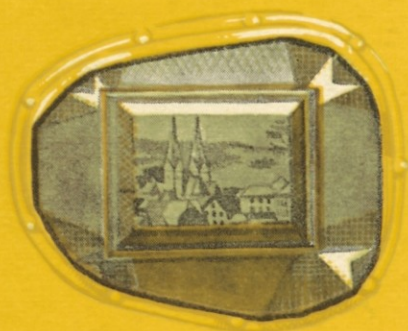

KOROŠKI

1966

KOLENDAR

059 (436.6 = 863)

KOROŠKI KOLEDAR 1966

K
O
R
O
Š
K
I

Izdala in založila:
Slovenska prosvetna zveza v Celovcu

Tisk:
Založniška in tiskarska družba z o. j. Drava
Celovec - Borovlje

1
9
6
6

KOLEDAR

LETO 1966

je navadno leto in ima 365 dni oziroma 52 tednov in 1 dan

Letni vladar je Jupiter

Začetki štirih letnih časov

Pomlad se začne 21. marca ob 2. uri in 53 minut.

Poletje se začne 21. junija ob 21. uri in 33 minut.

Jesen se začne 23. septembra ob 12. uri in 43 minut.

Zima se začne 22. decembra ob 8. uri in 29 minut.

Mrki v letu 1966

V letu 1966 bo sonce mrknilo dvakrat. Luna ne bo mrčala. Od sončnih mrkov bomo pri nas v Evropi videli le prvega, ki bo 20. maja, ki bo le delen.

Spominski dnevi koroških Slovencev

Vseslovenski kulturni praznik 8. februarja

Obletnica nasilne izselitve slovenskih koroških družin 14. in 15. aprila

Obletnica obglavljenja 13. žrtev na Dunaju 29. aprila

Cerkveni in državni prazniki

Novo leto 1. januarja

Sveti trije kralji 6. januarja

Velika noč 10. in 11. aprila

Praznik dela 1. maja

Vnebohod 19. maja

Binkošti 29. in 30. maja

Sv. Rešnje telo 9. junija

Velika gospojnica 15. avgusta

Vsi sveti 1. novembra

Brezmadežno spočetje 8. decembra

Božič 25. in 26. decembra

Kakšno bo vreme

Še do danes niso dokazali, ali luna vpliva na vreme ali ne. Ponovna opazovanja pa le kažejo, da je na tem nekaj resnice. Herschlov vremenski ključ, ki napoveduje vreme iz luninih sprememb, je torej še precej dober vremenski prerok, posebno, če ga uporabljamo z drugimi vremenskimi napovedmi.

Herschlov ključ pravi: Če se luna spremeni:

ob uri	bo poleti (15. 4. — 15. 10.)	bo pozimi (16. 10. — 14. 4.)
od 24. do 2.	lepo	mrzlo, če je jugozapadnik
od 2. do 4.	mrzlo in dež	sneg in vihar
od 4. do 6.	dež	sneg in vihar
od 6. do 10.	spremenljivo	dež ob severozapadu sneg ob vzhodniku
od 10. do 12.	veliko dežja	mrzlo in mrzel veter
od 12. do 14.	veliko dežja	sneg in dež
od 14. do 16.	spremenljivo	lepo in prijetno
od 16. do 18.	lepo	lepo
od 18. do 22.	lepo ob severu ali zapadniku, dež ob jugu ali jugozapadniku	dež in снег ob jugu ali jugozapadniku
od 22. do 24.	lepo	lepo

Kratko si zapomnimo lahko ta ključ takole:

1. Vreme bo tem bolj zanesljivo lepo, čim bliže polnoči se luna spremeni.

2. Vreme bo tem bolj gotovo grdo, čim bliže poldneva se luna spremeni.

Lepo bo torej, če se spremeni luna od 22. zvečer do 2. zjutraj, grdo pa če se spremeni luna od 10. dopoldne do 14. popoldne. Vmesne ure (med 2. in 10. ter med 14. in 22.) malo pomenijo; takrat vplivajo na vreme drugi vzroki bolj kakor luna.

Če Herschlov ključ napoveduje, recimo, lepo vreme za določen dan, moramo to razumeti tako, da bo okrog tega dneva, približno v teh dneh lepo.

JANUAR

1. SOBOTA	NOVO LETO
2. NEDELJA	MAKARIJ
3. PONEDELJEK	GENOVEVA
4. TOREK	TIT
5. SREDA	TELESFOR
6. ČETRTEK	SV. TRIJE KRALJI
7. PETEK ☉	VALENTIN
8. SOBOTA	SEVERIN
9. NEDELJA	JULIJANA
10. PONEDELJEK	PAVEL
11. TOREK	HIGIN
12. SREDA	ALFRED
13. ČETRTEK ☾	VERONIKA
14. PETEK	HILARIJ
15. SOBOTA	PAVEL
16. NEDELJA	MARCEL
17. PONEDELJEK	ANTON
18. TOREK	PRISKA
19. SREDA	MARIJ IN TOV.
20. ČETRTEK	FABIJAN IN SEB.
21. PETEK ☉	NEŽA
22. SOBOTA	VINCENCIJ
23. NEDELJA	ZAROKA D. M.
24. PONEDELJEK	TIMOTEJ
25. TOREK	SPREOBR. PAVLA
26. SREDA	POLIKARP
27. ČETRTEK	JANEZ ZL.
28. PETEK	PETER NOL.
29. SOBOTA ☽	FRANČIŠEK SAL.
30. NEDELJA	MARTINA
31. PONEDELJEK	PETER

SPOMINSKI DNEVI

23. 1. 1909 umrl v Glorbasnici Franc Leder Lesičjak. ljudski pesnik in pevec
6. 1. 1946 začetek slovenskih oddaj po celovškem radiu
7. 1. 1893 umrl na Dunaju slov. fizik in znanstvenik Josip Stefan
15. 1. 1914 umrl v Breznici pri Št. Jakobu ljudski pesnik Janez Kajžnik-Mlinarčev Hajnža
16. 1. 1888 umrl v Celovcu Andrej Einspieler
19. 1. 1911 umrl v Celovcu zgodovinar Josip Ap h
23. 1. 1878 rojen pesnik Oton Župančič
25. 1. 1890 rojen v Malošah Ciril Kandut, publicist
25. 1. 1348 velik potres v slovenskih krajih.

Če na sv. Pavla (10.) sonce sije, trikrat žito dobro dozori, gornik dosti vina v sode vlije in po volji kmetu se godi. — Sv. Makarij jasen ali meglen naznanja enako jesen. — Kakršno je vreme na sv. Petra stola dan, tako bo polem mesec dan.

☉ 7. 1. ob 6.16 uri
 ☉ 21. 1. ob 16.46 uri

☾ 13. 1. ob 21.00 uri
 ☽ 29. 1. ob 20.43 uri

Oton Župančič

fr. Leder-Lisicjal

ZAPISKI

1. TEDEN

2. TEDEN

3. TEDEN

4. TEDEN

5. TEDEN

FEBRUAR

1. TOREK	IGNACIJ
2. SREDA	SVEČNICA
3. ČETRTEK	BLAŽ
4. PETEK	ANDREJ K.
5. SOBOTA	AGATA
6. NEDELJA	DOROTEJA
7. PONEDELJEK	ROMUALD
8. TOREK	JANEZ MAT.
9. SREDA	APOLONIJA
10. ČETRTEK	SHOLASTIKA
11. PETEK	LURŠKA M. B.
12. SOBOTA	EVLALIJA
13. NEDELJA	GREGORIJ
14. PONEDELJEK	VALENTIN
15. TOREK	JORDAN
16. SREDA	JULIJANA
17. ČETRTEK	FRANČIŠEK KEL.
18. PETEK	SIMEON
19. SOBOTA	KONRAD
20. NEDELJA	SADOT
21. PONEDELJEK	PELIKS
22. TOREK	PUST
23. SREDA	PEPELNICA
24. ČETRTEK	MATIJA
25. PETEK	VALBURGA
26. SOBOTA	MATILDA
27. NEDELJA	GABRIEL Ž. M. B.
28. PONEDELJEK	ROMAN

SPOMINSKI DNEVI

1. 2. 1944 padel pri Bištrici v Rožu narodni heroj Matija Verdnik-Tomaž
7. 2. 1809 rojen v Goricah v Ziljski dolini Matija Majar Ziljski
8. 2. 1849 umrl pesnik France Prešeren
8. 2. 1959 umrl v Celovcu Josef Friedrich Perkonig
14. 2. 1867 rojen pri Sv. Neži gospodarski organizator kor. Slov. Valentin Podgorc
18. 2. 1950 umrl Lovro Kuhar — Prežihov Vranc
27. 2. 1929 umrl v Rožku ak. slikar Peter Markovič
28. 2. 1921 ustanovitev Zveze slovenskih združenj v Celovcu

Če na svečnico prej kapne od strehe kakor od sveče, bo dobro leto. — Sv. Matija led razbija, če ga ni, pa ga naredi. — Če konec meseca veler razsaja, dobra letina prihaja.

- ☉ 20. 2. ob 11.49 uri
 ☽ 5. 2. ob 16.58 uri

- ☾ 28. 2. ob 11.15 uri
 ☿ 12. 2. ob 9.53 uri

M. Majar Ziljski

M. Verdnik-Tomaž

6. TEDEN

7. TEDEN

8. TEDEN

9. TEDEN

MAREC

1. TOREK
2. SREDA
3. ČETRTEK
4. PETEK
5. SOBOTA
6. NEDELJA
7. PONEDELJEK ☉
8. TOREK
9. SREDA
10. ČETRTEK
11. PETEK
12. SOBOTA
13. NEDELJA
14. PONEDELJEK ☾
15. TOREK
16. SREDA
17. ČETRTEK
18. PETEK
19. SOBOTA
20. NEDELJA
21. PONEDELJEK
22. TOREK ☉
23. SREDA
24. ČETRTEK
25. PETEK
26. SOBOTA
27. NEDELJA
28. PONEDELJEK
29. TOREK ☾
30. SREDA
31. ČETRTEK

ALBIN
KAREL
KUNIGUNDA
KAZIMIR
EVZEBIJ
PERPETUA IN FEL.
TOMAŽ AKVINSKI
JANEZ OD BOGA
FRANČIŠKA R.
40 MUČENCEV
SOFRONIJA
GREGORIJ VEL.
TEODORA
MATILDA
KLEMEN M.
HILARIJ IN TAC.
JEDERT
CIRIL JER.
JOŽEF
FELIKS
BENEDIKT
LEA, KATARINA
OTON, FELIKS
GABRIEL
MARIJINO OZN.
EMANUEL
RUPERT
JANEZ K.
CIRIL
JANEZ KL.
MODEST

SPOMINSKI DNEVI

4. 3. 1844 rojen na Mu-
ljavi pisatelj Josip
Jurčič
12. 3. 1912 rojen v Lob-
niku narodni heroj
France Pasternak-Lenart
16. 3. 1853 rojen v Za-
pužah na Gorenj-
skem zgodovinar Jo-
sip Apih
17. 3. 1854 rojen na
Cestah pri Rogalcu
slovničar Josip Len-
dovšek
18. 3. 1414 zadnje ustlo-
ličenje koroških voj-
vod na Gosposvet-
skem polju v sloven-
skem jeziku
24. 3. 1835 rojen v Št.
Petru pri Celovcu fi-
zik in znanstvenik
Josip Štefan
29. 3. 1918 umrl v Ce-
lovcu kipar Alojzij
Progar
30. 3. 1871 umrl v Ce-
lovcu slikar Marko
Pernhart (Pernal)

Če na 40 mučenikov dan ni lep, tudi štirideset dni potem
ne bo. — Sv. Gabriela (24.) če zmrzuje, pollej slana nič
več ne škoduje. — Če v sv. Rupertu (27.) lepi dni, se seno
lepo suši.

☉ 7. 3. ob 2.45 uri
☾ 22. 3. ob 5.43 uri

☾ 14. 3. ob 1.19 uri
☉ 29. 3. ob 21.43 uri

Josip Štefan

Josip Jurčič

10. TEDEN

11. TEDEN

12. TEDEN

13. TEDEN

APRIL

1. PETEK
2. SOBOTA
3. **NEDELJA**
4. PONEDELJEK
5. TOREK
6. SREDA
7. ČETRTEK
8. PETEK
9. SOBOTA
10. **NEDELJA**
11. **PONEDELJEK**
12. TOREK
13. SREDA
14. ČETRTEK
15. PETEK
16. SOBOTA
17. **NEDELJA**
18. PONEDELJEK
19. TOREK
20. SREDA
21. ČETRTEK
22. PETEK
23. SOBOTA
24. **NEDELJA**
25. PONEDELJEK
26. TOREK
27. SREDA
27. ČETRTEK
29. PETEK
30. SOBOTA

- HUGO
FRANČIŠEK P.
CVETNA NEDELJA
IZIDOR
VINCENCIJ
SIKST P.
VEL. ČETRTEK
VEL. PETEK
VEL. SOBOTA
VELIKA NOČ
VEL. PONEDELJEK
JULIJ
HERMENEGILD
JUSTIN
ANASTAZIJ
BENEDIKT
RUDOLF
APOLONIJ
LEON IX.
NEŽA MONTEP.
ANZELM
SOTER IN GAJ
VOJTEH
JURIJ
MARKO
KLET IN MARCEL
CITA
PAVEL OD KRIŽA
PETER
KATARINA SL.

SPOMINSKI DNEVI

4. 4. 1943 padel pri Mežici narodni heroj France Pasterk-Lenart
4. 4. 1943 ustanovljen prvi koroški partizanski bataljon
5. 4. 1894 rojen v Dolah obč. Brdo narodopisec in politik Vinco Möderndorfer
11. 4. 1912 umrl v Celovcu pisec Miklove Zale, dr. Jakob Sket
14. in 15. 4. 1942 nasilna selitev slovenskih družin s Koroške v rajh
24. 4. 1961 umrl v Prevaljah publicist dr. Josip Šašel
27. 4. 1941 ustanovitev Osvobodilne fronte slovenskega naroda
29. 4. 1943 obglavljenih 13 na smrt obsojenih kor. Slovencev, žrtev fašističnega terorja

Ce je april deževen, kmet ne bo reven. — Malega travna če grmi, slane se več bali ni. — Sv. Jurija moča in sv. Petra suša, to da kruha.

- ☉ 20. 4. ob 21.35 uri
☽ 5. 4. ob 12.13 uri

- ☾ 28. 4. ob 4.49 uri
☽ 12. 4. ob 18.28 uri

f. Pasterk-Lenart

J. Županc Johan

ZAPISKI

14. TEDEN

15. TEDEN

16. TEDEN

17. TEDEN

18. TEDEN

MAJ

1. NEDELJA
2. PONEDELJEK
3. TOREK
4. SREDA ☉
5. ČETRTEK
6. PETEK
7. SOBOTA
8. NEDELJA
9. PONEDELJEK
10. TOREK
11. SREDA
12. ČETRTEK ☾
13. PETEK
14. SOBOTA
15. NEDELJA
16. PONEDELJEK
17. TOREK
18. SREDA
19. ČETRTEK
20. PETEK ☉
21. SOBOTA
22. NEDELJA
23. PONEDELJEK
24. TOREK
25. SREDA
26. ČETRTEK
27. PETEK ☽
28. SOBOTA
29. NEDELJA
30. PONEDELJEK
31. TOREK

- DELA VSKI PRAZNIK**
- ATANAZIJ
NAJD. KRIŽA
FLORIJAN
IRENEJ
JANEZ
STANISLAV
MIHAEL
GREGOR NAG.
ANTON
FRANČIŠEK
PANKRACIJ
SERVACIJ
BONIFACIJ
ZOFIJA
JANEZ NEP.
BRUNO
ERIK
VNEBOHOD
BERNARDIN
FELIKS KANT.
EMIL
JANEZ ROS.
JOHANA
URBAN I.
FILIP NERI
BEDA Č.
AVGUŠTIN
BINKOŠTI
BINK. PONEDELJEK
ANGELA DEVICA

SPOMINSKI DNEVI

1. 5. mednarodni praznik dela
1. 5. 1827 umrl v Celovcu pesnik Franc Grundtner
2. 5. 1852 rojen v Meštinju pisatelj povesti „Miklova Zala“ dr. Jakob Sket
8. 5. 1945 kapitulacija Hitlerjeve Nemčije
10. 5. 1876 rojen na Vrhniki pisatelj Ivan Cankar
11. 5. 1784 rojen na Poltoce v Ziljski dolini pesnik in jezikoslovec Urban Jarnik
14. 5. 1953 ustanovljena slovenska kmetijska šola v Podravljah
15. 5. 1955 podpisana na Dunaju avstrijska državna pogodba
27. 5. 1821 umrl na Bistrici pri Št. Jakobu v R. ljudski pesnik in ikalec Miha Andreas

Ivan Cankar

Če je majnika lepo, je dobro za kruh in meso. — Če sušec suši, aprila deži in majnik hladi, kašte, omare in sode polni. — Velikega travna če pogostoma grmi, kmet se dobre letine veseli.

- ☉ 4. 5. ob 22.01 uri
☉ 20. 5. ob 10.42 uri

- ☾ 12. 5. ob 10.42 uri
☽ 27. 5. ob 9.50 uri

dr. Jakob Sket

17. TEDEN

20. TEDEN

21. TEDEN

22. TEDEN

JUNIJ

1. SREDA	FELIKS
2. ČETRTEK	PETER
3. PETEK	KLOTILDA
4. SOBOTA	FRANČIŠEK CER.
5. NEDELJA	SV. TROJICA
6. PONEDELJEK	NORBERT
7. TOREK	ROBERT
8. SREDA	MEDARD
9. ČETRTEK	REŠNJE TELO
10. PETEK	MARGARETA KR.
11. SOBOTA	BARNABA
12. NEDELJA	JANEZ
13. PONEDELJEK	ANTON PAD.
14. TOREK	BAZILIJ
15. SREDA	VID
16. ČETRTEK	FRANČIŠEK R.
17. PETEK	ADOLF
18. SOBOTA	EFREM.
19. NEDELJA	JULIJANA
20. PONEDELJEK	SILVERIJ
21. TOREK	ALOJZIJ
22. SREDA	AHACIJ
23. ČETRTEK	AGRIPINA
24. PETEK	KRES
25. SOBOTA	VILJEM
26. NEDELJA	JANEZ IN PAVEL
27. PONEDELJEK	HEMA
28. TOREK	IRENIJ
29. SREDA	PETER IN PAVEL
30. ČETRTEK	EMILIJAN

SPOMINSKI DNEVI

8. 6. 1508 rojen Primož Trubar
11. 6. 1844 umrl v Blatogradu pesnik in jezikoslovec Urban Jarnik
11. 6. 1926 rojena v Lobniku Oraže Amalija-Tatjana
19. 6. 1949 umrl v Ljubljani pesnik Oton Župančič
21. 6. 1891 rojen v Ljubljani glasbenik in harmonizator kor. nar. pesmi France Marolt
23. 6. 1859 rojen v Šmihelu na Dolenjskem organizator planinstva na Koroškem Alojzij Knafelc
28. 6. 1919 sklenjen Versajski mir
30. 6. 1858 umrl v Celovcu šolski pedagoški pisatelj Simon Rudmaš

Ce na sv. Medarda dan (8.) dežuje, štirideset dni dež še naletuje. — Ce sta Peter in Pavel jasna, bo letina krasna. — Urbanovo sonce in Vidov dež, prav dobrega leta upati smeš.

Primož Trubar

- ☉ 18. 6. ob 21.09 uri
☽ 3. 6. ob 8.40 uri

- ☽ 25. 6. ob 14.22 uri
☉ 11. 6. ob 5.58 uri

France Marolt

23. TEDEN

24. TEDEN

25. TEDEN

26. TEDEN

27. TEDEN

JULIJ

1. PETEK	TEOBALD	
2. SOBOTA	OBISK D. M.	
3. NEDELJA	HELIODOR	
4. PONEDELJEK	URH	
5. TOREK	CIRIL IN METOD	
6. SREDA	IZAIJA	
7. ČETRTEK	VILIBALD	
8. PETEK	ELIZABETA	
9. SOBOTA	VERONIKA	
10. NEDELJA	AMALIJA	
11. PONEDELJEK	OLGA	
12. TOREK	MOHOR IN FORT	
13. SREDA	ANAKLET	
14. ČETRTEK	BONAVENTURA	
15. PETEK	VLADIMIR	
16. SOBOTA	DEV. MAR. K.	
17. NEDELJA	ALES	
18. PONEDELJEK	MIROSLAV	
19. TOREK	VINCENCIJ	
20. SREDA	MARJETA	
21. ČETRTEK	PRAKSEDA	
22. PETEK	MARIJA MAGD.	
23. SOBOTA	APOLINARIJ	
24. NEDELJA	KRISTINA	
25. PONEDELJEK	JAKOB	
26. TOREK	ANA MATI M. D.	
27. SREDA	RUDOLF	
27. ČETRTEK	VIKTOR	
29. PETEK	MARTA	
30. SOBOTA	ABDON IN SENEN	
31. NEDELJA	IGNACIJ	

SPOMINSKI DNEVI

2. 7. 1866 rojen v Rožku Peter Markovič, akademski slikar
6. 7. 1824 rojen v Zgornjih Medgorjah slikar Marko Pernhart (Pernat)
10. 7. 1942 vojni zločinec Maier Kaibitsch napovedal v Celovcu iztrebljenja kor. Slovencev
22. 7. 1941 nacisti likvidirali slov. zadrugo na Koroškem ter razpustili Zvezo slov. zadrug v Celovcu
22. 7. 1941 Dan vstaje slovenskega naroda
25. 7. 1886 umrl Primož Trubar
26. 7. 1914 Začetek prve svetovne vojne
31. 7. 1891 umrl v Pragi narodni buditelj in jezikoslovec Matija Majer-Ziljski

Če sv. Marjete deževalo bo, težko boš pod streho spravil seno. — Kakor se kaže vreme ta dan (10.), tako bosta mali in veliki srpan. — Jakobova ajda in Ožboltova repa je malokdaj lepa.

☉ 2. 7. ob 20.36 uri
 ● 18. 7. ob 5.30 uri

☉ 10. 7. ob 22.43 uri
 ☉ 24. 7. ob 20.00 uri

Peter Markovič

Vinko Poljane

ZAPISKI

28. TEDEN

29. TEDEN

30. TEDEN

31. TEDEN

AVGUST

1. PONEDELJEK ☉	VEZI SV. PETRA
2. TOREK	PORCIJUNKULA
3. SREDA	LIDIJA
4. ČETRTE	DOMINIK
5. PETEK	MARIJA SNEŽNA
6. SOBOTA	GOSPODOVO S.
7. NEDELJA	KAJETAN
8. PONEDELJEK	CIRIAK
9. TOREK ☾	ROMAN
10. SREDA	LAVRENCIJ
11. ČETRTEK	TIBURCIJ
12. PETEK	KLARA
13. SOBOTA	HIPOLIT IN KAS.
14. NEDELJA	EVZEBIJ
15. PONEDELJEK	VNEBOVZ. M. B.
16. TOREK ☉	JOHIM
17. SREDA	HIACINT
18. ČETRTEK	HELENA
19. PETEK	LUDOVIK
20. SOBOTA	BERNARD
21. NEDELJA	IVAN
22. PONEDELJEK	BREZM. SRCE M.
23. TOREK ☽	FILIP IN BENECIJ
24. SREDA	JERNEJ
25. ČETRTEK	LUDOVIK
26. PETEK	CEFERIN
27. SOBOTA	JOŽEF KAL.
28. NEDELJA	AVGUŠTIN
29. PONEDELJEK	OBGL. JAN. KR.
30. TOREK	ROZA LIM.
31. SREDA ☽	RAJMUND

SPOMINSKI DNEVI

5. 8. 1890 rojen v Borovljah pesnik in pisatelj sporazumevanja Josef Friedrich Perkonig
4. 8. 1727 rojen v Grabšanu filolog Ožbald Gutsman
9. 8. 1946 ustreljena v Železni Kapli od angleškega vojaka Oraže Amalija-Tatjana
10. 8. 1873 rojen na Zili pri Beljaku pesnik in prozaist dr. Franc Elie.
10. 8. 1893 rojen v Kotljah Lovro Kuhar-Prežihov Voranc
16. 8. 1942 stopi štajerski bataljon na ko-roška tla
25. 8. 1938 umrl v Škocijanu na posledicah zastrupitve Vinko Poljanec, narodni buditelj in deželni poslanec

Ce se avgusta po gorah kadi, kupi kozuh za zimske noči.
— Po vremenu sv. Jerneja (24.) rada vsa jesen se nareja. — Srpana če veter zvedri, vreme dolgo še trpi.

☉ 1. 8. ob 10.05 uri

☾ 9. 8. ob 13.56 uri

☽ 16. 8. ob 12.48 uri

☽ 23. 8. ob 4.02 uri

☽ 31. 8. ob 1.34 uri

Lovro Kuhar

Josef f. Perkonig

32. TEDEN

33. TEDEN

34. TEDEN

35. TEDEN

SEPTEMBER

1. ČETRTEK	EGIDIJ
2. PETEK	ŠTEFAN
3. SOBOTA	DOROTEJA
4. NEDELJA	ROZALIJA
5. PONEDELJEK	LAVRENCIJ
6. TOREK	CAHARIJA
7. SREDA	MARKO
8. ČETRTEK	ROJSTVO D. M.
9. PETEK	PETER KLAVER
10. SOBOTA	NIKOLAJ TOL.
11. NEDELJA	HIACINT
12. PONEDELJEK	IME MARIJINO
13. TOREK	NOTBURGA
14. SREDA	POVIŠ. SV. KRIŽA
15. ČETRTEK	MARIJA 7 ŽALOSTI
16. PETEK	LJUDMILA
17. SOBOTA	LAMBERT
18. NEDELJA	JANUARIJ
19. PONEDELJEK	JOŽEF
20. TOREK	EVSTAHIJ
21. SREDA	MATEJ
22. ČETRTEK	TOMAŽ VIL.
23. PETEK	LINUS
24. SOBOTA	RUPERT
25. NEDELJA	KLEOFA
26. PONEDELJEK	CIPRIJAN IN J.
27. TOREK	KOZMA IN DAM.
28. SREDA	VENČESLAV
29. ČETRTEK	MIHAEL
30. PETEK	HIERONIM

SPOMINSKI DNEVI

5. 9. 1872 ustanovljena — „Posojilnica St. Jakobska v Rožu
11. 9. 1957 otvoritev Državne realne gimnazije in gimnazije za Slovence v Celovcu
16. 9. 1916 rojen na Bistrici v Rožu narodni heroj Matija Verdnik-Tomaž
16. 9. 1936 umorjen kot žrtev napada šovinistov pevec in prosvetni delavec Miha Habih z Ruša pri Hodišah
18. 9. 1869 umrl v Celovcu slovničar in književni organizator Anton Janežič
18. 9. 1870 veliki tabor v Žopračah pri Vrbi
28. 9. 1762 rojen na Bistrici pri St. Jakobu v R. ljudski pesnik in tkalec Miha Andreaš

Ce je sv. Matevž (21.) vedren, prijetna bo jesen. — Kdor po mali maši kosi, ta za pečjo suši.

- ☉ 14. 9. ob 20.13 uri
☉ 29. 9. ob 17.47 uri

- ☉ 8. 9. ob 3.07 uri
☉ 21. 9. ob 15.25 uri

M. Orazi Tatjana

Alojzija Grafenauer

36. TEDEN

37. TEDEN

38. TEDEN

39. TEDEN

OKTOBER

1. SOBOTA	REMIGIJ
2. NEDELJA	ANGELI VARUHI
3. PONEDELJEK	TEREZIJA D. J.
4. TOREK	FRANČIŠEK ASIŠKI
5. SREDA	PLACID
6. ČETRTEK	BRUNON
7. PETEK ☾	KRALJ M. D.
8. SOBOTA	BRIGITA
9. NEDELJA	JANEZ
10. PONEDELJEK	FRANČIŠEK B.
11. TOREK	MATER M. D.
12. SREDA	MAKSIMILIJAN
13. ČETRTEK	EDVARD
14. PETEK ☉	KALIST
15. SOBOTA	TEREZIJA
16. NEDELJA	GAL
17. PONEDELJEK	MARJETA AL.
18. TOREK	LUKA EV.
19. SREDA	PETER ALK.
20. ČETRTEK	JANEZ K.
21. PETEK ☿	URŠULA
22. SOBOTA	KORDULA
23. NEDELJA	SEVERIN
24. PONEDELJEK	RAFAEL
25. TOREK	KRISPIN
26. SREDA	EVARIST
27. ČETRTEK	FRUMENCIJ
28. PETEK	SIMON IN JUDA
29. SOBOTA ☼	NARCIS
30. NEDELJA	DOROTEJA
31. PONEDELJEK	VOLBENK

SPOMINSKI DNEVI

1. 10. 1943 Prvo zasedanje odposlancev slovenskega naroda v Kočevju
10. 10. 1920 glasovanje v coni A na južnem Koroškem
12. 10. 1944 zverinsko mučenje in usmrtilitev koroških partizanov na Komelnu pri Pliberku
17. 10. 1908 otvorjen slov. delavski dom v Podljubelju
20. 10. 1907 ustanovitev Slovenskeprosvetne zveze v Celovcu
25. 10. 1896 otvoritev Ciril in Metodove šole v Št. Rupertu pri Velikovcu
26. 10. 1955 zasedbene sile zapustile Avstrijo — dan zastave
29. 10. 1851 rojen v Borovljah narodopisec in slovstveni zgodovinar Janez Šajnik

Sv. Gal (16.) deževen ali suh, prihodnjega poletja ova-duh. — Če je na sv. Uršule dan (21.) lepo, vsaka lena baba lahko nastil dobo. — Sv. Luka repo cuka.

- ☉ 14. 10. ob 4.52 uri
☼ 29. 10. ob 11.00 uri

- ☾ 7. 10. ob 14.08 uri
☿ 21. 10. ob 6.34 uri

Simon Gregorčič

Aleš Einspieler

ZAPISKI

40. TEDEN

41. TEDEN

42. TEDEN

43. TEDEN

44. TEDEN

NOVEMBER

1. TOREK	VSI SVETI
2. SREDA	VERNE DUŠE
3. ČETRTEK	HUBERT, IDA
4. PETEK	KAREL BOR.
5. SOBOTA	CAHARIJA IN E.
6. NEDELJA	LENART
7. PONEDELJEK	ENGELBERT
8. TOREK	BOGOMIR
9. SREDA	TEODOR
10. ČETRTEK	ANDREJ AVEL.
11. PETEK	MARTIN
12. SOBOTA	MARTIN
13. NEDELJA	STANISLAV K.
14. PONEDELJEK	SERAFIN
15. TOREK	ALBERT VEL.
16. SREDA	OTMAR
17. ČETRTEK	GREGORIJ ČUD.
18. PETEK	ODON
19. SOBOTA	ELIZABETA
20. NEDELJA	FELIKS VAL.
21. PONEDELJEK	DAVOR D. M.
22. TOREK	CECILIJA
23. SREDA	KLEMEN
24. ČETRTEK	JANEZ OD KR.
25. PETEK	KATAR'NA
26. SOBOTA	KONRAD
27. NEDELJA	VIRGILIJ
28. PONEDELJEK	GREGORIJ
29. TOREK	SATURNIN
30. SREDA	ANDREJ

SPOMINSKI DNEVI

2. 11. 1881 rojen na Dobravi pri Borovljah narodni buditelj in potopisec Franc Mišič
10. 11. 1955 Koroški Slovenci vložili pri avstr. vladi in predstavnikih štirih velesil Spomenico glede izvedbe čl. 7 drž. pogodbe
13. 11. 1813 rojen v Svečah politik in publicist Andrej Einspieler
20. 11. 1882 rojen v Dobrih pri Ravnah narodopisec in književni zgodovinar dr. France Kotnik
29. 11. 1943 zgodovinsko drugo zasedanje AVNOJ-a v bosanskem mestu Jajce
29. 11. 1945 proglašitev FLRJ

Andrej Einspieler

Če Martinova gos po ledu plazl, o božiču navadno po blatu gazi. — Sv. Cecilija (22.) če hudo grmi, dosti pridelka ob letu kmet dobi. — Sneg sv. Andreja slo dni leži in žilo mori.

- ☉ 12. 11. ob 15.26 uri
 ☉ 28. 11. ob 3.40 uri

- ☉ 5. 11. ob 23.18 uri
 ☉ 20. 11. ob 1.20 uri

dr. France Kotnik

45. TEDEN

46. TEDEN

47. TEDEN

48. TEDEN

DECEMBER

1. ČETRTEK	MARIJAN
2. PETEK	BIBIJAN
3. SOBOTA	FRANČIŠEK
4. NEDELJA	BARBARA
5. PONEDELJEK ☾	SABA
6. TOREK	MIKLAVŽ
7. SREDA	AMBROZIJ
8. ČETRTEK	BREZM. SP. D. M.
9. PETEK	VALERIJ
10. SOBOTA	JUDITA
11. NEDELJA	DAMAZ
12. PONEDELJEK ●	MAKSCENCIJ
13. TOREK	LUCIJA
14. SREDA	BERTOLD
15. ČETRTEK	MAKSIMIN
16. PETEK	EVZEBIJ
17. SOBOTA	LAZAR
18. NEDELJA	GRACIJAN
19. PONEDELJEK ☾	URBAN V.
20. TOREK	EVGENIJ IN MAK
21. SREDA	TOMAŽ
22. ČETRTEK	DEMETRIJ
23. PETEK	VIKTORIJA
24. SOBOTA	ADAM IN EVA
25. NEDELJA	BOŽIČ
26. PONEDELJEK	ŠTEFAN
27. TOREK ☉	JANEZ EV.
28. SREDA	NED. OTROČIČI
29. ČETRTEK	TOMAŽ
30. PETEK	DAVID
31. SOBOTA	SILVESTER

SPOMINSKI DNEVI

2. 12. 1860 rojen v Mostah politik, poslanec France Grafenauer
2. 12. 1868 rojen na Planini na Notranjskem harmonizator kor. nar. pesmi, Oskar Dev
3. 12. 1800 rojen na Vrbi pesnik France Prešeren
3. 12. 1833 rojen v Globasnici ljudski pesnik in pevec Franc Leder-Lesičjak
11. 12. 1918 umrl pisatelj Ivan Cankar v Ljubljani
15. 12. 1935 umrl v Mostah politik in poslanec France Grafenauer
19. 12. 1828 rojen v Lešah slovničar in knjižni organizator Anton Janežič

Grudna mraz in sneg žita dosti prek in prek. — Kakršni so dnevi od sv. Lucije (13.) do Božiča, taki bodo meseci v prihodnjem letu. — Sveti dan vetrovno, ob letu bo sadja polno.

- 12. 12. ob 4.13 uri
☉ 27. 12. ob 18.43 uri

- ☾ 19. 12. ob 22.41 uri
☾ 5. 12. ob 7.22 uri

France Grafenauer

Anton Janežič

ZAPISKI

49. TEDEN

50. TEDEN

51. TEDEN

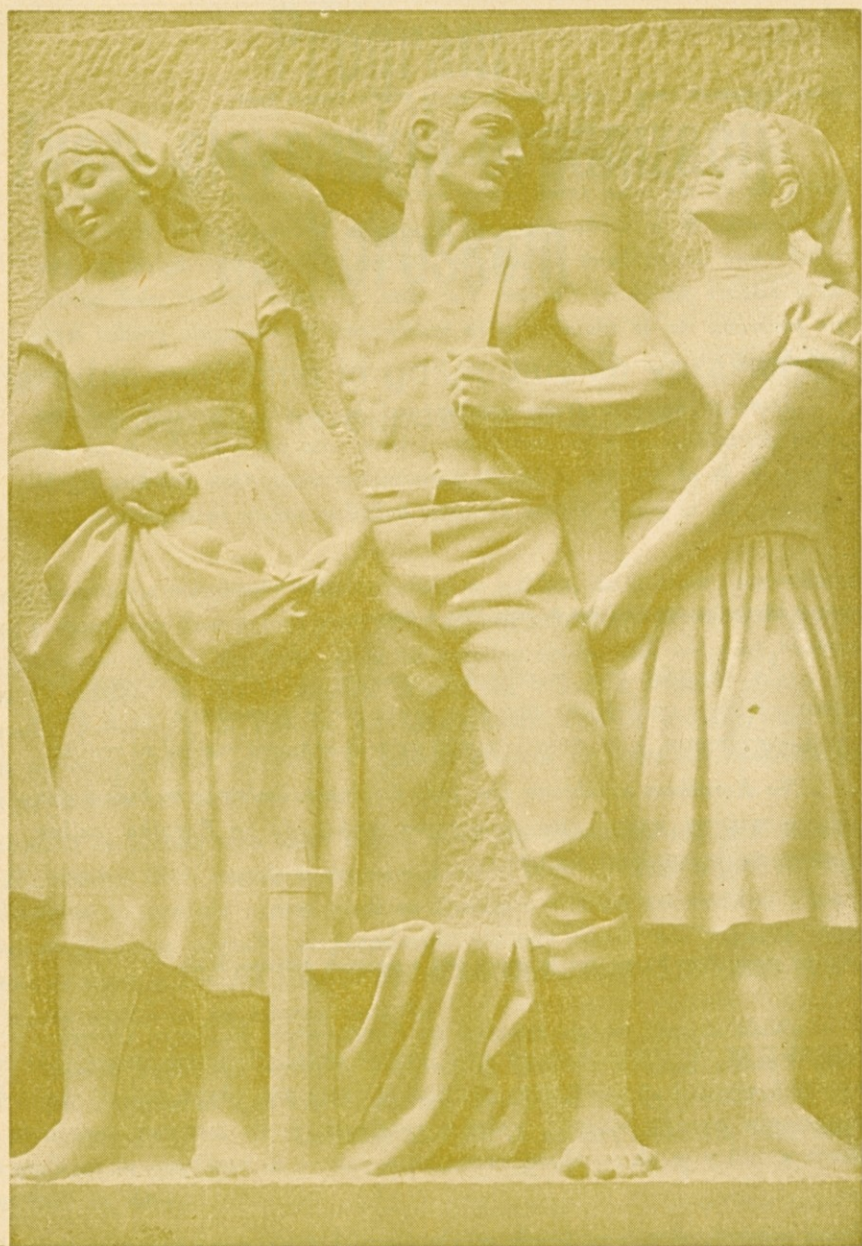
52. TEDEN

Napis
na
nagrobniku
narodnih
herojev

Oton Župančič: Domovina je ena
nam vsem dodeljena
in eno življenje
in ena smrt.

Svobodi predani
za borbo smo zbrani,
in kaj je življenje
in kaj je smrt?

Bodočnost je vera!
Kdor zanjo umira,
se vzdigne v življenje,
ko pade v smrt.

Zvezni predsednik Franz J o n a s dne 28. aprila 1965 v Železni Kapli:

»Zelo sem srečen, ko prihajam v južni del dežele in izredno me veseli, da sta me tukaj sprejela dva naroda. Pozdravljam vaše medsebojno sodelovanje, ki je lahko vzor ne le ostalim občinam južne Koroške in sploh vsem dvojezičnim občinam v Avstriji, marveč tudi zgled pri graditvi bodoče združene Evrope. Vse tiste, ki sejejo mržnjo med narodi, pa pozivam, naj se vključijo v to sodelovanje in pomagajo graditi lepšo bodočnost.

Strpnost napram drugomislečim nas je naučila strpnosti tudi napram Avstrijcem drugega materinega jezika; zato pa je predvsem za tiste dežele, ki bi ob zopetni poživitvi narodnostne nestrpnosti posebno trpele, potrebno, da se v naši državi ohranita politično sožitje in strpnost.«

Zvezni kancler dr. K l a u s dne 9. maja 1965 v Celovcu:

»Pri obravnavanju manjšinskih vprašanj sta važni predvsem dve stvari: prvo je medsebojno zaupanje, drugo pa je prepričanje, da je treba manjšine ohraniti, kajti Avstrija v njih ne vidi bremena marveč obogatitev.

Na Koroškem avtohtono živi tudi slovensko ljudstvo, ki hoče ostati zvesto svojemu jeziku, zato se moramo truditi, da bo Koroška majhen primer velike združene Evrope.«

Deželni glavar Hans S i m a dne 14. marca 1965 v koroškem deželnem zboru:

»Naša dejanja morajo temeljiti na človečanskem mišljenju. Obmejna lega Koroške zahteva moderno in evropsko mišljenje, kar hkrati pomeni, da se odpovemo ne več sodobnemu narodnostnemu boju in manjšini brez pridržkov priznamo pravice, ki jih le-ta zahteva.«

Program Zveze slovenskih organizacij na Koroškem

o narodno-političnih in gospodarskih vprašanjih
slovenske narodnostne skupnosti

Naša koncepcija manjšinske politike izhaja iz stališča, da je rešitev narodnostnih vprašanj v današnjem času v prvi vrsti stvar zrelosti notranjega demokratičnega razvoja v posamezni državi, pri čemer pada na narodno večino tudi večja odgovornost. Pri tem pa nikakor ne smemo prezreti dejstva, da v našem primeru obstoja tudi mednarodna konvencija, ki zahteva pri obravnavanju odprtih vprašanj tudi upoštevanje zunanje-političnih aspektov. V vsakem primeru pa mora biti manjšina subjekt in ne le predmet obravnavanja.

Izhodišče in osnova vseh naših zahtev mora biti Spomenica koroških Slovencev z dne 15. oktobra 1955, nastala v skupnem posvetu, obeh osrednjih organizacij koroških Slovencev in izročena zvezni vladi na Dunaju ter štirim zavezniškim silam — podpisnicam Državne pogodbe in Jugoslaviji. Na njej slonijo vse poznejše skupne spomenice in vloge in številna prizadevanja za uresničitev vsebovanih zahtev in predlogov v teku desetih let od njenega nastanka.

Iz oddaljenosti desetih let lahko ugotovljamo, da so v Spomenici in v poznejših vlogah vladi iznešeni pogledi in predlogi ustrezali svojemu času, svojemu posebnemu in pa splošnemu namenu, da je desetletna izkušnja potrdila njihovo upravičenost, njihov realizem in smotrnost in — kar je najpomembnejše — da so v bistvu ohranili veljavo tudi še danes.

V tej zvezi priznavamo, da je bilo v zadnjem desetletju doseženih nekaj uspehov in več ali manj rešenih nekaj vprašanj v zvezi s položajem slovenske narodnostne

skupnosti na Koroškem. Prav tako pa ne moremo prezreti, da smo bili v preteklem desetletju postavljeni tudi pred nekatera izvršena dejstva, ki so nasprotna duhu, v katerem je bila naša Spomenica zasnovana in sestavljena; dejstva, ki so hudo udarila po demokratičnih pridobitvah naše koroške domovine v letih neposredno po vojni in ki so nas prizadele v najbolj življenjskih vprašanjih. V mislih imamo predvsem odpravo naprednega sistema enotnega splošnega dvojezičnega šolstva na ozemlju, kjer avtohtono bivamo skupaj z našimi sodeželani in sodržavljeni nemškega jezika. Vse to upravičenosti in aktualnosti duha in namena Spomenice koroških Slovencev ne odpravlja, ampak le še bolj potrjuje.

Če se je kljub temu Zveza slovenskih organizacij na Koroškem odločila, da ob 20-letnici osvoboditve avstrijske republike, ob 10-letnici svobodne in neodvisne Avstrije, ob izkušnjah desetletnega prizadevanja za uresničitev člena 7 Državne pogodbe v smislu in duhu Spomenice koroških Slovencev sprejme nove obveznosti in smernice v obliki novega programa, potem ne zato, ker bi mislila, da je napočila potreba po nekakšni reviziji naših dosedanjih pogledov, ampak zaradi čuta odgovornosti do sebe samih, do domovine republike Avstrije, do njenega bodočega razvoja, v katerem vidimo tudi našo bodočnost, do njenega mednarodnega položaja, ki ga želimo čim bolj utrjenega kot prispevek k lastni in splošni varnosti.

Narodno-politični pogledi in smotri

Osnova naše narodno-politične koncepcije je dejstvo, da smo koroški Slovenci avstrijski državljani, ki imamo do države enake obveznosti kakor vsi ostali državljani, ki nam pa grejo tudi enake pravice kakor vsem ostalim. Pri tem še posebno opozarjamo na stališče sodobne pravne znanosti, da načelo enakosti pred zakonom in enakosti pravic državljanov v narodnostnih vprašanjih ni zgolj deklaracija formalne enakosti, ampak da vsebuje tudi jamstvo manjšini za dejansko enakopravnost.

Iz tega načela smo se pred desetimi leti tudi odločili, da ne tvorimo več formalno lastne nacionalne politične

stranke, marveč se kot polnopravni državljani zavestno vključimo v splošno avstrijsko družbeno dogajanje in državno življenje in se v tem okviru trudimo ne le za splošni družbeni napredek, ampak tudi za uresničenje naših narodnih pravic in potreb. S tem ne odstranjujemo le v lastnih vrstah zagledanosti v lastno narodnost in z njo povezano nevarnost izolacije od splošne družbe, v kateri živimo, marveč s svojim pozitivnim sodelovanjem na vseh področjih javnega življenja doprinosimo svoj del k demokratičnemu razvoju avstrijske družbe in države.

S svoje strani smo pripravljeni in bomo stremeli za tem, da pozitivno in soustvarjalno sodelujemo na vseh področjih družbenega dogajanja tako pri oblikovanju politične volje v avstrijskih demokratičnih strankah, v občini, deželi in državi, v stanovskih združenjih, v sindikalnih gibanjih, v drugih družbenih organih, v upravi, pa tudi v kulturnem in gospodarskem prizadevanju dežele in države. Po drugi strani pa pričakujemo, da pokaže tudi večinski narod razumevanje za naše težnje, da spozna njihovo upravičenost in pa koristnost za celoto naše republike in jih zato podpre; pričakujemo, da nastopi proti poskusom tistih, ki hočejo v duhu zastarelih etnocentričnih predsodkov zavirati potrebni razvoj k strpnosti in medsebojnemu zbližanju v korist demokratičnega razvoja v deželi.

Za uresničitev takega širokega sodelovanja v družbi namreč ne zadostuje ta le dobra volja in dejanska pripravljenost na naši strani, marveč morajo biti dane tudi realne možnosti za učinkovito in enakopravno sodelovanje. Zato zahtevamo sorazmerno upoštevanje tudi naših ljudi pri zakonodajnih, izvršnih in sodnih oblasteh in končno veljavno odpravo nepisanega zakona, ki na Koroškem še vedno ovira enakopravno upoštevanje državljanov slovenskega jezika.

Mimo tega polnovrednega sodelovanja v okviru splošnega družbenega in državnega življenja pa zahtevamo na osnovi pravic iz državne pogodbe, na osnovi določil senžermenske pogodbe in na osnovi člena 19 državne temeljnega zakona in drugih ustav-

nih določil izrecno možnost soodločanja pri zadevah, ki se nanašajo na bistvena vprašanja slovenske narodnostne skupnosti na Koroškem. V tej zvezi poudarjamo, da sodobna napredna koncepcija o pravicah nacionalnih skupin le-te pravice ne dela odvisne od številčne moči narodnostne skupine, marveč načelno priznava zaščito in enakopravnost sleherni manjšini ne glede na njeno številčno moč in kulturno raven. Zato z vso odločnostjo odklanjamo tako imenovano ugotavljanje manjšine, ker pomeni v bistvu nevarno diskriminacijo in v zadnji konsekvenci poskus ogrožanja in likvidacije manjšine.

Ozemlje s slovenskim in mešanim prebivalstvom je poznano in priznano tudi že z zakonskimi akti in raznimi ukrepi vlade, narodna pripadnost pa je po avstrijski pravni praksi vprašanje objektivnega statusa in ne zgolj zavesti, zaradi česar zahtevamo priznanje prisotnosti slovenskega prebivalstva tudi v javnih topografskih napisih, na označbah uradov in v ustvaritvi legalne možnosti, da se naš človek v poslovanju z oblastmi lahko poslužuje tudi slovenskega uradnega jezika. V tej zvezi zahtevamo tudi spremembo in razširitev zakona o uporabi slovenskega uradnega jezika pri sodiščih zlasti glede njegove krajevne veljavnosti. Vse dvojezične uradnike pa je podobno kakor učitelje z dohodki k plači treba stimulirati za njihovo večjo storilnost.

Izkušnje zlasti v zadnjem desetletju so pokazale, da formalno zajamčena enakopravnost posameznega pripadnika narodnostne skupine ne zadostuje

in da ob formalni zaščiti zgolj posameznika za narodnostno skupino ni ne prave varnosti ne prave možnosti razvoja v narodno-kulturnem pogledu, če ni zaščiten tudi skupina kot celota. V smislu člena 19 državnega temeljnega zakona zahtevamo zato zaščito in enakopravnost upoštevanje naše narodnostne skupine kot celote.

Že predvojni kongresi nacionalnih manjšin, ki so v začetku kot predstavništvo manjšine priznali le v politična telesa izvoljene predstavnike, so prišli do spoznanja, da je nemogoče, od manjšine, ki se ne noče formirati kot politična stranka, zahtevati tako formacijo zgolj zaradi možnosti soodločanja, marveč je treba v takem primeru najti za manjšinsko predstavništvo drugačno kvalifikacijo. Današnja federacija evropskih manjšin priznava takšno kvalifikacijo centralnim manjšinskim organizacijam. Tudi sodobna manjšinskoppravna literatura kaže glede tega vprašanja podobno smer in tendenco. Zato gre naša zahteva za tem, da se slovenskima centralnima organizacijama, ki sta podpisali Spomenico koroških Slovencev in edini v zadnjih desetih letih vedno spet branili slovenske narodne interese ter iniciativno predlagali realne možnosti za rešitev, tudi formalnopravno prizna status zakonitih predstavnikov slovenske narodnostne skupine na Koroškem, kar konec konca pomeni samo legalizacijo dejanskega stanja in dosedanjega ukrepanja. Le-ti naj bi aktivno soodločali pri vseh vprašanjih, ki zadevajo pravice in interese slovenske narodnostne skupine na Koroškem.

Ker pa tudi v primeru takega formalnega priznanja njunega predstavništva za manjšino ti dve organizaciji ne bi mogli biti v stalnem kontaktu z vlado, na osnovi desetletne izkušnje za učinkovito reševanje odprtih vprašanj predlagamo formiranje stalne komisije iz predstavnikov zvezne in deželne vlade ter obeh slovenskih centralnih organizacij, ki bi se redno sestajala, analizirala položaj, iskala možnosti sporazumnih rešitev za odprta vprašanja in dajala tozadevne predloge zvezni ali deželni vladi, da jih posreduje pristojnim zakonodajnim forumom v pretres in sklepanje.

Pri vsem našem prizadevanju pa nam je jasno, da je naše vprašanje nujno povezano z razvojem demokratizacije ostalega družbenega življenja v državi. Zato smo prepričani, da bomo ob doslednem podpiranju demokratičnih in socialnih teženj avstrijskega delovnega človeka našli tudi v njem razumnega pobornika za naše pravice, ki se bo z nami vred zoperstavil nevarnim pojavom še vedno žive nesodobne šovinistične miselnosti.

Zavestno in iskreno se hočemo vključevati v splošno družbeno in državno življenje republike Avstrije, pri tem pa se zavedamo tudi svoje naravne pravice in obenem dolžnosti, da vzdržujemo žive stike tudi z našo narodno celoto. Neposredno na meji smo in zato globoko zainteresirani na čim bolj razsežnem vsestranskem dobrososedskem sodelovanju med Koroško in Slovenijo ter med Avstrijo in Jugoslavijo, ker se zavedamo, da so dobrososedski odnosi med sosednima državama

jamstvo za uspešen razvoj in pozitivno reševanje tudi naših problemov. Prav razvoj v povojnih letih kaže, da široko odprta meja ni več ločnica med narodi, marveč da obratno odpira možnosti širokih osebnih in družbenih stikov ter vsestransko oplaja in bogati družbeno skupnost na stikališču sosednih narodov. Napredni svet vsebolj spoznava, da narodnosti pomenijo bogatitev splošne družbe in da zato predstavljajo vrednote. Iz tega razloga zato tudi obsoja pojave škodljivega ozkosrčnega nacionalizma, ki pozna le svojo narodnost in stremi za raznarodovanjem vsake druge narodnostne skupine, pa tudi pojave lažnega internacionalizma, ki ne računa z nacionalnimi posebnostmi.

Kot manjšina hočemo tvoriti most živve povezave med sosednima narodoma in svoj del prispevati k utrditvi mirnih in prijateljskih odnosov ter mirnega sožitja na meji v korist miru in zblizanja med narodi.

Kulturni pogledi in smotri

Za vsak narod je prvenstveno in življenjsko vprašanje ureditev šolstva.

Slej ko prej smo prepričani, da je za ozemlje z mešanim prebivalstvom najbolj demokratična šolska ureditev obvezna dvojezična šola tako za otroke narodne manjšine kot za otroke ve-

činskega naroda. Le taka skupna vzgoja lahko prispeva k medsebojnemu spoznavanju, ki je pogoj za razvijanje in krepitev medsebojnega spoštovanja in prijateljskega sodelovanja.

Različni pojavi nacionalne nestrpnosti že med šolsko mladino v zadnjih letih potrjujejo to naše stališče. Zato še vedno želimo, da bi vlada upoštevala številne naše predloge za spremembo tako imenovanega manjšinskega šolskega zakona in iskala možnosti sporazumne rešitve.

Dokler pa ne pride do take spremembe, z vso odločnostjo zahtevamo dosledno izvajanje veljavnega šolskega zakona, da bo dejansko zagotovljena vsem slovenskim otrokom priučitev materinščine. Poudarjamo, da je vprašanje narodnosti tudi vprašanje objektivnega statusa in zgolj priznanje k narodnosti, ki ne odgovarja dejanskemu stanju, ne more biti podlaga tvornega razmerja med večinskim narodom in manjšino, ki mora v tem razmerju najti svojo varnost in vse pogoje za neovirano rast. Če oblast torej zahteva kot kriterij priznanje, mora tudi skrbeti, da le-to odgovarja objektivnemu stanju. Dejansko stanje pri šolskih prijavah pa kaže, da najmanj dve tretjini slovenskih otrok nista prijavljena k dvojezičnemu pouku in s tem ne uživata pravice in ugodnosti osnovnega pouka v materinščini. Ob jasnih določilih državne pogodbe, člena 19 državnega temeljnega zakona in raznih tozadevnih deklaracij OZN zato skrb za to, da naj starši s prijavi zagotovijo, da bodo otroci res polnoštevilno deležni pouka v materinščini, ne

more biti samo stvar manjšine odnosno njenih interesnih organizacij, ampak je tudi stvar državnih oblasti in organov v smislu obveznosti države, da mora skrbeti za pouk otrok manjšine tudi v materinščini. Zato mora skrbeti, da načelo skupne vzgoje otrok v enotnih šolah v dvojezičnih šolskih okoliših, ki je sprejeto v zakonu in ki ga tudi manjšina vselej zastopa kot dragoceno pot za medsebojno razumevanje in strpnosti, dobi svojo pravo veljavo v šolski praksi.

V tej zvezi zahtevamo končno jasne predpise glede prijavljanja in odjavljanja otrok, sprejelje določenega učnega načrta in predmetnika za dvojezične šole na osnovi bogatih izkušenj mednarodnih pedagoških institucij, ki bo hkrati upošteval slovensko kulturno tradicijo in zagotovil tak učni red, da prijavljeni otroci ne bodo dodatno obremenjeni z večjim številom ur in da slovenske učne ure ne bodo potisnjene na pedagoško manj vredna mesta z odiranjem na zadnje ure pouka. Nadalje zahtevamo izdajo primernih in sodobnih učbenikov in izpopolnitev šolskih knjižnic s primernimi slovenskimi knjigami, da bi se učenci lažje seznanjali s stvaritvami slovenske kulture enako kot je to poskrbljeno za dela nemške kulture.

Šolska nadzorna oblast mora skrbeti, da se dvojezični pouk dejansko izvaja v smislu učnega načrta in predmetnika, in usmerjati ter usposablјati celotno učno osebje na šolah, ki prihajajo v poštev za manjšino, da s pravnim prosvetljevanjem vseh učencev na teh šolah glede druge narodnosti v deželi odpravljajo ozke nacionalistične

predsodke in pomagajo k ustvarjanju pogojev za normalen razvoj osebnosti učencev obeh narodnosti.

Ob dejstvu, da je treba manjšinski šolski zakon prilagoditi na primer v pogledu politehničnega leta, pa tudi glede številnih drugih predpisov izvedene šolske reforme, smo prepričani, da se ob tej priložnosti z dobro voljo da tudi v okviru veljavnega zakona sporazumno rešiti nakazana vprašanja za zagotovitev pouka v materinščini vsem slovenskim otrokom v obvezni šolski dobi na ljudskih in glavnih šolah.

Enako je treba z učnim načrtom čim prej rešiti vprašanje, tako olajšati prehod dijakov Državne gimnazije za Slovence na poklicno-izobraževalne srednje šole glede na to, da so le-te izključno nemške, na slovenski srednji šoli pa zakonito določen izključno slovenski učni jezik.

Državna gimnazija za Slovence naj dobi tudi čim prej obljubljeno lastno stavbo ali prehodno vsaj ustrezne lastne prostore, da bi se pouk lahko normaliziral in izvajal v dopoldanskih urah.

Med odprtimi šolskimi vprašanji je tudi vprašanje slovenske kmetijske šole za fante, ki jo naj pristojna oblast ali ustanovi ali pa prizna obstoječi privatni šoli v Podravlјah pravico javnosti z dodelitvijo potrebne javne dotacije, ki nam po členu 68 odstavek 2 senžermenske pogodbe izrecno pripada.

Na šolskem področju tudi ne smemo prezreti ustanavlјanja otroških vrtcev v raznih občinah in moramo skrbeti, da

le-ti ne bodo postali nova središča raznarodovanja že naše predšolske mladine. Po členu 68 odstavek 2 senžermenske pogodbe so tudi občine, ki vzdržujejo otroške vrtce, dolžne dodeliti sredstva za manjšino bodisi v obliki direktne dotacije eventualnim privatnim slovenskim vrtcem ali pa indirektno v obliki dvojezičnega organiziranja občinskih vrtcev.

Ker je šolsko vprašanje življenjsko vprašanje sleherne manjšine, bo ZSO ustanovila v svojem okviru poseben šolski odbor, sestavljen iz šolnikov in staršev, da bo stalno spremljal dogajanje na tem področju in dajal pobude ter predloge za odpravo raznih pomankljivosti in za izboljšanje ureditve in izvedbe na osnovi veljavnih zakonov ter danega stanja. V tem okviru bo treba skrbeti tudi za vzgojo in narščaj učiteljev za dvojezične šole.

Sploh smatra Zveza slovenskih organizacij na Koroškem, da je treba vzgoji in izobrazbi mladine posvetiti vso pozornost in skrb. Ne le, da imamo lastno srednjo šolo, današnji čas že sam po sebi zahteva čim boljše izobrazbo slehernega človeka. Razni pojavi med našo študentsko mladino pa kažejo, da deloma ni seznanjena z dejansko problematiko in dejanskim stanjem slovenske narodnostne skupnosti na Koroškem. Zato je dolžnost ZSO, da se z vso resnostjo bavi s tem vprašanjem in skrbi za vzgojo in oblikovanje mladega intelektualnega kadra, da se bo zavedal svojega mesta in svoje vloge v avstrijski družbi in še posebej v koroški slovenski stvarnosti.

To velja tudi za mladino sploh in je dolžnost naše prosvetne in mladinske

organizacije, da se vsebolj posvetita vzgoji in prosvetljenju naše izvenšolske mladine. Na tem področju se je veliko zanemarilo in je treba najti čimprej oblike in poti, da mladino pritegnemo k sodelovanju v naših prosvetnih društvih in ostalih organizacijah, če hočemo dobiti nove kadre in nočemo, da naša mladina zapada raznim nevarnim vplivom tujih in domačih krogov.

V tej smeri je treba aktivizirati tudi izobrazbo odraslih in posvetiti vseveč pozornosti množičnemu izobraževanju, za katero je danes vsesplošno zanimanje in nujna potreba.

Vzbuditi je spet treba zanimanje za knjigo z literarnimi večeri, z vzgojo knjižničarjev za dosego modernega poslovanja društvenih knjižnic, s knjižnimi razstavami ter s formiranjem posebne knjižne družbe, ki bo našemu človeku posredovala dobro knjigo in pomembne novosti iz slovenskega in mednarodnega literarnega ustvarjanja. Pri tem naj bi odigrala svojo matično vlogo Centralna knjižnica Slovenske prosvetne zveze v Celovcu, ki bo v kratkem v modernih prostorih lahko služila vsem slovenskim in splošnim potrebam v deželi.

Ljudska prosveta postaja po vsem svetu vedno bolj, če ne zgolj skrb javnih organov oziroma činiteljev. Zato ostane naša zahteva po posebnem kulturnem referentu za slovenske kulturno-prosvetne potrebe pri koroški deželni vladi. Ostane tudi naša zahteva po primerni kulturni subvenciji, ker je dolžnost vseh državnih in deželnih zakonodajalcev ter občin, da v svojih proračunih predvidijo tudi sredstva za

vzgojne in dobrodelne namene manjšine. Sem spada tudi skrb deželnih, šolskih in občinskih knjižnic za nabavo slovenskih knjig za pripadnike slovenske narodnostne skupnosti.

Iz istega vzroka je utemeljena tudi naša zahteva, da vsi javni činitelji, ki se bavijo s kulturno-vzgojnim in gospodarsko-pospeševalnim delom med slovenskim prebivalstvom, skrbijo tudi za slovenske predavatelje in pismene pripomočke v slovenskem jeziku. To velja tudi za uradne objave, ki bi jih pristojni forumi morali objaviti v uradnem listu tudi v slovenskem jeziku ali pa jih objavljati v slovenskih manjšinskih listih.

V tej zvezi ponovno poudarjamo pravico manjšine, da lahko svobodno vzdržuje kulturne stike z narodno celoto, pod katero razumemo celoten narod v lastni državi in izven nje. Stalna udeležba na kulturnem ustvarjanju vsega svojega ljudstva je namreč pogoj za obstoj in razvoj sleherne manjšine. Pri tem so stalni uradni kulturni stiki in športne izmenjave ter živahni maloobmejni promet s prepletanjem prebivalstva obeh narodnosti brez dvoma važen činitelj v odstranjevanju preživelih predsodkov dozdevne nelojalnosti take naravne povezave in kažipot za še širše sodelovanje ne le manjšine, marveč tudi sosednih večinskih narodov v korist miru in plodnega sožitja. Manjšini pripada pri tem razvoju še posebno plemenita naloga iskrenega posrednika in zagovornika, ki jo hočemo zavestno in intenzivno izpolnjevati in braniti proti vsem, ki jim ni za dobrososedske in prijateljske odnose na avstrijsko-jugoslovanski meji.

Gospodarski pogledi in smotri

Razvoj v gospodarstvu gre danes pot integracije in vedno večjega sodelovanja. To opazamo v malem pa tudi v velikem, ko nastajajo veliki gospodarski bloki kot EGS, EFTA ali pa vzhodnoevropsko gospodarsko združenje SEV.

Združevanje v gospodarstvu je očitno nujen zakon, ki se mu nihče ne more odtegniti. Le pogledi, kam in v katero smer so orientirani, so različni, kakor se to vidi v trenju v naši državi okoli povezave z EGS.

Ta zakon gospodarskega združevanja velja seveda tudi v malem. Koroški Slovenci smo gospodarsko moč v združenju davno spoznali, saj se lahko ponašamo, da smo ustanovili prvo posojilnico v Avstriji sploh.

Čeprav je bilo naše gospodarstvo popolnoma izropano, smo tudi lahko ponosni na svoje povojno gospodarsko in združno delo, saj smo obnovili vse nekdanje zadružništvo, poleg tega ustanovili vrsto kmečko-gospodarskih zadrug, zgradili potrebna skladišča in z zgraditvijo novega centralnega skladišča v Celovcu nekako zaključujemo te investicije. Gotovo zaslužijo priznanje in zahvalo pobudniki in izvajalci te združne dejavnosti, kakršne prej nismo poznali.

Brez dvoma pa zahteva sedanja široka združna dejavnost za moderno

in sodobno poslovanje nove uradne prostore, predvsem centralno poslopje Zveze slovenskih zadrug v Celovcu, kar mora biti naša prva nadaljnja gospodarska investicija. Pri tem ne gre za prostore le za dosedanje gospodarsko dejavnost, marveč že za omogočenje razširitve našega gospodarskega centra in gospodarske dejavnosti v okviru možnosti preko ozkega združništva na širša nova gospodarska področja

K temu nas sili tudi silovita sprememba gospodarske in socialne strukture slovenske narodnostne skupnosti na Koroškem. Iz nekdanj pretežno kmečkega prebivalstva smo poslali skupina z vsemi gospodarskimi sloji in bomo temu primerno morali, v kolikor to ni že v načrtu, prilagoditi našo narodno gospodarsko politiko.

Te spremembe strukture nikakor ne smemo prezreti, marveč jo moramo resno upoštevati pri naši gospodarski politiki, da ne ponovimo stare napake koroške slovenske politike, ki je imela pred očmi več ali manj samo en sloj ljudstva in zaradi tega zgubila vpliv in povezavo zlasti z najbolj naprednim slojem — z delavstvom, ki je zaradi tega tudi nacionalno deloma šlo druga pota.

Ponovno ne smemo zgubiti tega sti-ka, ki smo ga do neke mere spet pridobili v skupni antifašistični borbi in ki mora usmerjati tudi našo bodočo gospodarsko politiko. Delavcu in vsem gospodarskim slojem moramo gospodarsko nekaj nuditi, če jih hočemo ohraniti naši narodni skupnosti. Pri tem lahko ugotavljamo, da je bil delavec v povojni dobi tudi že do sedaj vsaj

enakomerno deležen gospodarske pomoči v okviru našega združništva.

Narodno-gospodarska politika pa terja več — posvetiti se moramo v okviru ZSO vsem panogam gospodarstva: poleg kmetijstva tudi industriji, obrti, trgovini, prometu in tudi svobodnim poklicem, zlasti pa gospodarskim in socialnim problemom odvisnega delavstva in rentnikov.

Mimo omenjene potrebe našega aktivnega vključevanja v sindikate in interese poklicne zbornice moramo pri tem našo skrb posvetiti raznim gospodarskim panogam tudi iz nacionalnega vidika.

Ob dejstvu, da se naš človek stalno odseljuje in mora dela in zaslužek iskati v tujini, ne moremo biti proti javno podpirani industrializaciji Južne Koroške. Odločno pa se moramo zoperstaviti pajavom, da postajajo ta podjetja središča nove germanizacije našega človeka, ko prepovedujejo domačim delavcem uporabo slovenskega jezika ter zavednih ljudi nočejo zaposliti. Podjetja, ki prihajajo na naše ozemlje z javno pomočjo, moramo priznati in upoštevati prisotnost slovenske narodnostne skupnosti ali pa na dvojezičnem ozemlju vsaj z javno pomočjo za njih ne sme biti mesta.

Naši kraji spadajo med najlepše v deželi, kljub temu pa smo le malo udeleženi na dohodkih in dobičkih tujkega prometa. Mimo lastne iniciative na tem področju zahtevamo, da država in dežela podpreta tudi našega človeka pri izgradnji in modernizaciji tujkoprometnih podjetij in ustanov.

Pogoj za vključitev naših krajev v tujski promet je izgradnja cest, poti in

žičnic v odmaknjene lepe gorske kraje in ne nazadnje oskrba le-teh z vodo in elektriko.

Med prvenstvene zahteve in neodvzete pravice na gospodarskem področju spada temeljna zahteva, da morajo naše organizacije in ustanove ter slovenski posamezniki enako participirati na javnih subvencijah in dajativah kakor ostali državljani in njihova združenja. Predvsem opozarjamo v tej zvezi na določilo člena 68 odstavek 2 senžermenske pogodbe, ki izrecno zahteva sorazmeren delež pri proračunskih postavkah države, dežele in občin za kulturne in dobrodelne namene slovenske narodnostne skupnosti ter zato terjamo stalno državno podporo za naše kulturne in druge manjšinske namene.

Ko mednarodna pogodba predvideva za manjšino sorazmeren delež na javnih sredstvih, je povsem nerazumljivo, da morajo naše organizacije plačevati še prometni davek za prostovoljne prispevke in darove; zato zahtevamo oprostitve davka za manjšinske kulturne in dobrodelne organizacije in ustanove.

Vsem posameznikom, ki se bodo na njo obrnili, bo ZSO na svojem sekretariatu v Celovcu stalno nudila pomoč v pravnih in davčnih zadevah, za neposredno pomoč pa bo tudi na terenu redno organizirala pravne in davčne posvete.

Za uresničitev gospodarskega programa bo v sodelovanju z včlanjenimi gospodarskimi organizacijami ustanovila poseben gospodarski sosvet pri

Upravnem odboru, ki bo stalno spremljal dogajanja na gospodarskem področju in temu primerno usmerjal narodno gospodarstvo slovenske narodnostne skupnosti na Koroškem.

Za dosego in uresničitev celotnega programa se bo Zveza slovenskih organizacij na Koroškem zavzemala v iskrenem in aktivnem sodelovanju z vsemi včlanjenimi organizacijami, v prizadevanju za enotnost vseh koroških Slovencev, v sodelovanju z demokratičnimi silami avstrijske družbe in v uveljavljanju tudi našega človeka v skupni borbi za demokratizacijo in humanizacijo medčloveških odnosov.

Zlasti pa bo skrbela za čim tesnejše stike s terenom potom rednih posvetovalnih in informativnih sestankov in potom rednega obveščanja naših ljudi o vseh narodno-političnih, kulturnih in gospodarskih vprašanjih v svojem glasilu — Slovenskem vestniku. Skrbela pa bo tudi za stalno seznanjanje demokratične javnosti v vsej Avstriji s problemi obstoja slovenske narodnostne skupnosti na Koroškem ter jo opozarjala na dolžnost njene moralne in dejanske podpore. V ta namen je prikrojila svoja pravila in bo ustanovila še poseben študijski in dokumentacijski oddelek, ki bo imel nalogo zbirati in preštudirati vse gradivo, vse težkoče in ovire, pa tudi vse pozitivne izkušnje naše narodnostne skupine ter sorodnih gibanj v prizadevanju miroljubne rešitve narodnostnih vprašanj v okviru splošne borbe za mir in zbližanje med narodi v splošnem integracijskem stremljenju sodobnega sveta.

(Ta program je sprejel občni zbor ZSO dne 30. januarja 1965.)

Dr. Franca Petka ni več

(3. 3. 1885 — 9. 8. 1965)

(Poslovilni govor dr. Francija Zwitterja
dne 11. 8. 1965 ob odprtem grobu
v Št Rupertu pri Velikovcu)

Presenečeni in prizadeti stojimo ob jami, ki bo poslej prebivališče prvoborca za slovenske narodnostne pravice na Koroškem, dr. Franca Petka.

Presenečeni, ker ga je smrt kljub njegovim visokim letom dobesedno iztrgala iz našega delovnega programa; prizadeti, ker nas je za vedno zapustil v resnici glavni steber tistega pokolenja narodnih delavcev, ki so klesali podobo koroškega slovenskega ljudstva od dni njegove lastne, od narodne celote ločene usode do njegove sedanje podobe.

Popolnoma neverjetna se je zdela novica, da dr. Franca Petka ni več, da ne bo več med usmerjevalci naše politike, da ga ne bomo srečavali v življenju.

Saj je vendar ves čas od zadnjih dni njegove visoke starosti sodeloval in nastopal v vseh odločilnih fazah našega narodnega življenja, da se je do zadnjih dni njegove bolezni zdelo, da se ji doktor ne bo nikoli podal.

Danes stojimo ob njegovi krsti in se — žal — moramo sprijazniti s stvarnostjo: dr. Franca Petka ni več!

Pri tem nam misel prelistava anale njegovega dolgega življenja, njegovega velikega dela, njegovih naporov, njegovih uspehov in bridkosti.

Dr. Petek se je rodil dne 3. marca 1885 v Stari vasi pri Št. Lipšu kot sin malega kmeta. Že kot otrok je okusil bedo in trpljenje in to je oblikovalo njegovo osebnost, da je vse življenje stal na strani delovnega človeka in imel razumevanje za njegovo težko usodo. In prav to je verjetno tudi vzrok, da se je odločil za študij medicine, ki ga je vodil na Dunaj, kjer se je spoznal z Ivanom Cankarjem. Prijateljstvo s tem glasnikom kulturnih in socialnih teženj slovenskega ljudstva je odločilo, da se od vsega začetka ni zadovoljeval samo s poklicnim delom, temveč je nenehno prizadeven posvečal ves svoj prosti čas za širše delo v korist svojega ljudstva. In tako se je kljub dovršenemu medicinskemu študiju in poklicu, ki ga je — predan mu z vsem srcem — v začetku izpolnjeval vestno in izredno uspešno, za življenjski poklic izbral poklic narodnega delavca, s čimer se je oddolžil Cankarjevimi podobam o delavnosti intelektualnega človeka v idealni službi svojemu narodu. In mislim, da sodimo pravilno, če rečemo, da ga je v nadaljnjo duševno zvezo s politiko sililo njegovo poklicno delo, ko je spoznal našega človeka še bolj od blizu, spoznal njegov utrip in ko so se na ta način stikale nevidne niti, ki so povezale njegove srčne utripe z življenjskimi in trdno preizkušenimi utripi našega ljudstva.

Tako najdemo mladega dr. Petka, čim se je vrnil kot mlad zdravnik iz prve svetovne vojne, v času, ko je skoraj vsa inteligenca zapustila domača koroška tla, med prvimi, ki je pomagal organizirati koroško slovensko ljudstvo in obnoviti njegove politične, kulturne in gospodarske organizacije.

Generacija, ki je tedaj znova začela borbo za obstoj in enakopravnost našega ljudstva na novih osnovah, je opravila zgodovinsko delo. Najizrazitejši in najpomembnejši, prvoborec te generacije je bil brez dvoma dr. Franc Petek, od katerega se danes poslavljamo.

Od leta 1927 do razbitja demokracije je bil dr. Franc Petek zastopnik koroških Slovencev v koroškem deželnem zboru, skoraj vso to dobo predsednik tedanjega Političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koroškem, vodilen funkcionar slovenske gospodarske narodne ustanove Zadrुžne zveze, predsednik Slovenskega šolskega društva in zagovornik narodnostnih teženj v svetovnem merilu na mednarodnih manjšinskih kongresih in s pritožbo na Zvezo narodov.

Razsežnost njegovega delovanja je bila edinstvena, od navadne intervencije za vsakdanje potrebe našega človeka do svetovnega prikaza naše usode, od

zdravljenja bolnika do borbe za narodnostni obstoj koroškega slovenskega ljudstva! Delal je neumorno, zavzeto, dosledno, razdajal se je vsega, ves je gorel in izgoreval za narod, ki mu je služil, za njegovo svobodo, ki ji je živel, za človeka, ki ga je ljubil, za pravico in človečanstvo, v katero je veroval tudi v najhujšem času naše narodne zgodovine, ko se je povezal z narodnoosvobodilnim bojem vsega slovenskega ljudstva proti fašizmu za svobodo in lepšo bodočnost.

Nemila življenjska usoda je spremljala pokojnika od otroških let do smrti. Bil je vedno in povsod bojevnik za svobodo svojega naroda, zagovornik pravice delovnega človeka — dolgo časa v borbi proti drugače mislečim sam — in le njegova trdnost in doslednost sta vzrok, da kljub silnim težkočam in strašnim udarcem ni bil nikdar pogašen ogenj negove revolucionarne mladosti. In ni bilo sile, ki bi bila mogla pogasiti ta ognjenik odločnosti, doslednosti in zaverovanosti, pa tudi tople človečnosti, bleščeče inteligence in obsežnega znanja.

Kako je zaživel, ko je končno doživel sadove svojega dela — novo revolucionarno gibanje koroškega slovenskega ljudstva v oboroženi borbi proti nacizmu in napredno politično stremljenje po drugi svetovni vojni.

Razumljivo, da ga zato najdemo po zadnji vojni kot predsednika Osvobodilne fronte, predsednika Demokratične fronte in končno kot predsednika nadzornega odbora Zveze slovenskih organizacij na Koroškem, kot resničnega ljudskega tribuna, mentorja mladih in kot neposrednega povezovalnega člana revolucionarne borbe koroških Slovencev za enakopravnost od leta 1920 pa vse do danes.

V obeh vojnah, med vojnama in v najnovejšem času je bil dr. Petek priča menjave generacij kot narodni delavec, ki je sodeloval pri začetku in razvoju našega organiziranega narodnega življenja do danes. S svojo osebnostjo je odločilno vplival na razvoj in dodal naši današnji narodni stavbi marsikateri vogelni zidak.

Bil je resničen narodni delavec, ki ni živel svojega lastnega življenja, marveč je živel in ustvarjal za skupnost. Koliko žrtev, samozatajevanja, odpovedi in grenkih doživetij! Če bi nam danes še lahko o tem spregovoril, bi to bila dolga pripoved, katere vsebine ne bi mogel vsakdo razumeti.

Narodni delavec je dolžan svoj narod vzgajati, ga bodriti in spodbujati! To dolžnost je dr. Petek do kraja izpolnil.

Vsi, ki smo spremljali in doživljali njegovo osebnost, smo postali bogatejši. Doživeti osebnost dr. Petka je pomenilo doživeti tvorno življenje naroda samega.

Z dr. Petkom lega verjetno za daljši čas v grob epoha značilne borbe koroških Slovencev za narodnostne pravice, zakaj osebnosti njegovega formata ne daje vsak čas. Z imenom dr. Petka je bila desetletja natesneje in najgloblje povezana borba koroških Slovencev za enakopravnost in je natesneje povezano napredno gibanje koroških Slovencev do današnjih dni, ko je v okviru Zveze slo-

venskih organizacij ves čas usmerjal njeno delo, posredoval in miril iz svojih globokih izkušenj kipeče hotenje mlajših.

Ob vsej skromnosti se je namreč dr. Petek dobro zavedal svojega poslanstva in pomembnosti v koroškem slovenskem narodnem življenju.

Ko se v imenu vseh koroških Slovencev in še posebej v imenu Zveze slovenskih organizacij na Koroškem poslavljam od dr. Petka, bi se mu želel zahvaliti za neprecenljiv delež pri razvoju slovenskega narodnega življenja, za učinkovito pomoč pri formiranju podobe in veljavnosti naprednega slovenskega gibanja na Koroškem ter ne nazadnje za vzor in zgled sodobnikom in opomin nam mlajšim.

Dragi tovariš doktor! Ena sama beseda je, ki se izvije iz globin neme žalosti, ena sama beseda, ki more in mora prevpiti gluho temo težkega trenutka: beseda globoke hvaležnosti in zahvale, ki jo je za življenje za Tvoje velikansko delo slovensko koroško ljudstvo tako redko, vse preredit in komaj na pol izreklo! In še tedaj, ko jo je, si jo v svoji skromnosti zavrnil, jo prešel in si le s Tebi lastno prizadetostjo pokazal na bodoče naloge, češ kaj bi o tistem, kar je bilo, ko je pred nami še toliko neopravljenega, še toliko ledine, še toliko dela!

Ko se danes klanjamo spominu dr. Petka, zato vemo, da nam mora njegov zgled, življenjski in borbeni zgled posredovati novih moči in nove volje, zakaj ljubiti moramo narod tako, kot ga je ljubil on do zadnjega trenutka svojega dolgega in trpljenja polnega življenja. In ta zavest bo najbolj tvoren spomin nanj in na njegovo veliko osebnost ter ljubeznivo človečnost.

Naj mu bo lahka gomila v domači zemlji!

Akademik dr. Ivan Grafenauer

Ob smrti velikega slovenskega znanstvenika iz naših vrst

V noči med Božičem in Štefanovim 1964. je v Ljubljani podrla kap akademika dr. Ivana Grafenauerja, ki ji je po kratki bolezni podlegel 29. decembra, 3 mesece preden bi dosegel 85 let. Koroški Slovenci smo izgubili z njim zvestega sinu našega dela slovenskega naroda, ves slovenski narod pa enega izmed velikih raziskovalcev svoje preteklosti.

Rojen je bil 7. sušča 1880. na materinem domu pri Otarku v „Bliči vesi“ (Veliki vesi) pri Brdu v Ziljski dolini. Po

očetovi strani spada v eno med koroškimi Slovenci najbolj znanih družin, ki je imela mnogo zaslug, da je bila občina Brdo po svoji narodni zavednosti dolgo tako nenavadno trdna slovenska postojanka v Ziljski dolini, čeprav prav ob slovensko-nemški narodnostni meji. Bil je sicer kajžarskega rodu — kot tudi nekdanji poslanec v avstrijskem državnem zboru, France Grafenauer, njegov sorodnik (mali bratranec njegovega očeta) — pa mu je vendar očetova preselitev na Peravo pri Beljaku omogo-

čila najprej študij na gimnaziji (1892-1900) — potem pa se je, nekaj s pomočjo inštrukcij in nekaj s pomočjo štipendije za koroške študente, na Dunaju posvetil študiju slovanskega in germanškega jezikoslovja 1900-1904. Med akademskimi učitelji sta mu bila v jezikoslovju najbolj ljuba stari Vatroslav Jagić, tedaj na področju slovanskega jezikoslovja največja svetovna avtoriteta, pa veliki slovanski slovničar Vatroslav Vondrak, medtem ko se je dela na zgodovini književnosti po lastnem mnenju naučil več na germanistiki kakor na slavistiki. Tedanji študij je bil zelo na široko zastavljen, saj so se naučili v dunajskem slavističnem seminarju praktično govoriti vse slovanske jezike in prav tako je zajel vse tudi jezikoslovni študij, na germanistiki pa so morali jezikoslovno in glede književne zgodovine obvladati vse od stare visoke nemščine naprej. Čeprav je zanimanje mladega študenta segalo tudi preko teh meja — tako je prvi zvezek Kosovega Gradiva za zgodovino Slovencev v srednjem veku prebral kar v eni sapi in se piroško veselil „krasnega dela“ — je vendar svoje raziskovanje ožje omejil, tako, da je kazalo, da se bo razvil v jezikoslovca in raziskovalca slovenske ljudske pesmi. Njegov prvi večji referat (v zimskem semestru 1902-03) v Jagičevem seminarju je bil posvečen „naglasu v ziljskem narečju“, kar je še pred koncem študija razširil v „disertacijo“, le, da so mu pozneje življenjske razmere zmešale načrte in zaradi denarnih vprašanj ni mogel takoj pristopiti tudi k doktorskim izpitom. Nato pa je ta cilj kot manj pomemben odlagal, dokler ga ni Matija Murko opomnil, da bi bilo

zaradi možnosti za univerzitetno kariero vendarle prav to dokončati in je na podlagi tega dela dosegel doktorat 1917, trinajst let potem ko ga je napisal (in 12 let po njegovi objavi). V letnem semestru 1903 pa je imel drugi za svojo usmeritev značilni referat, o „meslu ljudske pesmi koroških Slovencev v okviru ljudske pesmi ostalih Slovencev“. V njem je nakazal marsikatero vprašanje, ki ga je reševal v podrobnih razpravah v zadnjem četrstoletju svojega življenja, nekatera celo v delih, ki se tiskajo še po njegovi smrti (tako v monografiji o pesmi „Marija in brodnik). Tudi naravnost je sam zapisal, da mu je „največje veselje raziskovanje slovanskih narečij“ ter izrazil željo, „ko bi mogel tekom let sestaviti slovenska narečja v lep velik sistem, da bi obdelal tako ves živi slovenski jezik vseh pokrajin“, pri čemer je gledal v Vatroslavu Oblaku „moža, ki bi moral biti vsakemu vzor, ki hoče postati znanstvenik“. Tudi Jagić je mislil nanj prav v zvezi s temi nalogami ter ga je predlagal graškemu profesorju Karlu Štreklju kot sodelavca pri obdelavi slovenskih dialektov za veliko slavistično enciklopedično zbirko, ki je pred prvo svetovno vojno začela izhajati v Petrogradu (sed. Leningradu). Res je tudi še po koncu univerzitetnega študija nekaj časa nadaljeval raziskave te vrste na Koroškem, toda Štrekljeva knjiga ni bila nikdar dokončana in tudi Grafenauer je napisal le osnutek obravnave koroških dialektov — po dogovoru s Štrekljem — ki je nedokončan ostal v njegovi zapuščini. Tudi sicer je v prvih letih po koncu študija in po opravljenem profsorskem izpitu (to je bila tedanja ob-

lika diplomskega izpita; opravil ga je 1905) izdelal še nekaj stvari v na uni-verzi izbrani smeri, tako objavljeno raz-pravo o „Duhovni brambi in Kolomo-novem žegnu“ ter obsežen rokopis o „Mladi Zori“, ki ga je skoraj šestdeset-leten povsem na novo izdelal, pa tudi v novi obliki še ni bil objavljen.

Življenjska pot pa mu je znanstveno delo povsem drugače obrnila, kakor ga je snoval v svojih študentskih letih. Nu-ja, da se čimprej osamosvoji, mu je na-rekovala poiskati si zaposlitev. Našel jo je na gimnaziji v Kranju (1904-1908), od tod pa je odšel na klasično gimna-zijo v Ljubljano, kjer je s krajšim pre-sledkom okrog 1920 — tedaj je bil ne-kaj let višji šolski nadzornik — ostal profesor prav do upokojitve l. 1940. Le-ta 1908 je sicer skušal priti kot profesor v Celovec, toda raje so pustili Apihovo mesto nezasedeno, kakor bi bili posta-vili nanj zavednega Slovenca ((gl. Ko-roški zbornik, 1946, str. 344). Pozneje, ko se je ves zatopil v raziskovanje slo-venske književne zgodovine, je bil zara-di tega še srečen — večkrat je rekel, da bi mu v Celovcu politično delo in orga-nizacijske naloge pri Mohorjevi družbi gotovo vzele ves prosti čas za znan-stveno delo, pa še viri za raziskovanje slovenske književnosti bi mu bili mnogo bolj od rok — pa vendar je ostal v njem boleč spomin, da kot zaveden Slovenec ni mogel dobiti primerne-ga kruha v svoji ožji domovini, na katero je bil vselej tako tesno navezan.

Potrebe pouka slovenščine — brez pametnega dela o zgodovini slovenske književnosti — so zahtevale, naj da svojim študentom kaj boljšega v roko. Tako je nastal z objavo hektografiranih

skript za gimnazijce, tiskanih v izvestjih kranjske gimnazije l. 1908, prvi del pr-vega zvezka „Zgodovine novejšega slovenskega slovstva“ (kot knjiga 1909). Prva knjiga, spisana v ozkih razmerah v Kranju, kjer mnogčesa ni bilo na raz-polago, kaže po lastni piščevi označbi, zapisani devet let pozneje, „še mnogo začetniških hib“; pa vendar je bila po svoji celotni zasnovi, kakor je zapisal prof. Štrekelj, že „prvi posrečeni poskus resnične slovstvene zgodovine“ obra-vnavanega obdobja, od Pohlina do Prešerna. Po prvotnem načrtu je menil obdelati v drugem zvezku vso sloven-sko književnost od Pohlina do svojega časa; toda prehod v Ljubljano mu je omogočil, da je začel lahko z razisko-vanjem „po vseh potrebnih prvotnih virih“ in tako mu je „doba narodnega prebujenja“ (1848-1868) — opredelitev, ki so jo nekaj časa potiskali v ozadje, danes pa spet močno pridobiva na vel-javi — sama izpolnila mogočno knjigo. V načrtu je imel pa še dve podobni. s čimer je prvotni načrt šolskega priročni-ka dvignil v resno znanstveno razis-kavo naše književnosti. Delo za tretji zvezek je začel, pa se mu je ustavilo že pri zbiranju gradiva, ker mu velik del tedaj ni bil dostopen. Vrniti se na-zaj k prejšnemu načinu pisanja pa se mu ni zdelo prav. Prvotni načrt pa je vendarle izpolnil v obliki „Kratke zgo-dovine slovenskega slovstva“ (I, 1917; II 1919; 2. izd. 1920), ki jo je pripravil vzpo-redno s pripravljanjem slovenskih čitank za višje razrede gimnazije ter objav-ljanjem razprav o najvažnejših vpra-šanjih, ki jih je v tem pregledu reševal drugače, kakor drugi literarni zgodo-vinarji pred njim. Različni zapiski in

osnutki v zapuščini dokazujejo resničnost samozvestne ugotovitve, da je tudi ta knjiga „sestavljena skoraj docela po prvotnih virih. Porabil samo tistega nisem, kar je bilo tačas in je še sedaj v Ljubljani docela nedostopno.“

Tedaj ga je doletelo težko razočaranje. Že leta 1912 mu je, nekaj mesecev pred svojo smrtjo, sporočil prof. Štrekelj, da ga ima namen predložiti za mesto univerzitetnega učitelja na Češkem na podlagi dotlej opravljenega znanstvenega dela; Štrekljeva smrt je dogovarjanje pretrgala; 1916 mu je s podobnim migljanjem na bodoče možnosti prof. Murko svetoval, naj doseže doktorat; 1919 je veljal ob snovanju ljubljanske univerze za najresnejšega kandidata za profesorja zgodovine slovenske književnosti, za kar si je dobil s habilitacijo na zagrebški univerzi tudi formalno priznanje uposobljenosti. Pa se je vendar zgodilo, s pomočjo nove preureditve kateder na slavistiki — seveda pa tudi zato, ker je bilo resnično kvalificiranih moči za slavistiko več, kakor pa jih je bilo mogoče postaviti na fakulteto, — da je ostal še naprej na gimnaziji. 10 let je trajalo, da je prebolel ta udarec, deset let, ki jih je posvetil izdajanju čitank (štiri knjige) in Jurčičevih Zbranih spisov I-X (po Breznikovi sodbi do 1934 najboljša izdaja) zlasti pa težaškem delu pri Stanojevičevi Narodni enciklopediji ter pri Slovenskem biografskem leksikonu, kjer je tedaj skoraj v celoti skrbel za obdelavo slovenskih književnikov od srede 19. stoletja naprej.

Petdeset let je že imel, ko se je vnovič vrnil k pravemu znanstvenemu delu, tokrat v obliki globokih monografičnih

študij. Nezadovoljen s Kidričevo obravnavo srednjeveške slovenske književnosti je iskal novih poti v njeno raziskavo. Najprej s poglobljeno analizo srednjeveških rokopisov. Trdno je dognal njihove prve korenine, ki segajo v osmo in deveto stoletje, s tem pa tudi na nov način pokazal, da je imel vendarle tudi domači slovenski razvoj svoj pomen za postanek začetkov slovenske pismenosti v velikomoravski dobi. Razprave so izzvale oster znanstveni spor, za katerega je sprva kazalo, da ga bo težko mirno razrešiti. Tedaj je ubral Grafenauer novo pot. Prešel je k analizi slovenske narodne pesmi ter skušal v njej ugotoviti stare, srednjeveške plasti. Tu si je moral graditi šele delovno metodo, ki si jo je ustvaril kot združitev kulturno-zgodovinske, primerjalne književnozgodovinske ter filološke metode v celoto. Prav širina njegovega zanimanja v vsem času od gimnazijskega in univerzitetnega študija naprej je končno dala zrel plod. Po previdnih začetkih, v manjših razpravah, ki pa so bile še vedno usmerjene vse v srednji vek, se je povzpел končno s študijo o „Lepi Vidi“ (Študija o izvoru, razvoju in razkroju narodne balade o Lepi Vidi, 1943) do vrha svojega raziskovanja. Ko je to dopolnil še z raziskavo slovenske srednjeveške cerkvene pesmi („Ta stara velikonočna in še kaj, Čas 1942), so bila poglobljena vprašanja, ki mu jih je postavljala druga doba njegovega raziskovanja, posvečena problematiki srednjega veka, zanj v glavnih potezah vendar že razrešena. Svoje pogloblitve je povzel v obsežni razpravi o slovenski zgodovini koroških Slovencev (Koroški zbornik, 1946), prikazu; kakršnega nima doslej še noben

drug posamezen del slovenskega naroda. Ob tem delu sta se oba velika raziskovalca naše starejše književne zgodovine, Kidrič in Grafenauer vnovič sešla. Ko je prof. Kidrič prebral razpravo iz Koroškega zbornika, je naravnost izjavil njenemu avtorju, da v tej formulaciji pritrjuje vsem tezam, ki so o starejši literarni zgodovini v njej obsežene.

Tudi sicer se je življenje začelo umirjevati. Izvolitev za rednega člana SAZU (dopisni že 1940) l. 1946 je do konca zacelila razočaranja iz leta 1920; ko so po osvoboditvi otroci, katerih veliko število je prej vselej nosilo svoje skrbi, prešli v službo in po svojih poteh tudi oni, ki so se med vojsko zatekli v stiski domov, je postalo lažje tudi s te strani. V Grafenauerjevem delu pa se je okrog 1940 — po združitvi vprašanj srednjega veka z zgodovino slovenske ljudske pesmi — vse močneje začela oglašati ena izmed prvih ljubezni njegovih študentskih let. Šestdesetletnik, ob neverjetnem spominu in nenavadno široki razgledanosti po umetni in ljudski književnosti ter vseh potrebnih pomožnih strokah, je začel hitro in močno posegati na področje slovenskega ljudskega slovstva. Že l. 1944 je napisal očrt njegove zgodovine (objavljen v separatu 1945, v knjigi Slovensko narodopisje II 1952). Nato je gradil neumorno z vrsto razprav ter monografij (dve, o „Spokorjenem grešniku“ ter „Mariji in brodniku“ sta bili ob njegovi smrti še v tiskarni). K novejši zgodovini se je vračal le še s par prispevki o Slomšku (tudi tu je v rokopisu še za objavo pripravljen del arhivskega gradiva o njegovem delu). Največja skrb pa mu je bila, da ne ostane začeto delo brez nadaljevan-

cev. Ustanovitev in vodstvo narodopisnega inštituta pri SAZU sta mu bila z njegovimi sodelavci prav zato tako pri srcu, ker je vedel, da tako to delo ne bo izumrlo z njim. Še zadnje popoldne preden ga je zadela kap, se je nenkrat izgubil z doma na obisk k enemu izmed svojih inštitutskih sodelavcev.

Počasi pa se je vračala tudi druga stara ljubezen. Skoraj osemdesetleten je v letih okrog 1960 vnovič pristopil k terenskim raziskavam koroških dialektov ter po navodilih inštituta za slovenski jezik vnovič raziskal — tokrat tudi z modernimi tehničnimi sredstvi (magnetofonom) vso Ziljsko dolino in še nekaj krajev. Bolezen, ki se ga je začela lotovati junija 1963, je to delo pretrgala in ga zdaj nadaljujejo mlajši raziskovalci.

Začetek in konec njegovega dela nista zvezana s koroškimi Slovenci le po njegovem rodu in po ljubezni do ožje domovine, ki jo je nezmanjšano posredoval svojim otrokom, v katerih delu tudi živi še naprej. Zvezana sta tudi po svojem predmetu. Ob enem od svojih zadnjih obiskov na Koroškem je l. 1960 zopet dvakrat predaval koroškim Slovencem po radiu o razmerju koroške in ostale slovenske ljudske pesmi. Svoje delo je začel in končaval z zapisovanjem njemu tako ljube govorice slovenskih koroških rojakov. Kot da se je iztekla ura življenja prav tedaj, ko se je sklenil krog znanstvenega raziskovanja, ki je z bogatimi plodovi vključil v svojo sredo vso kulturno zgodovino slovenskega naroda in še na prav osebno častnem mestu delež koroških Slovencev v njej.

Lojze Serajnik

Celovec — zibelka slovenske publicistike

Slovenska publicistika se je pričela pojavljati na Koroškem pred sto leti: Na področju slovenskega časnikarstva si je lastil Janez Bleiweis publicistični monopol na Slovenskem. Zaradi reakcionarnega zadržanja, zaradi Bleiweisove osebnosti šibkosti in neobgljenosti kot urednik začetnik, zaradi klerikalne in cerkvene usuznjenosti so Bleiweisove Novice vidno hirale. Novim razmeram niso bile več dorasle, tok časa jih je prehitel. Postajale so iz leta v leto bolj zastarele. Kljub temu si je Bleiweis ljubosumno prizadeval, da bi ne bilo poleg njih drugega slovenskega časnika.

Bleiweis je bil razočaran, njegov časniški monopol se je kmalu porušil. V Ljubljani se je pojavil prvi slovenski načelni politični, napredno usmerjeni časnik »Naprej« z Levstikom in Vilharjem na čelu. V tem publicističnem spopadu z reakcionarno bleiweisovščino se je uveljavljala mladoslovenska trojka Levstik-Jurčič-Stritar. Njihova moč je bila v visoki uporabni stopnji slovenske časniške besede. Tudi izven Ljubljane je vzraščala slovenska publicistika. V Mariboru je poginjal »Slovenski narod« in stopil na mesto ljubljanskega »Napreja«, ki je obtičal v slepi ulici birokratičnih tiskovnih predpisov. E. Kardelj imenuje »Slovenski narod« — Levstikovo tribuno za boj proti konzervativcem.

Trst se je vključil v publicistični razvoj. Leta 1966 sta izšla »Ilirski Primorjan« in »Tržaški ljudomil«, domoljubna časnika, ki so jima pozneje sledili še drugi. V Gradcu je bila ustanovljena »Čitalnica« (1863), prva slovenska znanstvena revija, Stritar pa je na Dunaju rušil

v svojem »Zvonu« Bleiweisove časnikarske trdnjave.

Vse te izvenljubljske opozicijske publicistične udarce proti Novičnemu časniškemu monopolu pa je prekosil — Celovec. 14. januarja 1865 se je rodil prvi slovenski politični časnik na Koroškem: »Slovenec« Andreja Einspielerja, ki je bil sad mladoslovenske svobodomiselnosti in katoliško liberalne opozicije proti Bleiweisovemu časniškemu monopolu. Najprej je izhajal kot poltednik, pozneje pa trikrat tedensko.

Takratni Celovec je imel realne pogoje za uspešni razvoj slovenskega časnikarstva na Koroškem. Prof. B. Grafenauer je dognal, da je živelo dvajset let pred rojstvom Einspielerjevega »Slovenca« na Koroškem v območju danes dvojezične narodnostne meje 118.171 Slovencev in le 14.000 Nemcev. Na celotnem ozemlju Koroške pa je živelo tedaj 120 tisoč Slovencev in 198.000 Nemcev. Celovec sam je bil mesto z večino slovenskega prebivalstva, dasi je bil najštevilnejše nemško mesto na Koroškem. Dr. Fran Vatovec pravi, da je bila Ljubljana sredi 19. stoletja označena v avstrijskih uradnih statistikah kot manj slovensko mesto kakor Celovec. Tedaj, pred sto leti, je bilo to ozemlje od Osojskega jezera do Karavank in nato dalje v severno vzhodni smeri proti Svinški planini čisto slovensko: 90 % prebivalstva je govorilo slovenščino. Tudi če upoštevamo Celovec.

Zato ni čuda, da se je na tej podlagi lahko razvila mlada slovenska literatura ter slovenska publicistika. Ta pojav pa predstavlja pomemben dogodek za usodo slovenstva sploh.

Ob začetkih slovenske publicistike na Koroškem srečamo »koroškega vodnika«

Urbana Jarnika. Bil je merodajna oseba v celovškem slovenskem kulturnem in publicističnem življenju. Kot sklovenski kulturni delavec, kot pesnik, jezikoslovec, zgodovinar, narodopisec in publicist je bil glava in srce celovškega kulturnega kroga. Nemški literati in pisci so se zbirali okoli »Carinthia« in »Kärntner Zeitschrift«. Jarniku, ki je bil vnet kažipot dobrega vzdušja med slovenskimi in nemškimi kulturnimi delavci, sta omenjena lista pomenila isto, kar sta bila »Illyrisches Blatt« ter »Carniola« slovenskim pesnikom, pisateljem in publicistom na Kranjskem.

Dolenjski mladoslovenski trojici Levstik-Jurčič-Stritar je sledila na Koroškem vzporedno trojka Janežič-Einspieler-Majar, ki je prevzela Jarnikovo publicistično in kulturno dediščino.

Anton Janežič je bil oblikovalec slovenske literarne, kulturne, publicistike. Pričel je izdajati »Sovensko Bčelo« (1850), leposlovni list s težiščem na slovenski kulturni publicistiki. Celovec je bil tedaj središče slovenske književnosti; tu se je zbiralo vse, kar je imelo ime v literaturi: Levstik, Jenko, Erjavec, Stritar, Jurčič, Gregorčič, Mencinger.

Matija Majar Ziljski, Ilirec, ki je v obdobju revolucionarnega marca 1848 razglašal revolucionarno geslo Zedinjene Slovenije, je drugi pomembni publicistični portret. Razmaknil je Jarnikovo koroško obzorje na vse slovenske dežele. Dve leti je urejeval »Slavljana«, ki je skrbel za vzajemnost in medsebojno spoznavanje slovanskih narodov.

Najmočnejša glava v tej trojki je bil Andrej Einspieler, pionir koroškega slovenstva, duhovnik, liberalni katolik, časnikar in govornik. Oplodil je Jarnikovo

Celovec v prejšnjem stoletju

kulturno, Janežičevo literarno in Majarjevo ilirsko slovansko publicistiko in s tem dvignil Celovec do veljave prvega žarišča slovenske publicistike sploh. V »Slovincu« je dokumentarno in učinkovito razčlenil vrsto aktualnih vprašanj na Slovenskem pred sto leti, prvemu slovenskemu časniku na Koroškem je sklesal njegovo notranjo trajno podobo. Einspielerjev »Slovenec« se zavzema za federalistično urejeno Avstrijo in v zvezi s tem za zedinjenje Slovencev; pri tem pušča več možnostim duri odprte: od notranje-avstrijskega in mariborskega programa do ilirske namestnije za slovenske pokrajine in celo do jugoslovanske skupine, kot navaja Fran Vatovec. Zato je bilo značilno Einspielerjevo geslo na naslovni strani

»Slovenca«: »Živi, živi, duh slovenski, bodi živ na veke!« Po načelu »enake butare, enake pravice« se je Einspieler boril za enakopravnost vseh avstrijskih narodov, je kritiziral duhovno in svetno gosposko, napadal germanizacijo ter odklanjal pojav nemčurstva. Zahteval je enakopravnost slovenščine v šolah in uradih ter tudi škofijskih pisarnah. Zavzemal se je za ustanovitev jugoslovanskega vseučilišča v Zagrebu. Velikega pomena je tudi Einspielerjeva beseda v prid slovenskim umetnikom; zanje časniki nimajo besed. Naš narod pa ima tudi sposobnosti za umetniško oblikovanje.

Čas se je spremenil, se zavrtel naprej kar za sto let, zahteve Slovencev na Koroškem pa so ostale iste.

Ob ljudskem štetju

Med štetji prebivalstva na Koroškem ima posebno mesto ljudsko štetje 1939 leta. Mesto tega štetja označuje po eni strani še od marca 1938 vladajoči nacistični sistem, po drugi strani pa dejstvo, da je bilo pri tem ljudskem štetju naštetih več Korošcev slovenskega jezika kot v prvi avstrijski republiki in da se je tega leta prvič pojavila pri ljudskem štetju za Slovence žaljiva jezikovna kategorija „windisch“, ki jo še danes zasledimo. Vzrok porasta števila slovensko govorečih 1939. moremo le domnevati: mogli bi ga iskati v dejstvu, da so 1939 spraševali po materinem, ne pa po občevalnem jeziku posameznika. Kot bomo videli, pa so koroške nacistične oblasti tega leta v bistvu izenačile materinski jezik z občevalnim. Dalje bi mogli domnevati, da so hotele nacistične oblasti vsaj na zunaj pokazati, da se Velika Nemčija ne boji Slovencev; utegnili pa tudi pomisliti na zunanjepolitični moment, čeprav dogajanja ob štetju kažejo drugače. Dejstvo je le, da je bilo pri ljudskem štetju 1939 naštetih 39 tisoč 292 Korošcev slovenskega jezika, 1934 26.796, 1939 pa očitno med 43 in 46.000. Žal podatki tega ljudskega štetja po jezikovnih kategorijah niso bili nikoli objavljeni in so postali delno dostopni šele v zadnjem času. Dr. Theodor Veater navaja dne 21. 8. 1965 v listu „Die Furche“ na podlagi internih nacističnih statistik 43.179 slovensko govorečih Korošcev. Piše da so tega leta popisovali po jezikovnih kategorijah prebivalce južne Koroške v celotnem „Landkreisu“ Velikovec, v velikem delu „Landkreisa“ Šmohor, v občinah „Landkreisa“

Celovec-dežela, ki so spadale 1920 v takratno plebiscitno cono B, enako tudi v „Landkreisu“ Beljak-dežela in Št. Vid na Glini. Popisovalo se je tudi v mestnih okrajih Celovec in Beljak. V okraju Št. Vid na Glini je bilo naštetih 446 Korošcev slovenskega jezika, od tega 177 s čisto slovenskim jezikom; ti večinoma v občini Mostič. V celoti naj bi po teh podatkih slovensko govoreči Korošci zajemali 14,42 % vsega prebivalstva nekdanjega plebiscitnega področja. Od celotnega števila 43.179 slovensko govorečih Korošcev je po podatkih dr. Veitra odpadlo 14.038 na kategorijo slowenisch, 8.305 na kategorijo windisch, 7.614 na skupno kategorijo deutsch-slowenisch in 13.173 na kategorijo deutsch-windisch. Zanimiv je podatek povzet iz starostne piramide izdelane v Berlinu na podlagi jezikovnih kategorij. Podatek bi utegnil kazati na veliko število rojstev med Slovenci, saj je bilo 10,5 % slovensko govorečih 1939 leta pod šestim letom starosti. Očitno pa moremo prav iz tega podatka domnevati, da je delež Slovencev v naslednjih starostnih kategorijah padel; to pa kaže na negativni značaj takratne šole, saj je otroci do šestega leta še niso posečali. Ločijo pa se podatki dostopni dr. Veitru od

1939 na Koroškem

onih v pismu znanega Maier-Kaibitscha državnemu uradu za jačanje nemškega naroda dne 15. 7. 1942 (fotokopijo tega dokumenta hrani arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani). V tem dopisu je namreč Maier-Kaibitsch opozoril na 45.367 slovensko govorečih Korošcev. Takole je o tem pisal: „V Gau Kärnten živi 10 tisoč 125 oseb z nemško narodnostno pripadnostjo, od teh je 8.553 Slovencev. Nadaljnjih 36.814 oseb je navedlo pri zadnjem ljudskem štetju nemško narodnostno pripadnost, vendar pa ne nemščine za materinski jezik (od tega 36.155 slovensko materinščino)" (Citirani podatki ne zajemajo izven Koroške rojenih Slovencev bivajočih na Koroškem.) S temi številkami se v glavnem skladajo tudi one interne publikacije dunajskega statističnega urada iz leta 1941 (Statistische Übersichten für den Reichsgau Kärnten. Streng vertraulich) Po teh podatkih naj bi bilo na celotnem Koroškem 36.779 oseb z nemškim materinskim jezikom, oseb pa, ki so se izjavile za tujo narodnost 9 tisoč 945.

Oglejmo si še potek in tehniko štetja. Predvsem moramo omeniti, da je v dneh 13./14. 5. 1939 glasilo koroške NSDAP Kärntner Grenzruf prineslo na-

vodila kako naj se izpolnijo čez nekaj dni rubrike ustreznega formularja o jezikovni in narodnostni pripadnosti koroškega prebivalstva. Za materinščino je pojasnilo podčrtalo, da je to „jezik, ki se ga kdo poslužuje v vsakdanjem življenju." Ker običajno človek govori le en jezik — nadaljuje pojasnilo se ta jezik piše v ustrezno rubriko (št. 9). Temu uvodu sledi pojasnilo zakaj se pri štetju uvaža kategorija windisch. „Na Koroškem se dogaja, da se poedinci poslužujejo dveh občevalnih jezikov, nemškega in slovenskega. Ti vpišejo v rubriko 9: deutsch und slowenisch. V določenih delih Koroške udomačeno narečje (windisch) nikakor ni identično s slovensko govorico. Vrh tega govore domala vsi prebivalci tega območja poleg imenovanega narečja tudi nemški. Ti vpišejo v rubriko 9 deutsch. Le če se kdo izjemoma poslužuje imenovanega mešanega narečja more zapisati v rubriko 9: windisch." Za tem pojasnilo podčrtuje, da se narodnostna pripadnost ne sme zamenjati z državno ali pa materinskim jezikom. „Tu ne gre za to, h kateri državi ali materinščini posameznik pripada, temveč kateremu ljudstvu pripada." Takratno časopisje kaže, da so nacisti tudi s propagando skušali doseči odpoved južnokoroškega prebivalstva slovenski jezikovni pripadnosti v korist windišarske. Tako je na primer opozorilo takratno glasilo koroških Slovencev (10. 5.), da je označba „windisch" istovetna z označbo „bastard", ki da pomeni v očeh Nemcev ljudi ki so nekeke dvoživke ali ne — tič in ne — miš. Za nas je žaljivega pomena in ga odločno odklanjamo." Kärntner Grenzruf

št. 113/114 6./7. 5. pa je poročal o „zvestem vindišarskem kmetu Johannu Kurniku iz Lepene, ki je z lastnimi sredstvi zgradil šolo „da se njegovi otroci nauče nemški čitati in pisati“. List je prinesel tudi sliko te šole.

Tehnika ljudskega štetja 1939 je bila slična oni v stari monarhiji. V mestih so prebivalci sami izpolnili ter oddali v kuvertah zalepljene formularje. Na deželi pa so župani na podlagi določil imenovali šteвне komisarje, ki pa so bili dejansko že prej določeni. Da so komisarji na dan štetja 17. 5. samovoljno vpisovali koroškim Slovencem jezikovni kategoriji deutsch in windisch je 24. 5. opozoril Koroški Slovenec. List je sporočil, da so mu bralci poslali „dolgo vrsto pisem“ iz katerih je videti, da so jim števní komisarji vpisovali neslovensko jezikovno (očitno pa tudi narodnostno) pripadnost. Hujše od tega pa so bile pred in po ljudskem

štetju govorice po katerih naj bi nacisti vse one, ki so se izjavili „k slovenski narodni družini“ (Koroški Slovenec) prisilno izselili in zamenjali z Nemci iz Jugoslavije, da bodo narodno zavednim Slovencem ukinjene socialne ugodnosti (podora novoporočencem, otroške doklade) in slično. 26. 7. 1939 je Koroški Slovenec v „Pozivu rojakom!“ opozoril na nezakonitost takih govoric. Na njihovo resnično ozadje pa je dovolj jasno pokazal 1942 leta pričetek izseljevanja koroških Slovencev, ki je bilo zajezeno zahvaljujoč se samo temu letu sledečim porazom nacističnega rajha. Primerjava navodil ljudskega štetja s številom „ugotovljenih“ Korošcev slovenskega jezika 1939. leta pa pokaže, da so nacisti zakrili del slovensko govorečih v kategorijo deutsch, kar znova opozarja na neobjektivnost, pa tudi dejansko neuporabnost teh rezultatov pri ugotavljanju koroškega slovenstva.

Članek je bil dan v tisk še pred objavo rezultatov ljudskega štetja 1939. leta po občinah v razpravi doktorja Theodorja Veiterja v „Europa ethnica“, št. 3 1965 pod naslovom: „Die Sprach- und Volkszugehörigkeit in Österreich nach den Ergebnissen der Volkszählung von 1939“.

Tri nove knjige mladih koroških Slovencev

V Ljubljani je v knjižnem programu 1964 Državne založbe Slovenije v zbirki Tokovi časa izšla zbirka črtic Bora Kostanka. Knjigo je opremil Jože Brumen.

Miško Maček je izdal svoj pesniški prvenec „Ujeti krik“ pri celovski Mohorjevi družbi leta 1965. Besedo na pot je napisal dr. Reginald Vošpernik, likovni obraz pa ji je dal akademski slikar Valentin Oman.

Pri Mohorjevi družbi v Celovcu je izšla 1965 še knjiga Nika Darleta z naslovom „Tihožitja“. Opremil jo je član odra mladje Pavle Pernjak.

Boro. Kostanek:

Žalostinka na Lili

Velika zvezda, ki je prišla vsak večer in je bila edina, ki so jo imeli v mestu, se nocoj še ni dokopala do iglastih streh. Takrat se mu je zdelo, da je potrkalo. Zelo tiho, tako da ni vedel, ali je potrkalo ali ni. Potem se mu je zdelo, da je nekdo vstopil.

Ni pogledal k vratom, ko so se odprla. Le svetlobo je čutil na nogah. In še potem, ko so se že davno zaprla vrata in se je soba spet ovila z mrakom, je čutil svetlobo na nogah. Toda k vratom še vedno ni pogledal.

V sobo je prišla Lili. Šla je zadaj mimo njega, vzela nekaj svetlobe z njegovih nog in sedla na posteljo. Sedla je mehko na rob in odeja se je rahlo vdala. Lili še nikdar ni sedela na njegovi postelji, odkar sta se hotela imeti zase. Tako drug drugega čisto zase. Potem je čutil, kako je dvignila noge in z rokami ponesla kolena pod brado. Na tleh je bilo mrzlo, tla se nikoli niso mogla segreti. In Lili je vedno sedela tako. Brado na kolenih in roke krog nog. Kadar sta bila skupaj, tedaj je sedela drugače. Jasno tedaj je sedela drugače.

Nekoč ji je bil rekel, naj pride zvečer v park. Zdaj je že dolgo od tega. Ime ji je bilo Lili. Zelo lahko in preprosto: dvakrat li. Lili. Takrat, ko je šel proč od nje. Zvečer v parku, ko je bilo drevje čisto tiho. Na klopi med

grmovjem, kamor nihče s ceste ni videl. Tam je šel od nje. Tam je šel od nje. Ljudem na cesti se je tedaj hotela lepiti noč v nosnice. Dihala sta kostanje in bezgove cvele.

V sobi so bile tihe ptice toplote in rahel akvarij oken in deske od zabojev mraka. Zunaj se je nabirala tema. Zavesa so rahlo in od daleč valovale mimo šip. Vsak večer redno ugasnejo luči v mestu in zavesa počasi obmolkuje. Ampak danes je prišla Lili. Sedla je za njegovim hrbtom na posteljo in dvignila noge čisto k sebi, da so se svetile.

Potegnil je zavesa pred okno. Velika zvezda zdaj tik ob zvoniku, edina zvezda, ki so jo imeli v mestu, je podrla skozi. Bile so tenke zavesa, tenke in rjavo rdeče, ampak vendar zavesa. Liline noge so se svetile kot noge rjave žrebice. Od kolen dol do čevljev in nazaj. In sedela je na postelji in naslanjala brado na kolena. Ko je potegoval zavesa pred okno.

Potem je rekla:

„Lili, pozabil sem. Popolnoma pozabil.“

Rekla je in njen obraz se je oslonil od kolen nekam proti stropu, vzela je nekaj rjave barve s kolen. Pod stropom nekje je bil njegov:

„Danes sem hotela priti k tebi. Kakor sem prišla vedno, kadar si me hotel imeti. Ampak danes nisem prišla. Vidiš, zdelo se ti bo čudno, ko ti to pravim. Ampak to bi moral res sam vedeti, da me ne bo!“

„Jasno, čisto sem pozabil, Lili. To bi moral res vedeti. In jaz sem mislil, ko so se odprla vrata, da si prišla ti. Ampak seveda nisi bila.“

„Klical si me. Lili, si rekel. Pridi danes, Lili. Tako si rekel.”

„Res, Lili sem rekel.”

„V telefonski celici si bil. Telefonska celica in pet števil, to sem bil jaz, Lili. Nihče drug ni bil telefonska celica in pet števil. To sem bila vedno jaz. Pridi danes, si rekel iz nje. Prišla sem kakor vedno. Tja kot vedno. In tam si začel govoriti in si rekel: Lili. Kratko li in nato še enkrat li.”

„Da, tako sem rekel. Rekel sem, da moraš priti nocoj k meni. Najbolje pozno zvečer. In zdaj si tu. Šla si za mojim hrbtom in sedla na posteljo. Prej pa si potrkala. Tako rahlo, da nisem vedel, ali si potrkala ali nisi. Vidiš, da mi nič ni ušlo. In zdaj si tu pred menoj. Na moji postelji. In tvoj obraz prihaja od spodaj k meni. S postelje in od oken. povsod prihaja.”

„Ker stojiš.”

„In ker ti tako čudno sedi. Noge tako blizu obraza in roke tako krog nog. Da, Lili, to je tvoja običajna seja.

In tvoj obraz prihaja od spodaj k meni. In jaz čakam zgoraj na tvoj obraz, da pride do mene. Ampak prej moram potegniti spred zavese. In potem sem jaz potegnil zavese pred okno. Zato, ker si prišla ti in ni dobro, če okno ni zastrto.”

„Tako si naredil, saj sem vsemu sledila. Vedno sem ti sledila v vsem. In v sobi ni bilo nikogar, ko si potegnil zavese pred okno. Nikogar.”

„Jasno, prav nikogar. Zdaj se spominjam. Bog ve, kje je zdaj Lili, zdaj ko potegujem zavese pred okno. Škoda, da ne more priti nikoli.”

„A ti si potegoval zavese pred okno, ker si mislil, da je pri tebi.”

„Točno.”

„In ker bi rad, da bi dišale tvoje roke po moji polti. Kakor vedno. Mojo polt si imel zelo rad, to je poseben vonj, si rekel.”

„Kakor vedno. Dobro sem jo poznal, tvojo polt. Od ljubezni pijane kosti so

Nova cesta

Brez one ulice tam, in tam speš ene in tam še ene,

in brez vseh onih uličnih cevi, ki izbruhnejo ob koncih v skladiščno posodo za parke, in kjer se park nategne kakor gumi, kjer ležijo potem ulice iz napetega gumija druga poleg druge in vsak čas grozijo tleskniti skupaj, tam so že zopet sosedne ulice,

brez teh in brez tega, kar je v vseh ulicah in naredi ulice, da so ulice,

in brez tistih zaporednih klopi po parkih,

in brez one deklice, ki se ustavi na poti domov, odloži šolsko torbico in sklanja svojo majhno glavo nad ženski obraz, nad neki nikoli še videni ženski obraz, ki leži vznak na klopi in se mu nabira v ustih deževnica v lužo, kajti že ves dan dežuje in že ves dan ležijo ženska usta na klopi in deklica jim ne more dopovedati, da dežuje, da zelo dežuje, da pada dež in da to

zapuščale sled tesnosti v najinih telesih."

"Jemalo nama je sapo."

"Točno, meni je jemalo sapo."

"In potem si šel od mene. Rekel si, da moraš iti."

"To sem rekel čisto pravilno. In potem sem res šel proč od tebe. In od takrat bi moral vedeti, da Lili ni več. Zgubila se je v tisti jesenski deževnici, takrat. Saj je deževalo, ne?"

"Ne, snežilo je."

"Da, snežilo je, spominjam se. Prvi sneg je bil. In na klopeh ni bilo več mogoče sedeti. Ker je snežilo, jasno. In ti si bila zelo lepa, čisto tiha in imela mogoče sedeti. Ker je snežilo, jasno. In meni. In imela sva oba mokra usta. Od snega."

"In bolelo je."

tvoj obraz je prihajal od spodaj k

"In kako. Padale so snežinke in se topile, vsaka pol na tvojem licu pol na mojem licu. Vsaka snežinka tako."

"In to je tako bolelo!"

"Tole padanje snežink, vsaka pol po tvojem pol po mojem licu. Vsaka tako, saj sva jih vse seštel, kajne. In vsaka se je stopila pol na meni pol na tebi. Da naju bodo rabile, si rekla. In medtem so padale snežinke vsaka na oba. In to je tako bolelo, ker je padala vsaka na oba."

"Zato me danes ni tukaj. In ti si mislil, da bom mogoče vendarle še prišla."

"Točno, to sem mislil. Ko so se odprla vrata, sem mislil, da si ti, Lili. Ampak moral bi takoj vedeti, da to nisi ti."

"Da, to bi moral res takoj vedeti. Ampak nič ne de, če nisi takoj vedel. Vendar zdaj moram iti, pozno je že."

"Seveda, zdaj moraš iti."

Velika zvezda, edina, ki so jo imeli v mestu, je visela visoko nad zvonikom in padala skozi njegovo okno po tleh. Njene noge, rjave kot noge žrebičice, so se svetile v zvezdinem svinčnem sijju.

vendar nekaj pomeni, če pada dež, da to pomeni, naj gre domov, ženska, ker vendar ne more ležati tukaj na klopi, ko tako debelo dežuje,

brez fiste pepelnaste nagote, ki jo zida dež na ženskih prsih

in brez tistega posmeha njenih tenkih rok visečih čez rob klopi, ki visijo čez rob klopi kakor bele razpoke v noči, ki pa so samo majhen odsev onih velikih in mišičastih rok, ki visijo od meseca v mračno ulico

in brez onega meseca, ki se vleče po nebu kakor cila bukovih drv,

brez fiste pepelnaste nagote, ki jo večje od meseca in ki leži tukaj in je neizmerno v obročih ravnine in čigar obroči so utlačili vase zaboje ljudi,

brez teh ljudi, ki ležijo zdaj tukaj, vsi oni mnogi, ki ležijo tukaj, ravni kot zemlja, razpadli narazen v ostrogi nič, brez udov, kosti, ust in ozobja, brez oči, kože in glav in brez krvi, ampak ki ležijo vseeno še tukaj, daleč proč od bukovega meseca, nasuti in navešeni po polju od peruti vetra, ki dela sence v jarkih,

in brez stokanja iz tal, ki so polna

podevana z usti, usta poleg ust, tla iz samih človeških ust, ki so včasih govorila, poljubovala in so zdaj grozno široko odprta, nezmožna besede, in nasuta s prstjo, visoka plast grozno odprtih ust, ki pokrivajo polja, da ne-nehno zastoka kje iz v vsaka usta posebej zabite prsti,

brez teh prstenih žeblov in brez pepela, ki se trklja skupaj po ravnini, se sprijema najprej v šope, v svežnje, potem v plasti, ki se odpenjajo s tal, pošumevajo, se sesipavajo, stokajo, zdi-hujejo, se zgibavajo, rinejo v oblike teles in telesa vstajajo,

brez tega vstajanja oživelih teles
in brez prihajanja od povsod s kladami ubitih in udušenih krikov, iz zemlje, iz vetra, ki diši po sežgani ženski

krvi, iz jarkov v trumah in z rakvami prsti, uuu, same rjave rakve žebliste prsti, uuu, in prsi iz ila.

in brez tiste množice, ki raste in narašča in postaja končno nepregledna in se bo vsak hip sprožila s polja v veličasten zmagoslaven pohod, v raztegnjen prš strohnobe,

brez tistih množičnih trum, ki grozijo zagnati krik na vse strani, zatajevan, tlačjen, do zdaj teptan, ob prvi iskrici sprožljiv krik, ki bo narastel v grom in razdejal vse, kar se da razdejati in opustošiti, in ki bo okužil ves svet z resnico od tam,

brez tistih trum, ki se potem res odtrgajo s polja, se začnejo porivati naprej, drsijo vedno hitreje, zlomljajo, podirajo in tlačijo, se slednjič spustijo

m i š k o m a č e k

pred jesensko agonijo

maršal korak
bo spremljal nas po cesti

vojaških škornjev godba
bo jekala od hiš
in veter bo sireno tulil
breg poganjal bo naprej

raz okna padale krvave rože
dekleta bodo v molku se ozrle

in umrla bodo okna za zavesami
maršal korak bo tulil
žvižgal mimo
hiš
rdečih oken
nemih deklic
in vabil na nabor

beli drevoredi

na mojo pot visijo roke
vroči ostri loki
prsti dregajo v oči
vrtajo v učesa v usta
brzdajo lice
na čelu za hip postojijo
nohti se zarijejo v obraz
in iztrgajo kri

mesec se zagriže
v konice vej

v omotno drvenje plaza, ki se vali od
tod, proč s tega polja, vendar enkrat
proč s tega polja domov,

in brez tistega kričanja, ki je zdaj
še daleč, zdaj že čisto blizu in ravno
zdaj v vseh ulicah, na vseh strehah, nu
vseh pragih, na stopnicah in v sobah,
ki komaj morejo vzdržati naval resnice,
ki jo zborna izkričava množica, vso
mesto in vsi predmeti so pokriti z njo,
grozeča je in tako ubijajoča in prodor-
na, da se ljudje prvi hip zbudijo, zme-
deno sedejo v postelji in trepetaje ja-
mejo iskati gumbе za luči,

in brez onih od iskanja gumbov za
luči osamelih rok, ki iščejo tam, kjer
ni ničesar in ne morejo narediti luči,
te roke, ki so preokorne, da bi mogle
narediti luč,

in brez tiste borne in prestrašene
svetlobe, ki nastane, če ljudje na srečo
najdejo gumb za luč,

in brez onih ljudi, ki potem še dol-
go slonijo v posteljah in ne morejo
spati, še danes ne, nikoli ne, in ki
imajo neprestano luč ponoči, in ki bi
tako radi spali in ne morejo, ker jim
kričanje one množice iz skupaj natrk-
ljanega belega pepela raznaša ušesa,

brez onih stopnic, ki se vanje za-
letava kričanje in se ljudem zdi, da je
nekdo šel po njih, nekdo, ki manjka v
hiši, od takrat, ko so pobirali tlako ka-
cetom, od takrat marsikdo manjka, ki
že dolgo ni hodil po teh stopnicah in
zato pozabil, kje naredijo ovinek in
tako ves čas zadeval v zid, in to po-
tem skozi celo noč in na vseh stopniščih

trava

prerezali so trupla trave
iz rezov puha
kepast duh
v neдрje cest ljudi

v ozkih gručah trepetajo
pokušajo kako diši življenje

na kupih nametanih bilk
se kidata dva kosa
pijana zelenega prahu v zraku

mamica je šla

sneg je
polegal
na ustne
in se talil

sneg je
poljubil
na brazde
bele kristale

sneg je
zakril obraz
ugladil vse holme
in starkin obraz
in mene
in nas

spomladi
je starka pod holmom
zaspala

mi smo

pomladni poletni
ljudje
kaj nam bo zima
zažgimo zimi
ledene sveče

v mestu, in pri tem puščajo ljudje svoje roke na gumbih za luči za drugič in poslušajo v neko prazno dozdevo razgretih možganov,

forej brez tega

in brez krematorijev,

in brez z ljudmi in s krampom v pocukrano potico zemlje narejenih jar-
kov

in brez onih dolgih ženskih vrst pred jarki, ki čakajo kakor vsak dan na delo, ki pa tokrat sicer ne bo več delo, temveč samo še nek zadnji opravek, ki ostane človeku čisto nazadnje in se zaključí s tistim vpitjem za vratom, vpitjem, ki od zadaj seda na človeka, aaa, tako vroče seda na človeka tisto vpitje, in človeku že dolgo ni bilo tako

toplo, kakor mu je toplo v tem vpitju, in to vpitje je krogla, tako navadna svinčena krogla iz šala za beli mehki ženski vrat, vroča kot volnen šal, ena izmed tistih,

in brez plačila za to

in brez razkričavanja resnice v sežganih srcih, blagrovanih od ravensbrūške zemlje, zataknjenih komaj v prgišče ravensbrūške smrti, zamaknjenih v težo bruna, ki jo prekladajo v svojem telesu sem in tja, dan na dan ga prekladajo sem in tja, sem in tja, sem in tja po svojem telesu in ga na morejo odložiti, tega težkega bruna v telesu,

brez vsega tega,

ne, brez tega se nikoli ne vračajo mrtvi iz Ravensbrücka.

Pesmi Nika Darleta
iz ciklusa „Tihožitja“:

mesto

Brezbarvna nad semafori drevesa.
Nizko nad ulico pritrjeno nebo.
Lenobni curek mrlvega studenca.
Okoli v rešetke zic zaklenjeno.

Le v mokrem škrtanju zaspanih pometalcev
jočejo na kostanjih bele slutnje,
pod vrkami bajajo zlate sanje
na okamenelih strunah sinje lutnje.

žeja

Udarjam na suhi bron sonca.
Snudim sledove izžganih vek
na slanem čelu zemlje. Tipljem
po lepljivi rani pijanih muh.

S slepim nožem trgam raskavo
dlan njive, z usahlimi studenci
močim nebu mrtvi, topi dlesni,
Butam ob nemi bron sonca.

iz ciklusa „Kralj Matjaž“:

I

Sedi. Z lakti je vdolbel
za sedem veder solz globoke
jame v kamnito mizo.
Sedemkrat sedem tisoč.

las srebrne brade je raslo
sedemkrat sedem krogov
žalosti krog mahovito nogo
iz sedemkrat sedem kamnov.

II

Na glavi krona iz krhke kovine,
z boleče bleščečim napisom.
Črke iz krhke krvi. Izpod
nje slepo ližejo mrtvo lice

težke kače iz brona. V roki
žezlo iz vollega stolpa jeze.
Ustnic že sedemkrat sedem tisoč
let ni omočil grom besede.

skrivanka

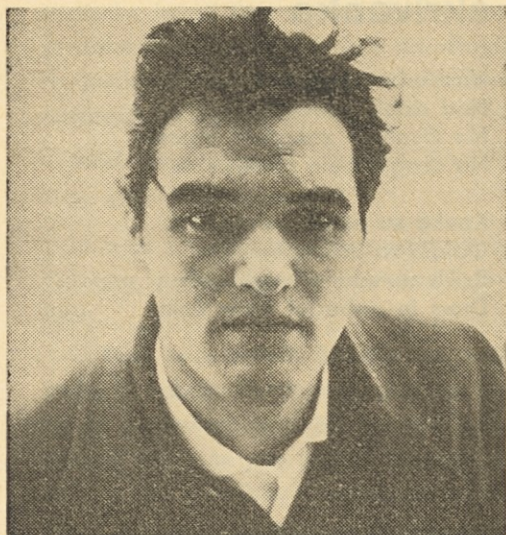
Nad vrbami pripeta luna.
Nad debli gobave roke.
Na žicah le zakrpani oblaki.
Na drogih bele kavke spe.

Kavke so nemo zahreščale.
Oblaki so zahrepeneli.
Roke so vdano se sklenile.
Drog je nabodel lunin čoln.

mutec

Rišem neme črke v pepel.
Diham tišino vasi pogorele.
Žejo pijem ugaslih ognjišč.
Iščem s prsti bolnih rož.

Sinja beseda je mrtev meč.
Gluhe oči ne pregriznejo mraka.
Nadnje se sklanja jalov večer,
lačen sveže sredice jutra.

Valentin Oman

Valentin Oman, ki se je v zadnjih treh letih močno uveljavil v koroški in avstrijski javnosti, presega danes že daleč ta okvir. Njegov ugled se je razširil in se razširja v mednarodno afirmacijo.

Mladi umetnik Valentin Oman se je rodil leta 1939 v Štebnu pri Beljaku. Srednjo šolo je končal na Plešivcu, na Dunaju pa je študiral slikarstvo in tam diplomiral kot akademski slikar. Izhaja iz socialno utesnjenih razmer, ki je njih bedo doživljal na lastnem telesu. Reči pa moramo, da so prav te močno izoblikovale v njem čut utripajoče, stalno menjavajoče se, neenakomerno in razkosano življenje, in že v zgodnjih letih njegovo umetniško pozornost.

Leta 1961 je prvič razstavil devet slik v Delavski zbornici v Celovcu. Le-

to navrh najdemo že večje število njegovih slik v Galeriji Katoliških visokošolcev na Dunaju. V okviru Akademskih tednov na Plešivcu pri Gospe Sveti istega leta se je predstavil skupno z Giselbertom Hokejem z izborom kvalitetnih del. Ponovno smo ga srečali na razstavi v Beljaku, ki je uprizarjala koroško umetnost. Ob koncu leta 1962 pa je razstavljal v Celovcu v Galeriji 61 skupno s svetovno znanimi umetniki. V tej galeriji se je pojavil s samostojno razstavo začetkom leta 1963. Udeleževal se je še umetniških razstav v Spittalu ob Dravi, v ljubljanski Mestni galeriji, kot edini avstrijski zastopnik na mednarodni razstavi v Lausanne in še drugod. Če omenimo še, da je zmagal pri javnem tekmovanju za umetniško oblikovanje nove mrliške veže na celovškem mestnem pokopališču, da je ponovil v nekaterih večjih mestih razstave z velikim uspehom, da ima v načrtu še številne razstave vseokrog po evropskih mestih, smo v grobih orisih nakazali njegov zunanji umetniški razvoj. Dipl. inž. arhitekt Rudolf in Josefine Nitsch iz Celovca sta kot lastnika Galerije 61 veliko pripomogla do Omanovega slovesa, ki ga danes uživa v umetniškem svetu.

In kako se je Valentin Oman notranje razvijal? Kaj nam ima povedati njegova umetnost? Ali jo razumemo, ko smo vajeni razumeti le predmetno umetnost, kjer plava umetniška izpoved vidno na vrhu?

Dejstvo je, da je Omanov umetniški izraz globoko posegel v današnji kulturni svet. Dejstvo je, da Oman išče svojo pot v umetnost in da mora zato eksperimentirati s tehniko in umetni-

ško snovjo — in kakor nam je znano, mu javna kritika tega eksperimentiranja nikoli ni prepovedala. Kdaj pa moremo reči, da je umetnik našel svojo pot in dosegel svoj cilj? Morda je današnja pot jutri zanj že preživeta! Spremembe v umetniškem uporabljanju je kulturni človek vesel, ker se ob njih bogati. Dejstvo pa je tudi, da se je Oman prikopal do Omana-umetnika z določeno zrelostjo, resnostjo in an-tenško odprtostjo.

Ne moremo se na tem mestu spuščati v podrobnosti njegovih del in v njegove posamezne stvaritve. Samo naštevanje bi bilo suhoparno in je Omanovi umetniški strukturi popolnoma tuje. Na sploh se da reči: Vsak razgledan in umetniško čuteč človek ve, da sodobno umetniško delovanje brez pridržkov priča o strahu in brezizhodnosti, o vrenju in prevratih na vseh področjih, o zapletenosti in vsakdanjih, na videz neznatnih, pa vendar usodnih človeških odločitvah in je tako odraz našega razstresenega časa. Oman je v ta kompleks temnih barv prinesel tudi nekaj upanja. Ti svetli odtenki so se kazali že v Omanovih prvih, skrivnostno zapletenih kompozicijah, ki so nastajale, ko je Oman iskal človeka v masah. Vprašanje po posameznem človeku, ki je padlo z njegove slike v njenega gledalca, je šokiralo. Če je tega iskanega človeka kje srečal, ne vemo; vemo pa, da je svojo umetnost razširil na vse strani. Ker je umetnik, tega življenjskega kroga ne bo zaprl. Če življenje zapremo, ni več vredno življenja.

Umetniške vizije Omanovih olj, gvašev, risb, filigranih (iz žic oblikovanih)

del, grafik (tudi maloformatnih) so zadale koroškemu (predvsem slovenskemu) provincialističnemu „tabu“-ju kre- pak udarec.

Valentin Oman je slikar brezpredmetne umetnosti, njegova upodabljanja podajajo notranje občuteno življenje, ki ga okuša umetnik sam na sebi. Da njegove slike krasijo stene Zveznega prosvetnega ministrstva, deželne vlade, kulturnih uradov in ustanov širom Avstrije in izven nje, ni samo dokaz umetniške moči mladega človeka, temveč so ponesle v tej znamenite prostore tudi vest o slovenski, koroški, mednarodno plodoviti umetniški zmogljivosti.

Florian Lipusch

Valentin Oman: Moja mati

Werner Berg

Werner Berg je doma v Rheinlandu v Nemčiji, kjer se je rodil 11. aprila 1904. Pred 35 leti se je naselil po večletnem študiju na Dunaju na kmetiji pri Rutarju na južnem Koroškem, da bi šludiral psiho koroškega in predvsem slovenskega človeka in se ob njegovem svetu in življenjskem prostoru šolal in upodobil svoj umetniški svet. Iz tega življenjskega okolja je črpala vsa leta njegova umetnost. Na Koroškem je našel svojo drugo domovino.

V skopih, premišljenih potezah postavi pred gledalca naravno občudovani lepi svet južne Koroške, njene pokrajine, njenega človeka in posebnosti njegovih življenjskih navad in razvad. Slovanska melanholija, ki jo krmi koroška narava, daje slikam svoj posebni pečat. O čaru tega sveta jasno pričajo Bergove nočne slike. Ni ga dogodka, ni ga praznika in delavnika, ki bi se ga ne udeleževal nekje tudi Werner Berg.

Zato ni čuda, da je prav ta umetnik vrezal v les velik del našega narodnega življenja. V črno rodovitno zemljo, kjer počiva toliko moči in skrivnosti in ki daje hrano velikemu delu slovenskega prebivalstva na Koroškem, je Werner Berg vdolbel prvo brazdo pomladi. Ob podobah iz kmečkega življenja segajo Bergove slike do vseh drugih stanov. Rad se ustavlja umetnik na poli

skozi polje in preko travnika, ob hišah in hlevih z domače toplim lesom plotov in ograj, ob drevju v zimskem polsnu, v gozdu in ob domačih in gozdnih živalih. Ni življenja, ki bi ga Berg ne zajemal s svojim nožem in čopičem. Rad opazuje vas in trg v mesečini; trgovca s konji; ljudi, ki okorno lezejo v vlak; pobožne žene ob nedeljah, pri povzdigovanju, z vonjem po vosku v temnih rutah; udeležence nove maše in sejma; čakajoče.

Kakšna je bila umetniška pot Wernerja Berga? Prve umetniške pobude je dobil pri Emilu Noldeju, ki izhaja sam iz kmečkega življenja. Važni činitelji za Bergov umetniški razvoj so bili tudi Munchovi lesorezi in lesorezi nemških ekspresionistov. Z ekspresivnim oblikovnim izrazom je Werner Berg pričel odkrivati svet. Kakor oblikuje dežela in delo notranjega človeka, tako je tudi Werner Berg preraščal po izkušnjah svojo izhodno dobo. Povzpел se je do notranje izčiščene slike, ki postaja vedno bolj prostorna, v barvah zmerna, zato pa z izrazno silo obrnjena na znotraj. Koncentrične podobe, ki krožijo okoli lastne osi, zbirajo silo v

Werner Berg: Zimski večer na vasi

svojih jedrih. Kajti koncentracija in zmernost sta potrebni povsod tam, kjer je treba obvladati množičnost in doživljaje z vrsto podrobnosti, ki iz njih velja izluščiti le jedro.

Poleg slikarstva pa se Werner Berg ukvarja tudi z grafiko; tu se poslužuje črno-bele tehnike. Kajti lesorezi se jasno razlikujejo od slik; stoje jim nasproti in jih komplementarno dopolnjujejo. strogo izpeljane grafike lahko pripovedujejo, razširjajo tematiko zaradi tehnične omejenosti, se smejo spuščati celo v podrobnosti in postati ironične in humoristične. Tudi Werner Berg je izrabil te možnosti. Neposredni slik z podeželskim svetom, naravni človek brez krinke in priveskov, pa vendar tudi s težko dojemljivim in dostopnim bi-

stvom nudijo umetniku vrsto izraznih in oblikovnih možnosti.

Werner Bergove slike nastajajo iz priložnostnih dogodivščin. Pri tem zajame slikar le fiziognomijo enega trenutka. Figuralno dogajanje stoji v ospredju in vse, kar slike ne more razgibati, je porinjeno v ozadje. Da so Bergove slike lahko razumljive, privlačne in skoraj domače, ima svoje vzroke v tem, da slikar ustvari umetniški vtis z navadnimi sredstvi, z nekaj potezami. Iz tega izvira pomembnost Bergovih lesorezov za naš čas.

Za nas koroške Slovence pa je pomembno, da smo našli v slikarju-umetniku Wernerju Bergu sodobno mislečega interpreta narodnega življenja in — prijatelja.

Josef Friedrich Perkonig

8. februarja 1966 bo sedem let, odkar je umrl znani koroški pisatelj Josef Friedrich Perkonig. Rodil se je 3. avgusta 1890 v Borovljah; v mestu, kjer se stikata dva jezikovna svetova, slovenski in nemški. Kakor Werner Berg je tudi Perkonig očitno zajel v svoje stvaritve podobi teh dveh svetov. Njegova pokrajina je narava Karavank s hudourniki, plazovi in nevihtami; svet, ki v njem še živi stara ljudska vera in kjer se spaja starodavno pogansko izročilo z krščanstvom; pokrajina, ki priča o germanski silovitosti, pa tudi o slovanski otožnosti in mehkobi. Ta del Koroške se zrcali v Perkonigovem lirično doživetem romanu »Die stillen Königreiche« (Tiha kraljestva, 1918). In spet je ta pokrajinski svet snov za nov poznejši

roman »Bergsegen« (Blagoslov gora), kakor da bi se Perkonig ne mogel ločiti od svoje hribovite okolice. Edino roman »Honigraub« (Ugrabljeni strd) se je sprstil vseh pokrajinskih okvirov. »Nikolaus Tschinderle, Räuberhauptmann« (Nikolaj Tschinderle, glavar rokovnjačev, 1936) je zgodba krojača, ki hoče zaradi neuslišane ljubezni iz romantičnega hrepenenja postati glavar rokovnjačev, pa žanje pri tem le posmeh.

Poleg teh del, ki slonijo na koroški zemlji, pa je ustvaril Perkonig vrsto pesnitev, ki se gode na jugu. Bil je vse življenje poln domotožja po Jadranski obali. Sam je nekaj časa živel na nekem dalmatinske otoku v bližini Raguse in se je dobro počutil med ribolovci in vinogradniki.

Dalmacijo in njeno bogato naravno lepoto je ovekovečil v romanu »Lopud, Insel der Helden« (Lepud, otok junakov) ter v pripovedih »Der Guslspieler« (Guslač) ter »Die Fischer« (Ribolovci).

Perkonig je znan zaradi svojega pozitivnega odnosa do koroških Slovencev; narodnostne mržnje in nestrpnosti ni poznal. Saj Perkonig je koroški pesnik meje. Njegovo doživetje meje je bistveni predpogoj in sestavina njegovega umetniškega ustvarjanja. Vse življenje je bil povezan z drugimi stanovi in je vzdrževal stike z drugimi jeziki. Zanj meja ni bila ločilnica med narodi, temveč pred vsem skrivnostno dotikanje sosedskih narodov, medsebojno dopolnjevanje, bogatenje, stikanje. V »Der Guslspieler« pravi dobesedno:

»Drugo ljudstvo nam je potrebno, šaj je tudi ono del božjega reda; potrebno

temveč prav tako začetek; ne prepad, temveč prehod!«

Danes uresničujejo to načelo dalekovidni in evropsko usmerjeni politiki in državniki; kakor da bi dojeli resnico te velike Perkonigove izpovedi: odpirati meje med državami in ljudstvi, jih odpravljati od človeka do človeka.

Da vojna in nemiri porušijo te vrednote, pričata romana »Mensch, wie du und ich« (Človek kot ti in jaz, 1932) in »Patrioten« (Patrioti, 1950), ki v njih obravnava avtor kot dozorel človek ljudsko glasovanje leta 1920 v duhu sosedstva in zbližanja.

S Perkonigovim delom je koroško pripovedništvo doseglo svojo zrelost. Perkonig je delal za svojo domovino. »Auf eine geliebte Landschaft«, svoji ljubljeni domači zemlji je posvetil Perkonig nešteto

Borovlje — rojstni kraj pisatelja

pa nam je, da najdemo pot do svojega lastnega naroda... Danes, mislim, da vem, kaj je meja: tu konča vidno kraljestvo; nevidno pa sega preko nje, kot bi je ne bilo... In tu meja ni samo konec,

besed, ki razodevajo globoko pesnikovo spoštovanje pred domovino. Kot mojster pripovedovanja in kot umetnik besednega oblikovanja je močno vplival na vrsto drugih koroških in avstrijskih pisateljev.

Pred nekaj leti je bila ustanovljena Josef-Friedrich-Perkonig-Gesellschaft, ki vidi svojo nalogo v tem, da približa delo velikega koroškega pisatelja širšemu občinstvu. Lani bi praznoval Josef Friedrich Perkonig svoj 75. rojstni dan, ako bi še živel med nami. V počastitev tega jubileja so uprizorili v Celovcu in na drugih mestih spominske proslave. V celovski založbi Johann Heyn so v tem smislu izšli prvi zvezki Perkonigovih izbranih del.

Prva knjiga je monografija o življenju in delu velikega Korošca izpod peresa znanelega germanista dr. Ericha Nußbaumerja. V tem delu označi dr. Erich Nußbaumer Perkonigov življenjski prostor in njegovo obsežno delo. V posebnem poglavju obravnava za nas posebno zanimivo vprašanje Perkonigovega razmerja do koroških Slovencev. Drugi zvezek prinaša poleg drugih znamenita pesnikova avtobiografska dela.

Christine Lavant

Pesnica, ki stopa zadnja leta močno v ospredje koroškega umetniškega življenja, je Christine Lavant. Slikar Werner Berg je v ekspresionističnih slikah upodobil tega človeka, ki ga komaj občutimo kot ženo, temveč bolj kot učlovečeni izraz duše in duha. Tolikega umetniško upodobljenega spoznanja so bili deležni le redki ljudje. Njena tragika kot žena, njena resignacija, njena zaprtost pred zunanjim svetom, njen divji upor proti usodi, njena klonitev pod pretežkim življenjskim bremenom, njen boj med ekstremi in končno tragika njene samote, vse to je zajeto v Bergovih slikah. Na lanski knjižni razstavi v Celovcu so bile te slike razstavljene; pesnica pa je na literarnem večeru z velikim uspehom brala iz svojih del.

Christine Lavant, s pravilnim imenom Christine Thonhauser, poročena Habernig, je rojena leta 1915 pri Sv. Štefanu v Labodski dolini. Kot deveti otrok delavske družine je okusila že v rani mladosti boleznin in trpljenje in tako

rasla v odpovedi polno življenje. Prav mlada nikdar ni bila; že kot otrok je bila „starka“.

Christina Lavant je samouk. Obiskovala je samo ljudsko šolo in en razred glavne šole. K pisanju jo je silila notranja sila. V tem stanju je izpovedala, kar ni nikdar načrtovala ne v razumu ne v duši. Literarno šolo zapazimo edino v njenem liričnem prvencu „Die unvollendete Liebe“ (Nedovršena ljubezen, 1949), ki priča o vplivu Rilkejeve pesnitve. Samo tu zasledimo tuj vpliv v liriki Christine Lavant, kajti z naslednjim delom, z „Bettlerschale“ (Beraška čaša, 1956) prične njena samovoljna lirična izpoved, ki jo je gojilo bridko izkuštvo.

V slikah Christine Lavant se kopičijo bolečine in grozote. V čašo bolečin naliva pesnica „mrliško vino“; pogumno gre po „zvezde iz pekla“. „Otožnost stopa večno v čas“. Njeno doživljanje narave je ogrnjeno v strašno temolo. Vse okrog le mrz in tujina!

Es ist sehr kalt geworden
 in dieser Welt und auch in der,
 wo sich mein Herz zur Wiederkehr
 ins alte Elend rüstet.
 O Sterne, wenn ihr wüthet,
 wie fremd ihr meinen Augen scheint,
 seit ich erstorben und versteint
 hier Tag und Nacht verbringe.
 Bisher geliebte Dinge
 verändern dunkel ihr Gesicht
 und mein Gemüt wird ein Gewicht,
 das ich kaum mehr ertrage...

(Zelo mrzlo je postalo v tem svetu in tudi v onem, kjer se moje srce krepča, da se povrne v staro bedo. O zvezde, ko bi ve vedele, kako tuje sijete mojim očem, odkar sem mrtva in okamenela in odkar tako preživljam dan in noč. Doslej drage stvari spreminjajo mračno svoje obraze in moja duša postaja utež, ki jo komaj nosim.)

Leta 1959 je Christine Lavant izdala naslednjo zbirko „Spindel im Mond“ (Vreteno v luni). V tej zbirki roli svet, ki se v njem pojavlja vse to, kar lahko zaznamo z čutili, v magični luči: predmeti stopajo v ozadje, neresničnost prodira v območja realnega. Ves bogato razviti pesniški svet njenih zabeleženih slik je nadomestila skopa podoba lune. Luna je pesnici prispodoba in simbol, z različnimi obrazi se pojavljajo skoraj v vseh pesmih te zbirke: kot meč, kelih, rogovje, novc. Bračcu se zdi, kot bi prelistaval strani sanjske knjige, ki se iz nje blešče vnanje pokrajine v skrivnostnih barvah. Te slike, ki človeka prestrašijo in predramijo in ga obenem zarotijo, izvirajo iz človeške preprostosti in naravnosti, kakor tu-

di iz strahu. Christine Lavant je močno sklonjena pod temi duševnimi bremenmi, včasih podleže celo psihosi. Meja med čudovitim in grozotnim je neznatna, kajti „na zemlji so čudeži zelo blizu ranam“, kot pravi pesnica v eni svojih pesmi.

Literarnega eksperimentiranja Christine Lavant ne pozna. Za to je pesnica preveč zakoreninjena v življenjskih osnovah, v svojem preprostem nekomplikiranem okolišu. V „Der Pfauenschrei“ (Pavov krik, 1962) nadaljuje pričeti samogovor svojih liričnih bolestin klicev, ki nihajo med strahom in osrečujočo zavestjo, med obupom in tolažbo. Pesnica imenuje svojo liriko v eni izmed teh pesmi brez naslova „vest samo zame“. Zaradi njenih samovoljnih klicev bračcu ni vedno lahko, zasledovati vodilno nit skozi razkošni svet njenih prispodob. Čutiti je, kako si trpeči in trpinčeni duh prizadeva, da bi se sprostil samotnih muk in ujetništva noči. V njeni osamljenosti se ji včasih zdi, da pada iz časa: „Večkrat zgubim sredi dneva nit svojega časa“. Njeno potovanje skozi trpljenje je brez časa in mesta.

Proza Christine Lavant se ne more meriti z njenimi pesmimi. Njene pripovedi „Das Kind“ (Otrok, 1948), „Das Krüglein“ (Vrček, 1949), „Die Rosenkugel“ (Vrtnična krogla, 1956) nas peljejo v otroški svet s sanjskimi in pravljničnimi navdihi. S svetom nagonskih krivih potov se bavi prepoved „Baruscha“ (Baruscha, 1952). Izbrano delo „Wirf ab den Lehm“ (Odvrzi ilo, 1961 Stiasny Bücherei Nr. 91) pa prinašajo vzorce iz njenega celotnega umetniškega udejstvovanja.

Helmut Scharf

Pesnik in pisatelj Helmut Scharf se je rodil 28. novembra 1915 v Beljaku, zdaj pa živi v Vrbi ob Vrbskem jezeru. Obiskoval je gimnazijo, napravil učiteljsiše in poučeval na raznih ljudskih šolah na Koroškem (St. Georgen am Längsee, Grades). V drugi svetovni vojni je zgubil službo; boril se je na frontah v Franciji, Grčiji, Italiji in na Finskem. Proti koncu vojne je zašel v jugoslovansko ujetništvo, od koder mu je uspelo zbežati; proti koncu leta 1945 so ga nastavili v Ribnici ob Vrbskem jezeru, od tam pa je prišel po opravljenih izpitih na celovško učiteljsiše, kjer deluje kot profesor na vadbici.

Njegov prvi umetniški lik je bil Josef Friedrich Perkonig, ki se je seznanil z njim na celovškem učiteljsišču. Pozneje se je zgledoval ob Rilkejevi in Wildgansovi liriki. Ob teh zgledih je izoblikoval lastni lirični svet. V prozi je vplival nanj posebno Thomas Mann.

O svoji lastni liriki sodi Helmut Scharf: „Worte, die barfuß gehen, nenne ich mein Gedicht“ (besede bosih nog so moja pesem). Zato je Scharfova lirična izpoved občutena in rahločutno prizadeta. Njegova beseda je občutljiva kakor koža in objema s seismografsko pozornim izrazom trato, zemljo, kamenje, pa tudi razpokline, trnje, in glaževino. Vedno pa gre za človeka, ki se mora boriti za svoj obstanek in ne pozna resignacije. Pesnik ni osamljen zaradi obupa, temveč ker ga samotna utrjuje, ker si hoče po svojem uravnnavati življenje, po lastnih nazorih upodabljati svoj svet. V tem je Helmut Scharf nam Slovincem zelo blizu. V tem smislu je mogel leta 1956 nasloviti pesniško zbirko: „Als Toter leben“ (Živeti kot mrtvec). V številnih nečasovnih pesmih se odraža pesnikov čut za trezno in stvarno realnost skupaj z jasnimi psihološkimi in socialnimi občutjem. Za „Als Toter leben“ je dobil tudi nagrado mesta Celovec. Bogata fantazija in močan razum sta dve odločilni smernici, ki oblikujeta Scharfovo premerjeno in na vse strani pretehtano pesniško izpoved.

Helmut Scharf se je razmeroma pozno pojavil v javnosti s svojimi knjigami. Sodeloval je dolga leta prej v raznih revijah in antologijah. Njegovo pesniško zbirko „Saumpfad“ (Tovorna steza) iz leta 1963 je opremil koroški slikar Werner Berg. Pesmi „Tschebon, Trauer um ein Dorf“ (Tschebon, žalovanje za vas) in mladinska knjiga „Das Haus zu den drei Löwen“ (Hiša k trem levom) so njegove najnovejše stvaritve. Pod naslovom „Kärntner Literatur-

spiegel" (Koroško literarno ogledalo) je zbral svoje literarno kritične eseje.

Helmut Scharf pa se je približal Slovencem tudi s svojimi radijskimi slušnimi igrami. Radio Ljubljana je oddajal leta 1961 v slovenskem prevodu „Geruch unverläßlich“ (Voh nezanesljiv), kjer obravnava avtor trpljenje koroških Slovencev za časa Hitlerjevih dni. Avstrijski radio pa je oddajal leta 1962 igro „Die Messe in Monrupino“ (Maša v Monrupino); tu je prikazal avtor svoja lastna doživetja s partizani v bližini Trsta. Kadarkoli je Scharf razpravljajal o koroškem Slovencu, je bil z njim pošten in odkrit; znal je zadržati svojo besedo in svoje pero v prid slovenskega ljudstva na Koroškem.

Novembra 1965 je Helmut Scharf praznoval svoj 50. rojstni dan. Mesto Beljak mu je ob tej priliki pripravilo posebno prisrčno slavlje. Slavnostni govor je imel deželni šolski nadzornik dvorni svetnik Volkmar Haselbach, župan Timmerer pa je izročil slavljenču posebej za ta dogodek izdano brošuro „Helmut Scharf, Welt im Antlitz der Heimat“. Udeležba visokih gostov iz javnega življenja na tej slovesnosti je pokazala, da uživa Helmut Scharf pri občinstvu velik ugled. Kulturring iz Vrbe pa je pripravil za to priliko literarno branje avtorja in z muzikaličnimi vložki in čestitkami počastil svojega člana.

Helmut Scharf je današnjemu razvrednotenemu času zgled kritičnega duha. Še več: njegova umetnost je ukaz, da se je treba do svoje besede priboriti; da je v tem boju treba izoblikovati svoj izraz in svojo umetniško podobo.

Florian Lipusch

IZIDOR CANKAR

Na obisku pri Ksaverju Mešku

„Jaz hodim ob nedeljah k Devici Mariji na Zili k maši, ker je tam slovenska pridiga“, mi je dejala moja sopotnica, ko se je vlak ustavil pred Beljakom, in je še pristavila: „O, Meško je prijazen in tudi bogoslužen gospod!“.

„Glej jo, sodbo“, sem si rekel in sem izstopil. Premeril sem Beljak ter se napotil po zložni vkrebnici proti Meškovi župniji.

Ta kos slovenske zemlje je ves drugačen kot gorenjska stran. Nje čudno

oblikovani vrhovi se zde kranjskemu očesu, ki je vajeno mirnih črt naših hribov, kakor pohabljeni; če bi jih narava bila spočela v pijanosti, bi jih skoro ne mogla roditi drugačnih. Ta kos slovenske zemlje je bolan. Vprašal sem dvakrat za pot; prvič sem moral govoriti nemški, drugič sem se menil s pastirico, šoli še neodraslo, šibko deklico — in o slovenščini, ti jezik vseh jezikov, ti sladka mešanica slavčevega polnočnega narečja in rezkih krikov kraljevojeznih orlov, ki se za plen borijo nad prepadom, ti gibčni veter vonjivih blagoglasij, ti čista jasnost, bolj čista od jutranje prozornosti neba, ti žlahni sok, sladak in opojen kot staro vino, tu si bila kakor nebogljen otrok, ki je zamenjalo za praznino nog okornost tujih bergel. Severno krilo slovenskih pljuč je jelično; tujina ga je razdejala in razgrizla. Vse nade, da se nam kdaj rane zacelijo in da bomo še kdaj pili sočni zrak svoje zemlje z zdravimi dihalci, so nade jeličnika, ki najbolj upa, ko je smrt najbližje. Tem ranam ni vzknila zdravilna roža in le naša skrb in naše samozatajevanje bo storilo, da morda poplavi.

Ko sem zavil okrog roba, se mi je prikazala Meškova cerkev. Stara gotška stavba s potlačenim zvonikom tistega značilnega nemškega tipa, ki takoj spominja na mračnega, vase pोगreznjenega modrijana, upornega in nezadovoljnega reformatorja. Stopil sem še mimo nemške šole in nemške gostilne ter se znašel pred čednim, enonadstropnim župniščem, ki je prijazno pozdravljalo z oken z zelenimi in rdečimi pozdravi rož. V veži sem sre-

čal staro žensko, Meškovo gospodinjo.

„Kje je gospod župnik?“

„Mislim, da modlijo.“

Medtem je že stopil Meško z brevmom v roki iz cerkve in me spremil v svoje stanovanje. Presenetila me je velikanska množica slik; slike v veži zgornjega nadstropja, slike v vseh treh sobah, slike na steni in na stojalih, na mizicah in povsod, kjer so mogle dobiti podlage; vrhu tega mrgole v paradnem koraku po zidovju še vojaško sklenjene čete razglednic, popisane od neštetihi rok. Zdelo se mi je, da je ta platneni odsev življenja Mešku potreben v njegovi samotij.

Meško je v življenju tak kot v knjigi: mehak, obziren in vliuden. Zdi se, da mu je surka (suknjič) potreba in galantnost dolžnost. Njegov drobnj, rahlo začrtani obraz — zlasti ker je obrit, spominja močno na žensko — se je sedaj, ko se mu na temenu boči globoka pleša, precej podaljšal. Govori mirno, skoraj brez kretenj, s štajerskim naglasom, z vliudnim nasmehom na ustnicah in z neopaznim humorjem, ki mu poseva le v lepih očeh.

„Pisateljski pot je trnov. Če bi ga pričel še enkrat in bi ga poznal tako, kakor ga poznam sedaj, resnično, ne bi ga nastopil. Ker kaj čaka človeka na njem? Nešteto razočaranj, sitnosti, krivic in poniževanja. Naše delo je težko in ni nikakor šala. Mnogi mislijo, da pišem za kratek čas in igraje. To je velika zmota.“

Pisateljska strast se je v meni zbudila kar kmalu. Nekoč sem iztaknil v šoli na prazni klopi za pečjo, kjer je bila nekakšna knjižnica nadučiteljeva, zvezek pesmi. Ko mislim sedaj nanje,

se mi dozdeva, da so bile Orožnove. Te so me tako navdušile, da sem se poizkusil v pesništvu tudi sam. Prve verze sem spesnil o poštarjevi Pepiki, svoji součenki. Živo in lepo dekle je bila, zato sem jo imel prav rad. A obenem sem se srdil najo, ker se je vedno šalila z menoj in me zasmehovala. Lotila se me je, kjer koli me je videla:

— Ti Mešek, zakaj si pa tako majhen?

— Ti, mali Mešek, kam pa greš?

— Ti, mali Mešek, ali hočeš cukra?

Seveda bi ga, a dala mi ga ni nikoli. Tej nevolji sem dal duška v dolgi pesmi.

Prvo delce v prozi sem spisal v tretjem gimnazijskem razredu: „Starši in sin“. Poslal sem ga „Družbi sv. Mohorja“. Odgovora seve nikoli.

Velika škoda za naše slovstvo tiči v tem, da nimamo ali vsaj nismo imeli od Stritarja do najnovejših časov nikogar, ki bi vzgajal mladi naraščaj. Uredniki leposlovnih listov bi prišli v prvi vrsti v poštev, pa so navadno z delom preobloženi. Ker ni šole, se marsikak talent ne more dolgo prav razviti, drugi se razvijejo enostransko. Marsikoga, ki se ne zaveda dovolj svoje moči, splaši trda, dostikrat zasmehljiva sodba, ki jo sliši o svojih prvencih. Spominjam se, da sem poslal dr. Lampetu rokopis „Norec“ (mohorjev koledar 1900). Vrnil mi ga je s pripombo: à la Tavčar. Odkrito povem, da tega še danes ne razumem; vse pri Tavčarju ni nikakor slabo in jaz sem prepričan, da se bodo nekatera dela Tavčarjeva še tedaj brala, ko bo na mnogi drugi sedaj slavni knjigi ležala de-

bela plast prahu. — Tako zavrženo črtico sem malo predelal in jo poslal „Družbi sv. Mohorja“. Odbor jo je rad sprejel, a eno mi je naročil: konec naj zasučem tako, da se Jakobe pred žalostno svojo smrtjo izpove. Debelo sem pogledal to zahtevo: Norec je in okoliščine, v katerih umira, so take, da je skoraj nemogoče ugoditi pobožni želji celovškega odbora. A če gospodje vsekakor hočejo, v božjem imenu! In izpovedal sem ga na papirju.

V dijaških letih sem mnogo bral. Poleg slovenskih pesnikov in pripovedovalcev mi je najbolj ugaljal Dickens. Spominjam se, da me je zelo navdušil tudi Dahnov roman „Kampf um Rom“, toda druga njegova dela me že tedaj niso posebno ogrela. Ni mi ugajalo, da ravna pisatelj z zgodovino tako neusmiljeno in samovoljno. Povsem drugače pa je vplival name veliki rojak Dickensov Walter Scott. Prvi roman Scottov, ki sem ga dobil kot četrtošolec v roke je bil „Ivanhoe“. Takoj me je povsem očaral in prevzel žar romantike in toplota Scottovega pripovedovanja. Mislim, da ni bilo glavno, ker je delo zgodovinsko, ampak ker ga je pisal veliki pesnik. In srčno sem se veselil, ko sem pozneje naletel na Heinejevo sodbo, ki je nazval Scotta največjega pesnika Britanije. Moj bivši katehet, dr. Janežič, izredno inteligenčen in izobražen gospod, me je opozoril na Byrona. Bral sem ga z veseljem in menim, da je precej vplival name po svoji mehkobi in tudi psihologiji. — Nemški zgodovinski romani, ki so brez globoke poezije in brez visokega poleta, me pa niso mogli navdušiti. Najbolj mi je ugaljal Scheffel in

Weber s svojim polzgodovinskim epom „Dreizehnlinden“. Iz nemškega slovestva sem sploh rajši bral drame in pesmi nego romane.

Z naslado sem čital Shakespearova dela, Pellicovo „Francesko z Rimini“ — pač dva nasprotna svetova — sem znal skoraj na pamet. Izmed Slovanov sem se ukvarjal precej s Sienkiewiczem, ki pa se mi je zdel večji mojster v grupiranju nego polnokrvni umetnik, dasi je tudi v njegovih knjigah mnogo mest, polnih neposredne, samonikle poezije in pisanih z mogočno umetniško energijo. Izmed Rusov sem bral v letih študija Puškina, Lermontova in Korolenka. Tolstojta tedaj še skoraj nič, od Turgenjeva le nekaj krajših novelic in „Poezije v prozi“. „Lovčeve zapiske“ sem dobil v roke šele v prvem letu bogoslovja, z drugimi njegovimi romani pa sem se seznanil pozneje.

Zato se je motil dr. Vidic, ko je pisal, da so na moj roman „Kam plovemo?“ zelo vplivali „Očetje in sinovi“. Res da citiram v romanu neko mesto iz teh; toda ta citat sem povzel iz drugotnega vira, ne iz Turgenjeva samega. Ravno tako se je motil, ko je pisal, da sem izdelal roman pod vtisom Colomono-vih „Malenkosti“. Tudi to delo sem dobil v roke šele štiri leta potem, ko je moj roman že bil napisan.

Vprašali ste me prej, zakaj sedaj manj pišem. Deloma je tudi to vzrok: vsak rokopis prepisem petkrat ali šestkrat in menim, da je to stvari v prid. Dobro bi bilo, ko bi se tudi naši mladi navadili junaško prepisovati.“

„Prepisovati?“

„Da, prepisovati, toda sebe, ne drugih. S tem bi izvili javni sodbi, ki mo-

derno vse preveč podcenjuje, zadnje razloge iz rok. Kajti moderne pri nas v resnici še ne znajo prav ceniti. Formo ji sicer morajo priznati, toda očitajo ji, da ni ustvarila velikih del, ampak same črtice. Moj bog — kakor bi umel-nost merili po foliantih in kakor bi na eni sami strani ne moglo biti več lepote nego v mnogih debelih zvezkih kakega romana. V zadnjem času se je vendar mnogo dobrega napisalo. Če nam očitajo pomanjkanje „idej“, naj pogledajo naše toliko spoštovane prednike ter doženejo, koliko „idej“ smo od njih podedovali in s kako lah-komiselnostjo smo jih napravili.

Že iz tega razvidite, kaj sodim o naši kritiki. Velikokrat se mi zdi površna, tako površna, kakor bi kritik ocenjevanega dela niti prebral ne bil, in neredko tudi pristranska. Naj bi se vendar že enkrat sodilo po estetskem, ne po političnem zakoniku! Pri nas so razmere take, da bralec, ko vidi v začetku ocene ime pisatelja in spodaj podpis recenzenta, takoj ve, kako se bo glasila literarna sodba; in to je nezdravo. Dobra kritika obstoji v tem, da mi mož odkrito in razumno pove, kaj je dobro in zakaj, kaj je slabo in zakaj, ter da mi da resne nasvete. Jaz imam s kritiko, javno in zasebno, nekaj bridkih izkušenj. V zabavo vam povem, kako me je sodil moj rajni škof Kahn. V „Matici“ izšlo „Izgubljeno dušo“ si je dal prevesti in je bil z njo še precej zadovoljen, le fraza „Oči so se srečale“ se mu ni zdela popolnoma pravovernna. „Das hat mir nicht gefallen“, mi je rekel ob neki priliki. „Übrigens möchte ich nur wünschen, daß Sie keine Humoresken schreiben“.

Ko je izšel „Mir božji“, je bral kritiko o njem in mi zopet ob priložnosti dejal: „Sie haben wieder was geschrieben, was nicht recht koscher ist“. Jaz sem mu stvar pojasnil, opozoril ga na očno dr. Lampeta, pa sva se pobotala.

Revščina je en vzrok naše literarne bede; drugi vzrok se mi zdi pomanjkanje stika med slovstveniki. Literatura bi se zelo poživila, če bi se redno shajali na pogovore. Največji ljudje so brali svoja dela in upoštevali prijateljske nasvete. Tolstoj, ki je imel dovolj lastne moči, je ravnal tako in bi smeli tudi mi“.

Medtem se je bilo že zvečerilo. Ure so pretekle kot hip. Ko sva stopila z Meškom iz hiše, da greva na beljaško postajo, je bila vas in cerkev in vsa

okolica v senci; skaloviti vrh Jepe pa je rdel kakor v žaru tleče žerjavice. Vas se je bila čisto umirila. Le ko sva prišla mimo koroško revne bajte, je skočilo s ceste k Mešku dvojce otrok:

— Grüß Gott, Pfarrer!

— Grüß Gott, Kinder!

In ko sva se oddaljila za nekaj korakov, še klic od bajte:

— Pfarrer, Pfarrer!

In Meškov odgovor:

— Brav sein, Kinder!

Vlak je že skoraj odhajal, ko sva dospela na postajo. Še en pozdrav skozi okno pred odhodom. Na nebu so se po vihnem dnevu kopičili oblaki čudnih oblik in barv, kot bi jih bil izbljuval pekel. Bilo mi je skoraj tesno po tej deželi; in Meško je sam v njej.

Iz zgodovine slovenskega slovstva:

»Ob 170-letnici smrti Antona Tomaža Linharta«

Anton Tomaž Linhart (1756—1795) se je rodil v malomeščanski družini v Radovljici. Oče mu je bil tja priseljen Čeh, ki se je kot nogavičarski mojster pridobil meščanstvo, mati pa domačinka iz stare tudi obrtniške hiše. Ko je končal doma osnovno šolo, je študiral v Ljubljani gimnazijo in najbrž tudi filozofijo. Nameraval je postati jezuit, toda po razpustu reda se je odločil za vstop v cistercijski red. Odšel je v Slično, tam študiral bogoslovje, prejel že prve redove, vendar po dveh letih razočaran izstopil (1778). Kdo mu je potem omogočil pot na Dunaj, ne vemo. Čeprav ni bil redno vpisan na univerzo, je študiral pri znamenitem jožefincu in literatu Sonnenfelsu pravne in gošpodarske vede, opravil nekakšne izpite in se tako usposobil za uradniški poklic. Po vrnitvi v Ljubljano (1780) se je nekaj časa zaman trudil za primerno namestitev. Sprejeti je moral mesto škofijskega arhivarja. Ni trajalo dolgo in že je prišlo do nesoglasja s škofom Herbersteinom: bil je odpuščen. Uspelo mu je dobiti skromno službo pri okrožnem uradu. Z izredno delavnostjo in bistrrostjo si je polagoma pomagal naprej. Postal je knjižni revizor, prevajal je uradne razglase, z odliko opravil v Gradcu izpit za šolskega komisarja in dobil to mesto (1787). Odslej je imel na skrbi vse osnovno šolstvo na Gorenjskem in v Ljubljani. Budno je spremljal

kulturno dogajanje in zmerom prihajal z zelo upoštevanja vrednimi predlogi. Ta čas si je uredil tudi dom in družino: poročil se je s hčerjo ljubljanskega gostilničarja in stopil v svaštvo z zdravnikom Makovicem. Slednjič je dosegel zelo visok položaj: postal je tajnik deželnega glavarstva. Sredi najlepših let pa ga je nenadoma ugrabila smrt.

Na oblikovanje njegove duševnosti so vplivali razen prirojene nadarjenosti dom, vzgoja in svet. Zgodaj je v številni družini spoznal boj za obstanek. Raba slovenščine, nemščine in najbrž doma tudi češčine mu je izostrila jezikovni posluš. Vzgoja v jezuitskem kolegiju je prebudila v njem smisel za leposlovje in znanost, tako da je pričakoval od redovniškega poklica dosego svojih ciljev. Ko je bil v Stični priča hudim sporom med menihi, se je jela njegova miselnost obračati v drugo skrajnost. Iz dopisovanja, ki se je po odhodu na Dunaj razvilo s samostanskim tovarišem in prijateljem Martinom Kuraltom (1757—1845), poznejšim svetnim duhovnikom, bibliotekarjem Lvovske univerzitetne knjižnice, simpatizerjem s francosko revolucijo in zato žrtvijo avstrijske reakcije, lahko razberemo Linhartov nadaljnji notranji razvoj. Na Dunaju se je dodobra seznanil z razsvetljenstvom, postal deist in prostozidar. Sprva se je zelo navduševal za reformno gibanje in ga navdušeno podpiral. Vendar je kmalu spoznal slabost režima, posebno njegove toge birokracije. Nejevoljen je bil, da cenzura ovira literarno delo, da zavlačujejo uresničenje takšnih njegovih pobud, kakor so bile: ustanovitev znanstvene knjižnice; reorganizacija ljubljanskega liceja v nekakšno univerzo oziroma tehniško visoko šolo; ustanavljanje osnovnih šol itd. Vse jasneje se je zavedal trenj med stanovi in se postavil na stran meščanstva in kmetov. Slednjič je prišel na glas zagovornika revolucije in brezbožneža. Ko je umiral, je res odklonil verska tolažila, kar je dalo oblastem povod, da so ga pokopali na tihem in prepovedali celo objavo osmrtnice.

Že v srednji šoli se je Linhart udeleževal pesniških in govornških vaj ter objavil prvo svojo nemško pesem. Med bivanjem na Dunaju se je seznanil s sodobnim literarnim in gledališkim življenjem; tedaj se mu je šele prav sprostil pesniški dar. Posebno ga pretresajo Shakespearova dela. Poleg nemškega spozna francosko in italijansko slovstvo. Še preden se vrne v Ljubljano, izda ob Edlingovi pomoči v Augsburgu nemško žaloigro; s seboj pa prinese zbirko pesmi, ki izide naslednje leto v Ljubljani. Obe knjigi sta pisani v nemščini, znamenje, da ga prerodno gibanje še ni pritegnilo.

Nekoliko več zvez z domovino ima almanah Blumen aus Krain für das Jahr 1781 (Cvetje s Kranjskega za leto 1781), zanimiv tudi, ker je izšel takrat kakor Pisanice. Po vsebini je ta zbirka raznolična; ker je skoraj brez izjeme delo enega samega avtorja, je stilno enovita in tudi kompozicijsko zaokrožena. Obsega nekaj prevodov iz italijanščine, francoščine in latinščine ter Linhartove izvirne pesmi iz gimnazijske, dunajske, pa tudi že iz ljubljanske dobe. Avtor pravi v predgovoru, da hoče s knjižico prepričati nemške sosede, da tudi v njegovi domovini, ki ni nemška, požene tu pa tam med trnjem in osatom kaka cvetka.

Če primerjamo Pisanice s Cvetjem s Kranjskega, bomo opazili več zanimivih razlik. Pisanice so močno pod vplivom Denisove poezije, Linhart hodi močno vštric z viharštvom. Njegovo doživljanje je elementarnejše, nič ni pri njem sledu poučnosti, izraz, oblika in jezik so dognani. Vendar je treba upoštevati, da so Pisanice šele začetek naše posvetne poezije, medtem ko se Linhart kreta po že uglajeni poti in ima izrazna sredstva v oblasti. Pisanice so šele začetek nadaljnje razvojne poti. Ko je minil Linhartov mladeniški zanos in je postal bolj samokritičen, je pokupil vse dosegljive izvode svoje zbirke in jih zažgal. Pač pa sta mu obe leposlovni knjižici med ljubljanskimi izobraženci pridobili tolikšen ugled, da je postal član obnovljene Akademije delavnih in tam prišel v stik s preroditelji.

Dober mesec po sprejemu v akademijo ga že Kumerdej uvede v Zoisovo hišo. Zois ga takoj „počasti s svojim prijateljstvom“ in to naredi nanj močan vtis. Zelo ga razveseli mecenova obluba, da mu bo pomagal izdati novo nemško dramo iz ameriških osvobodilnih vojn. Toda ta drama ni nikoli izšla in vprašanje je, ali je sploh do konca napisana. Zdi se, da je Linhart sam opustil misel nanjo, ker ga je Zois pritegnil k prevajanju laških arij za gledališče. Eno tako njegovih besedil je prišlo na uho dunajskemu dvornemu poetu Italijanu Metastasiu in ta je zelo pohvalil blagoglasnost slovenščine. Ti na videz malopomembni dogodki so kmalu obrodili dragocen sad: Linhart je bil pridobljen za naš prerod in sodba, da je slovenščina eden najlepših jezikov, je še podžgala prerodno vnemo. Odslej se je Linhart bolj in bolj vraščal v prerod in jemal nase kljub poklicni obremenitvi zmerom težje naloge: pomagal je Zoisu pri izpopolnjevanju slavistične knjižnice, Kumerdeju pri slovnici in slovarju, Vodniku pri pesniškem razvoju in Pratikii, predvsem pa pisal zgodovino in ustvarjal naši prvi dramski besedili trajne vrednosti.

Z G O D O V I N A

Že kot član Akademije delavnih je Linhart pokazal zanimanje za zgodovinske teme. Tako je nastal njegov Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slawen Österreichs (Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije). Zasnoval ga je v štirih zvezkih, izdati pa je utegnil le dva. V njih obravnava dobo od prvih sledov prebivalcev, prek rimske zasedbe, preseljevanje ljudstev in naselitev Slovanov do ustanovitve lastne države pa njenega propada. Ne zajema samo ene od dežel, marveč vse slovensko ozemlje, še več: ozira se fudi na Hrvate in Srbe, kolikor so ti tedaj živeli v Avstriji. V obeh uvodih v vsako knjigo in v samem besedilu je polno prerodnih in drugih važnih misli, kakršnih dotlej še nihče ni zapisal: zgodovinarji so bili doslej Slovanom krivični; Slovani bi morali imeti zaradi svojega števila v državi prvo besedo; za ves omikani svet je sramotno, da enači izraza Slovan in sclavus (suženj); Slovani so imeli v preteklosti polno plemenitih last-

nosti in kolikor so jih izgubili, nosijo za to krivdo njihovi osvojevalci; od nekdaj neizmerno ljubijo domovino, svobodo in neodvisnost in so pripravljeni za to žrtvovati življenje. Linhartov Poskus zgodovine je v vsakem pogledu za tiste čase izredno delo. Grajeno je na kritično pretehtanih virih, kjer pa teh ni, si pomaga z narodopisjem in jezikoslovjem. Vodilna misel, ki spremlja vse delo, je tale: Tisti narod, ki živi na južnem delu avstrijskega področja med Dravo in Jadranskim morjem, sodi k velikemu ljudskemu deblu Slovanov, predstavlja pa po svojem jeziku in izvoru samo eno in isto ljudsko vejo in ga le slučajno, čeprav zgodovinsko ne čisto upravičeno delijo na Kranjce in Vinde, pač zasluži svojo zgodovino. — To spoznanje o enotnosti Slovencev je privedlo Linharta tudi že do nekaterih političnih zaključkov, ki pa jih zaradi cenzure ni smel do kraja izpovedati. S tem svojim znanstvenim delom, pisanim v nemščini, da bi prodrlo v čim širše kroge, je Linhart ideološko podzidal naš preporod. Odslej so se vsi naši kulturni in javni delavci prizadevali za zedinjenje našega naroda.

Ob tej knjigi si lahko ustvarimo tudi zanimivo podobo, kdo se je takrat pri nas zanimal za te vrste književnosti. Iz objavljenega seznama prednaročnikov izhaja, da so bili na prvem mestu državni, graščinski in mestni uradniki (61), sledijo jim duhovniki (28), zemljiški veleposestniki (17), uradi (8), zdravniki (4), pravniki (3), podjetniki (3), prav na koncu pa dva častnika, en trgovec in en obrtnik. Trije knjigararji so naročili za prodajo 38 izvodov. Po narodnosti je bilo še enkrat toliko naročnikov slovenskega ko nemškega rodu.

D R A M A T I K A

Preroditelji so prav spoznali, kaj zmore živa beseda z gledališkega odra. Prvi se je tega zavedal Dev, ko je napisal opereto Belin; sledil mu je Japelj s prevodom Metastasijeve drame Artakserkses. Linhartu je bila dramatika domača že iz gimnazije, kjer so gojili jezuitsko šolsko igro; na Dunaju se je lotil izvirne žaloigre, hkrati pa se ves čas zanimal tudi za ljubljansko gledališko življenje, ki so ga razgibavala redna gostovanja nemških in italijanskih potujočih igralskih družin. V Ljubljani je potem pomagal Zoisu prevajati arije in z njimi slovenščini na oder stanovskega gledališča; vendar je bil to šele poskus, ki še daleč ni zadostil potrebam, niti ni izčrpal razvojnih možnosti. Zato je sredi 80-ih let zbral nekaj znancev in z njimi ustanovil svojo Družbo prijateljev gledališča. Šlo mu je za zabavo in za dobrodelno udejstvovanje, kajti dohodki od teh amaterskih predstav so bili namenjeni mestnim revežem. Ko je uprizoril nekaj sodobnih dram in komedij v nemščini, se mu je utrnila drzna misel, da bi se lotil tudi slovenske igre. Da ni poskusil napisati kaj izvirnega, marveč se odločil za prevajanje, je bila kriva najbrž zadrega s časom; prav tista leta ga je poleg poklica posebno zaposlovalo pisanje zgodovine. Izbral si je predlogi: nemško dvodejanko, Richterjevo Die Feldmühle (Vaški mlin) in znamenito francosko komedijo, Beau-

marchaisovo *La folle journée ou le mariage de Figaro* (Veseli dan ali Figarova svatba).

Zakaj prav ti dve deli, pojasnjuje njuna vsebina in zgodovinski čas, ki je v njem Linhart pripravljala slovensko besedilo komedij *Županova Micka* in *Veseli dan ali Matiček se ženi*. Ko sta izšli v knjižni obliki (*Micka* pod konec 1789, *Matiček* 1790), je bila na Francoskem velika revolucija že v razmahu. Vsebinsko obeh komedij je v bistvu enaka, zgodba že tolikokrat obravnavana: zapeljivcu in pomagačem spodletijo hudobne nakane, njihove žrtve pa se pravočasno rešijo. Dejanje se začne tik pred zaroko nastopajočega para, se zaplete, ko poseže vmes tuja sila, nazadnje pa se srečno konča. Značilna skupna črta obeh veseloiger je v tem, da pripada zapeljivec vladajoči, njegova žrtev pa podrejeni družabni plasti. V obeh primerih je torej gospoda poražena in osramočena; kmetje oziroma graščinski služabniki se izkažejo kot bolj spretni, pametnejši in vztrajnejši, zato zmagajo. Miselno jedro leži torej na dlani: bodočnost je na strani poštenih in bistrih ljudi, ne pa na strani samopašne, topoglave gospode.

Ko so 28. decembra 1789 uprizorili *Županovo Micko* v stanovskem gledališču, je bil to sijajen kulturni dogodek. Igrali so jo člani Linhartove gledališke družine, in sicer kot nameček neki nemški enodejanki. Kot igralci so nastopali podjetnik Desselbrunner, žena računskega uradnika Garzarollijeva, Linhartova žena, zdravnik Makovic ter odvokati dr. Morak, dr. Piller in dr. Repič. Linhart je režiral in sodeloval kot šepetalec. V poročilu, ki je izšlo takoj po prireditvi v nemškem listu, je pisec poudaril, da so igralci položili temelj za izpopolnitev materinega jezika in ga napravili uporabnega tudi za gledališče.

Linhart je bil potemtakem med našimi preroditelji najpomembnejša osebnost. Bil je prodoren duh, neutruden delavec, velik ustvarjalec in možat značaj. Kot zgodovinar nam je dal prvo kritično, s slovenskega stališča pisano znanstveno delo, kot dramatik pa je spodbujal in prebujal svoje rojake. Njegov pomen je globoko dojel in čudovito izrazil Prešeren, ko mu je zapisal na grob, da ga bosta domači muzi dramatike in zgodovinopisja častili, dokler bo živelo slovenstvo.

Odlomek iz spominov dr. Franca Petka

Leta 1897 sem prišel v Celovec v Marjanišče. Šel sem pač isto pot kot tedaj vsi naši slovenski akademiki. Med mojimi sošolci na Marjanišču je bil tudi poznejši škof Rožman. Bil je kako leto pred menoj. Že jaz sem malo starejši stopil v ta zavod, Rožman pa je bil še starejši. Za mano je v zavod prišel tudi poznejši poslanec Starc.

Kaj bi človek pripovedoval o življenju v Marjanišču? Morda le to, kako se je med nami gojenci začelo ločevanje duhov. Ko sem bil v drugem in tretjem razredu, so nekateri začeli močno gojiti slovenščino, zlasti slovensko petje. Slovenski

dijaki se tedaj nacionalno še nismo mogli prav orientirati, saj nam je nemščina, oz. ves ta novi mestni svet močno imponirala, kakor je to prav razumljivo za kmečkega posebno pa še za kajžarskega fanta. V tedanjih časih sta Velikovec in Celovec bila višek privlačne sile za mlade ljudi. Zato je bilo za nas posebno pomembno, ko so gojenci iz tretjega in četrtega razreda začeli tudi nas vabiti k slovenskemu petju. Dobro se spominjam, da smo med drugimi pesmimi peli tudi tisto „Po jezeru bliz Triglava“. Peli smo s takim veseljem, da je vodstvo zavoda poseglo vmes in nam strogo prepovedalo slovensko petje sploh, ne le posvetno, tudi cerkveno. Te prepovedi seveda nismo mogli sprejeti kar tako. Med gojenci so bili nekateri Borovčiči, med njimi se spominjam profesorja Mišica, ki danes živi v Mariboru in pa še enega, ki je bil pozneje tudi v Mariboru advokat in ti so prinesli v Marjanišče nekoliko drugačen duh. Prepoved petja je bila povod, da so se že v drugem in tretjem razredu v Marjanišču začenjali fantje v svojih stališčih razhajati. Tisti, ki so čutili, da so poklicani za stan, za katerega jih je Marjanišče pripravljalo, in tisti, ki so spoznavali, da pravzaprav ne sodijo sem noter. Med te sem spadal tudi jaz. Saj jaz že ob vstopu v Marjanišče nisem imel namena, da bi postal duhovnik, seveda pa je tak namen imel moj stric, župnik v Grebinju, ki me je sem poslal.

Začeli smo se ločevati že tudi po zunanjem obnašanju v prostem času. Zbrala se nas je skupina, ki smo zelo radi telovadili, tekali, priskrbeli smo si celo nekaj telovadnega orodja. Medtem so pa drugi hodili gor in dol in med tem sprehajanjem filozofirali in diskutirali. Med najbolj vnetimi hodci je bil Rožman, večno je hodil sem ter tja. Naša skupina pa je že težko čakala vsakega prostega časa, da se je lahko sprostila v telesnih vajah. Nekoč pozimi sem si na skrivaj izposodil od nekega zunanjega znanca drsalke in sem se odpeljal na zamrzlo Vrbsko jezero, po katerem sem se drsal tja gor do Vrbe. Lahko si mislite, kako je tak majhen fant kot sem bil jaz, nevajen drsanja, moral biti utrujen. Komaj sem prišel domov. Moji utrujenosti pa se je seveda pridružila še slaba vest, zaradi tega, da sem jo kar tako pobral iz zavoda.

Razen telovadbe me je tudi zelo veselilo risanje, za kar sem imel precej daru. Dosegel sem celo to, da so mi dovolili odhajati iz internata k risarskim učnim uram kar sicer niso dovoljevali. Pouk smo imeli dopoldne in popoldne, samo ob četrtnih in sobotah popoldne pouka ni bilo. Ni mi prijalo to, da je internatski red zahteval toliko neprestanega učenja. Učil sem se primeroma lahko, ne rečem, da sem bil kak genij, vendar mi je učenje šlo zlahka. Zato so mi fiste neprestane učne ure zjutraj, opoldan in zvečer že kar presedale. Te ure sem porabil zato, da sem bral kolikor se je dalo in to toliko, da v poznejših letih sploh nisem mogel več brati. Prebiral sem vse, kar se je dalo dobiti, tudi slovenske knjige.

Nekoč sem dobil knjigo modernih pesmi, zdi se mi, da so jo prinesli omenjeni Borovčiči. Bila je to slovenska knjiga, zelo lepo opremljena, moderna poezija, med njimi seveda tudi ljubezenske pesmi, ne spominjam pa se več avtorja. Martin

Ehrlich, ki je bil prefekt, je prišel k meni, ko sem ravno to knjigo skrivoma bral. Začel jo je ogledovati in me vprašal: „Kje pa si to dobil? Veš kaj, to bom pa kar s seboj vzel“. In tako knjige nisem videl nikoli več.

Zaradi takih in podobnih neprijetnih dogodkov sem se že v tretjem razredu malo udaril s stricem, ko sem se upiral in nisem hotel nazaj v Marjanišče. Takrat pa tega še nisem mogel izvesti in se je vsa stvar zavlekla. Od doma pač nisem mogel pričakovati nobene podpore in to je bil glavni razlog, da sem se iz leta v leto vračal nazaj v Marjanišče. V šestem razredu smo se spet nekaj trčili z vodstvom in tedaj so mi dali leto dni časa, da bi se popravil. Konec sedmega razreda sem pa izstopil kar na lastno pest.

To je povzročilo velikanski polom s stricem. Pozneje sva tisto nasprotstvo sicer malo prelepila, posebno potem, ko sem že bil gotov s svojim študijem, ampak čisto odpustil mi tega nikoli ni. Sicer mi je tudi pozneje, ko sem bil na Dunaju, pošiljal včasih kaj denarja pa to in ono, tudi jaz sem ga še večkrat obiskaval, tudi takrat, ko je bil bolan sem šel k njemu, ampak zares mi nikoli ni odpustil, da sem ga razočaral. Tako po lastni izkušnji lahko presojam, kako težavna je za mladega človeka takšna odločitev, če so zaradi nje njegovi bližnji močno prizadeti. Mojih staršev ta stvar ni zadela, posebno očeta ne pa tudi mati ni bila razočarana, kakor je to sicer navadno na kmetih; vsaj rekli niso kaj, mogoče bi bili radi videli.

Osmi razred gimnazije sem potem moral z lastnimi močmi opraviti v Celovcu. To mi je bilo olajšano s tem, da sem bil vse doslej odličnjak in ker sem imel nemške kolege, ki so me poznali, sem končno lahko našel primerno zaposlitev. V Celovcu je imel nek profesor svoj privatni inštitut, v katerem so bili v oskrbi razni študentje in tja sem prišel za prefekta. Tudi tu je bil seveda internat, vendar ne tak kot Marjanišče. Tako sem kot prefekt v tem inštitutu končal osmi razred in napravil maturo.

Takrat je v Celovcu na gimnaziji bila slovenščina obvezen predmet za tiste dijake, ki so se javili za Slovence. Poučevalo se je v dveh delih: za nižjo gimnazijo sta bila dva oddelka prvi in drugi razred in pa tretji in četrti razred skupaj, enako tudi v višjih razredih peti in šesti ter sedmi in osmi. V nižji gimnaziji je poučeval znani profesor Šajnik iz Borovelj, v višji pa je v mojem času poučeval znani pisatelj profesor Sket. V prva dva letnika so lahko stopili tudi Nemci, vendar je pri pouku, kakršnega so takrat izvajali, zanje bilo brez poprejšnjega znanja zelo težko, tako da je le ta ali oni mogel uspeti. To je bil pač pouk za Slovence. Bili sta tedensko dve uri. V nižji gimnaziji so v glavnem poučevali slovnico, v višji pa književnost. Sket kot literat je bil globok poznavalec slovenske književnosti, razen tega je poučeval tudi staro slovenščino. Prevajali smo staroslovanske evangelije in podobno. Imel je tudi knjige iz protestantske dobe, ki jih je našel na Koroškem in nam jih kazal in razlagal med poukom. Tako je naše obzorje bilo kar precejšnje. Tudi v letih po vojni so na celovski gimnaziji še poučevali slovenščino, recimo tedaj ko sta moja otroka hodila v šolo, med tridesetim in devetintride-

setim letom. Tedaj sta jo poučevala nek Nemec iz Borovelj, pisal se je Gratze, pozneje pa nek Widder, brat univerzitetnega profesorja botanike v Grazu. Widder je potem skoraj popolnoma oslepel. Moja otroka sta ga imela in mora se reči, da se je mož potrudil. Za Gratzeja bi to morda manj veljalo. Vendar pa je treba povedati, da se tudi za časa Šajnika in Sketa slovenski dijaki nismo naučili gladko govoriti v knjižnem jeziku; narečje smo seveda znali, tekočega izražanja v knjižnem jeziku pa se nismo naučili. Bilo je to zaradi tega, ker je občevalni jezik med dijaki bil že tedaj po večini nemški.

Seveda je tudi takrat bilo precej dijakov slovenskega pokolenja, ki se niso prijavili kot Slovenci, da bi se pač izognili obveznosti obiskovati slovenski pouk, vendar pa je število prijavljenih bilo precejšnje. Seveda, slovenska stvar je tisti čas, lahko bi rekli, bila v pohodu in slovenščina je kljub odporu v politiki vendarle imela določeno naravno tehtnost. Tako tedaj v tem pogledu še ni bilo tako slabo. In razen tega sta seveda tudi oba profesorja bila zelo dobra. Vendar pa smo občutili, da je tisti, kdor je imel malo pisateljske žilice, pač imel posebno protekcijo, zlasti pri Sketu. Ta nam je dajal razne naloge, in kdor se je pri teh nalogah dobro izkazal, ta je pri njem užival posebno podporo. Še danes se spominjam, da je nekdo napisal prav lep spis z naslovom „Ura na steni“, ki je pozneje bil menda nekje objavljen. Jaz seveda takega pisateljskega daru nisem imel, mene je bolj zanimala stara slovenščina. Kljub temu sem imel dobre rede, a kak poseben ljubljeneц Sketov nisem bil.

Oba profesorja sta imela nemški ženi, ki se nista v svojem življenju dodobra naučili slovenščine. Vendar pa sta obe z njima zahajali v slovensko družbo in tudi sicer bili prav prijazno razpoloženi do slovenskih stvari. Sketova žena je bila iz znane celovške rodbine Seeland, njen oče je bil rudniški ravnatelj. Njegov konjiček je bila glaciologija in še danes se na Grořglocknerju po njem imenuje neka črta za merjenje ledenika. Sketova žena je pozneje, ko se je delila literarna zapuščina, bila profesorju Podboju zelo na roko in mu dala vse, kar je bilo. Nekaj podobnega je bilo tudi pri profesorju Apihu, ki je tedaj poučeval na učiteljskišću. Tudi njegova žena ni znala slovenski in njegova dva otroka sta se usmerila vsak čisto drugače. Sin, ki je bil profesor in sedaj je že v penziji, je postal hud nemški nacionalist. Sedaj živi v Celovcu. Hči profesorja Apiha pa je ostala Slovenka in živi v Jugoslaviji, kjer ima posestvo, oziroma hišo. — Profesor Sket ni imel otrok, profesor Šajnik pa eno hčer.

V tistem letu, ko sem končaval gimnazijo v Celovcu, sem pripravljaj za maturo sina nekega Steinlechnerja, ki je bil ravnatelj Morojeve tovarne sukna v Vetrinju. Ta je bil tudi predsednik „Südamarke“. Začel se je zanimati zame in za mojo prihodnost. Mene so najbolj vlekli tehnične vede. Tako sem se n. pr. sam učil opisne geometrije, ki je v učnem načrtu gimnazije ni bilo. Upal sem, da bom študiral tehniko, kakor si pač mlad človek marsikaj zamišlja. Na noben način pa me ni zanimala juristarija, niti nisem imel veselja postati profesor ali kaj podobnega. Imel sem še sošolca nekega Rizzija, ki je bil sin trgovca iz Kotič

(Kötschach). Ta je bil takrat na gimnaziji najboljši matematik in z njim sva zmeraj skupaj delala. Predelovala sva knjigo nalog za maturo — mislim, da se je imenovala „Valentin“ — in v njej razrešila vse tiste naloge, ki jih drugi niso zmogli.

Stari Steimlechner mi je govoril: „Kaj boste pa po maturi začeli? Vem, da nimate denarja, a če stopite v ‚Kärntner Studentenbund‘ na Dunaju, vam damo vse, denarno podporo itd.“ Lahko rečem, da mi je bilo težko odkloniti to ponudbo, saj sem stal pred prihodnostjo brez vseh sredstev. Tedaj pa sem se slučajno v Celovcu seznanil z nekim Vedenikom, ki je bil doma tukaj iz Ravbarjev na oni strani Drave. Študiral je na Dunaju medicino in bil dober prijatelj Ivana Cankarja in njegovega ožjega kroga, v katerega sta štela tudi Šerko, Kandare in drugi. Ne vem več, na kak način sva se ravno srečala, vem pa, da je prav on z menoj govoril o moji prihodnosti. „Kaj boš pa ti začel pravzaprav“, mi pravi. „Ali imaš denar?“ Na mojo željo, da bi študiral tehniko, mi je odvrčal: „Ali veš, koliko to stane? Ekскурzije pa risbe pa to in ono? Ali imaš denar? Seveda ga nimaš. In če tega ni, tudi najlepša stvar in najboljša volja nič ne pomaga. Pač pa je ugodno zdaj za študij medicine, ker iščejo vojaških zdravnikov in zato se dajo dobiti tudi štipendije.“ Posvetovala sva se s svojim prijateljem Rizzijem in tudi on je sklenil, da ne bo šel na tehniko, marveč na medicino. Mož je pozneje kot zdravnik bil v holandski službi na Javi in je tam umrl 50 let star. Tamkajšnje klime ni prenesel, dobil je neko infekcijsko krvno bolezen in je na njej shiral. Pozneje, ko je prihajal na dopust sem nekajkrat z njim govoril in mi je tožil, da Indonezija ni za ljudi iz alpskih dežel, ker so navajeni preveč na dober zrak. Bil je inteligenčen človek in je svoje življenje pustil na Javi. Dobro je bilo zanj le to, da si je prvo vojno prihranil.

Nazadnje me je tisti Vedenik navdušil za svojo misel. Bil je že starejši študent, tri leta je že zapravil v veseljačenju na Dunaju. Pa bil je tega že sit in je sklenil začeti zares: „Veš kaj, saj ne boš rabil bog ve koliko denarja, kakor pač sploh vsak slovenski študent. O polnoči odhaja brzovlak čez Maribor na Dunaj in v Sinči vesi se najdeva.“

Jaz še plašča nisem imel, denarja seveda tudi ne. Nekaj si ga je zame izposodila mati, tako da sem imel za vožnjo in prvo potrebo na Dunaju. Res sva se odpeljala, kakor je bilo dogovorjeno. Na Dunaj sva prispela zjutraj, se vsedla v tramvaj št. 13 in se odpeljala do „Caffe National“. Vedenik je tam dejal: „Zdaj bova pa imenitno zajtrkovala“. Spominjam se, da sva za šest krajcarjev dobila belo kavo in kar še zraven spada. Tak je bil moj prihod na Dunaj.

Vedenik je poslej pridno študiral in skupaj sva tudi doktorirala. Pozneje je bil v Beljaku hišni zdravnik v bolnici. Po plebiscitu je rekel: „Ah kaj, jaz nočem tukaj nemškim kolegom biti v napotje“ Šel je v Bosno v zdravilišče Srebrenica pri Sarajevu. Tam je tudi umrl. Njegov sin je zdaj uradnik pri okrajnem glavarstvu v Beljaku.

Po prihodu na Dunaj se je bilo treba pobrigati za štipendijo. Pri tem mi je spet pomagal moj prijatelj Vedenik. Zadevo je imel v rokah na ministrstvu nek sekcijski šef, Čeh po narodnosti, ki je, kakor mi je Vedenik pozneje pojasnil, rad podpiral Slované. Vedenik je uredil, da sem bil pri njem sprejet. Pokazal sem mu maturitetno spričevalo in on je takoj, ko ga je pogledal rekel: „Vi dobite štipendijo“. Pozneje sem od Vedenika izvedel, da sem imel nevarno konkurenco, da je bil za to štipendijo predviden sin nekega višjega uradnika iz Celovca, seveda Nemec, in da je bilo veliko zgražanja zaradi tega, ker sem štipendijo dobil jaz. Kolikšna je štipendija bila, se že ne spominjam, vsota ni bila kdo ve kako velika, vendar jo je bilo treba pozneje odplačati. Pogoj je namreč bil, da je bilo treba iti na mesto, ki bi ga ministrstvo določilo na Koroškem ali pa vrniti dobljeni denar. En del svojega dolga sem po doktoratu izpolnil s tem, da sem šel v celovško bolnico kot sekundarni zdravnik. Ko sem se konec 1913 po lastni volji naselil v Velikovcu me je okrajni glavar kmalu poklical k sebi in me vprašal, kako mislim glede povrnitve preostanka štipendije. Rekel sem seveda, da sem pripravljen to stvar urediti z odplačevanjem, on sam pa ni bil povsem gotov, kako bi bilo stvar treba začeti in tako je vse skupaj spalo tistega pol leta, kolikor je še bilo do začetka vojne. Po vojski pa je z inflacijo stvar seveda bila likvidirana.

Med svojim študijem na Dunaju sem po prijatelju Vedeniku prišel v stik s krogom, v katerem je občeval Ivan Cankar. Vendar je njega le redko bilo videti, saj je bil taka ponočna ptica in se je po navadi šele ob dveh ali treh zjutraj pojavil kje v kaki kavarni. Tudi jaz sem seveda včasih malo poveseľjačil, vendar pa zato ni bilo dovolj časa ne denarja. V tem krogu so bili razen omenjenega Šerka in Kandareta tudi Prijatelj in nekaj drugih. Moji slovenski kolegi pri medicinskem študiju, s katerimi sem se največ družil so bili Černic iz Maribora, Matko, Rajšp iz Ljubljane, ki je bil pozneje primarij v Celju, Jamar, Jenko iz Polja pri Ljubljani, potem nek Bačar iz Gorice, ki so ga Italijani ubili, Lužar, ki je bil dalj časa uradni zdravnik v Ljubljani in drugi.

Slovenski študentje s Koroškega smo se na Dunaju držali malo čudne izolacijske politike kar se tiče članstva v slovenskih študentskih društvih. Nekateri so sicer bili pri klerikalnih študentovskih društvih „Zarja“ in pa „Danica“ precej pa nas ni bilo. Zlasti meni kot medicincu so strankarski spori bili več ali manj tuji in razločevanje med temi političnimi društvii je bilo v resnici bolj povezano z razvojem v drugih slovenskih deželah. V teh razmerah smo Korošci ustanovili svoje akademsko društvo, ki se je imenovalo „Slovenija“. Razen mene so bili tukaj včlanjeni še nek Reichman, ki je postal sodnik na Prevaljah in je umrl nekje v okolici Kočevja, dalje Silan, Šašelj, Mišic in še nek Borovčič, pozneje advokat, katerega imena se ne spominjam. V tistih letih je prišlo tudi do tega, da je nekaj Korošcev odšlo na študije v Prago pod vplivom Masaryka. Med njimi je bil n. pr. dr. Šašelj potem Likar, ki je pozneje bil svetnik Vrhov-

nega sodišča v prejšnji Jugoslaviji in še par drugih. Ti so prinesli iz Prage seveda precej drugačno gledanje kot je sicer tedaj vladalo na Dunaju.

Dunaj je za študente medicine bil dober, vendar kaj več od njega nismo imeli. Nekateri so se zanimali za koncerte, za gledališče in druge take prireditve, ampak večji del za to ni bilo denarja, tako da so vse te možnosti, ki jih je sicer dunajsko mesto dajalo, za nas prihajale manj v poštev.

S tem pa še ni rečeno, da bi bili dolgčas prodajali, kadar nismo študirali. Medicinsko življenje je pač tovarniško življenje. Včasih, če smo imeli denar, smo malo polumpali, če pa denarja nismo imeli, smo šli na sprehod. Navadno smo se ob nedeljah pri kosilu v menzi — dopoldan smo spali — dogovorili, kam pojdemo. Ta je rekel, jaz imam deset krajcarjev v žepu, oni, jaz imam toliko, kaj boš ti naredil? In tako smo se dogovorili za nedeljsko popoldne. Nekega prav lepega dne, ko sem imel le 10 krajcarjev v žepu, sem šel peš ven do Aspanga in speš nazaj. Domovgrede sem šel pogledat še v Prater in ker sem se še pred deseto uro zvečer vrnil domov, sem na koncu prihranil še tisto šestico, ki bi jo sicer moral plačati hišniku, če bi bil zamudil.

Po prvem izpitu pa sem moral svoje študije pretrgati, ker so me klicali k vojakom. Za medicince sta bili dve možnosti: ali da služijo kot enoročni prostovoljci svojo vojaško službo takoj po maturi, ali pa da študij delijo. Vojake sem služil v Trstu in na Goriškem. Na Dunaj sem se vrnil v jeseni leta 1908. Vneto sem študiral in promoviral leta 1911. Še tistega leta sem potem prišel v Celovec kot sekundarni zdravnik.

Delal sem najprej na notranjem oddelku. V primerjavi s tem, kako smo živeli na Dunaju, se mi tukaj ni slabo godilo. Sekundarni zdravniki smo imeli posebno menzo in posebno kuharico. V celovško bolnico so zdravniki prihajali v glavnem iz univerze v Innsbrucku. Tako je skorajda polovica bila Tirolcev. Bili so še kar dobri ljudje, a vendar je tudi njih že tedaj prevzela huda nemško nacionalna zagnanost. Tako so me začeli napadati zaradi tega, ker sem dobival privatno pošto v slovenskem jeziku. Ker sem se čutil strokovno dobro podkovana, se nisem dal kar tako ugnati. Skliceval sem se na to, da sem s prav tako pravico tukaj kot oni, če se pa ne morejo z mano razumeti, si bom dal pa jed servirati v svoji sobi in stvar bo končana. Zahtevali so, naj bi ljudem sporočil, naj mi ne pošiljajo slovenske pošte. Seveda sem jim odvrnil, da jaz ljudem kaj takega ne morem naročiti, naj mi pač pošljejo, kar mi hočejo. In s tem se je stvar končala, tako, da smo se odtlej bolj ali manj razumeli. Z notranjega oddelka sem odšel na kirurgijo, pozneje sem bil na otroškem, ginekološkem in tudi očesnem oddelku. Tega je vodil znani Purtscher. Ta mi je priporočil, naj bi se bil specializiral za očesne bolezni in je v tem smislu tudi pisal svojemu prijatelju profesorju Fuchsju, znanemu okulistu. Ta pa je odpisal, da me vzame, ampak najprej poldrugo leto brezplačno na poizkušnjo. Seveda je že naprej vedel, da na to ne morem pristati, ker pač nimam ničesar.

Blizu konca moje obvezne prakse v celovski bolnici je nastalo vprašanje, kam potem? Ponudili so mi dve mesti: prvo je bilo Patergassen, to je majhen kraj gori na Turah, drugo pa Reichenfels, od St. Leonharda proti Zeltwegu. To so bili res oddaljeni kraji, vendar, če bi človek gledal samo z zdravniškega stališča, bi sprejel. V tistih časih je lahko človek v tako majhnih krajih kot zdravnik dobro uspeval. Moj naslednik je potem dejansko šel v Patergassen. Sicer se je moral od tam voziti v najbližje središče, Feldkirchen, z vozom po dve uri dol in pa tri ure nazaj, toda v par letih je tam obogatel.

Mene pa je le bolj vleklo, da bi služil kje v slovenskem delu Koroške. Tako sem pozno jeseni leta 1913, potem ko sem odklonil uradno ponujena mesta, prišel v Velikovec. Mislil sem pač, da je Velikovec primeren kraj za slovenskega zdravnika, saj je to središče obširnega slovenskega področja.

Velikovec je v tistih časih živel od sejmov ob sredah. Vsak teden na ta dan je bil tukaj živinski trg, kamor so gonili ljudje živino ne le iz bližnje okolice, od Grebinja do Tinj in Vabne vesi, marveč tudi iz cele Podjune gor do Železne Kaple in tudi iz še oddaljenejših krajev: iz Vuzenice, Slovenjgradca, Krappfelda. Največ so gonili na trg vole. Te so potem vozili na Bavarsko. Kadar so prišli nakupovalci živine, so ljudje pravili „Tirolarji so prišli“. V resnici pa je odkupljena živina odhajala vsa na Bavarsko. V primerjavi z Velikovcem je bil Pliberk popolnoma mrtev z izjemo sejma enkrat na leto, tukaj pa je vsako sredo ljudi kar mrgolelo. Če sem se recimo na ta dan dopoldan peljal proti Grebinju ali proti Dobrli vasi, sploh nisem mogel priti naprej, kajti nepretrgana vrsta voz je segala po vsej cesti. Kupčija se je začela okrog desetih dopoldan in je trajala do petih, potem pa se je vse zagnalo v gostilne. Zato je bilo v malem Velikovcu kar 30 gostiln in vrhu tega še 90 fijakarjev, ki so vozili čez Dravo na železniško postajo. Velikovec je bil dejansko središče svojega področja. Kdo je tedaj hodil v Celovec. Le redek človek, za Grebinjčana recimo je bil Velikovec središče, še na misel mu ni prišlo, da bi hodil v Celovec. V Grebinju so bili ljudje po 40 let in več stari, ki še niso bili nikoli v Celovcu. Po čemu bi pa tudi tja hodili? Saj je bilo treba iti peš, ker pošta ni vozila, ali pa bi morali iti najprej v Velikovec in se s fijakarjem peljati do železnice. Grebinjčani so morali do železnice dve uri peš, iz Železne Kaple pa seveda še dalj in zato je vsak, kdor je imel kak opravke, raje hodil v Velikovec.

Že pred menoj je bil v Velikovcu slovenski zdravnik dr. Hudelist, domačin iz Št. Petra. Bil je zobozdravnik, ampak se ni mogel držati. Različne stvari so mu očitale: do desetih spi, pa to, pa ono, v resnici pa je le to bilo, da se slovenski zdravnik pač tu ni mogel držati, čeprav je bil dober, kar je Hudelist v resnici bil. Za ženo je imel Ljubljankanko, ki se je kot meščanka pač hotela malo bolj postaviti in za vse to ni bilo dovolj denarja. Tako je moral nekega lepega dne pobrati šila in kopita in je pozneje bil več let v Brežicah. Jaz sem vse to vedel,

pri tem pa sem si mislil: Ta se ni mogel držati, jaz se pa bom. Tako sem bil takrat, milo rečeno, naiven, bil sem pač bolj „kšajt“!

V Velikovcu sem se moral najprej javiti pri okrajnem zdravniku. Ta pa me je sprejel z vprašanjem: „Vi, kako pa pravzaprav vi sem pridete? Kdo pa vas je poslal sem? Saj vi ste pravzaprav namenjeni za Patergassen ali pa za Reichenfels! Kako pa vi sem pridete? Od nas ne pričakujte nikake pomoči! Jaz bom naredil vse, kar vas bo oviralo!“

Tak je bil sprejem pri okrajnem zdravniku. Saj pozneje sva se z njim kolikor toliko razumela, toda dejstvo je, da za zdravnika, ki ni imel sporazumno določenega delovnega področja, položaj ni bil lahek. Čeprav se je reklo, da zdravniški poklic šteje med „proste poklice“ je vendar bilo že vse naprej dejansko določeno. Vsak se je držal svojega okrožja in kjer sem se pojavil, povsod so me spraševali: „Kako pa vi pridete v grebinjski okraj“. Ali pa: „Kako vi pridete v Dobrlo vas, da vas tja kličejo? Vaš krog je samo velikovski, do kamor zdravi takajšnji uradni zdravnik do tja smete priti.“ Vse je bilo že rajonizirano, tako da je delo za slovenskega zdravnika, ki je bil navezan na širši krog, bilo zvezano z največjimi težkočami. Kmetje so bili odvisni od svojega najbližjega zdravnika za nujne primere in so se mu bali zameriti. Tako je na primer v Dobrli vesi bil samo en zdravnik, osebno prav dober človek, ki pa je bil od Šmihela do Galicije en sam. Ljudje so bili od njega odvisni in jih je seveda imel v rokah. Ali pa so mi rekli v Grebinju: „Domačemu zdravniku se vendar ne smem zameriti.“ Koliko mi jih je dejalo, kadar so bili pri meni: „Lepo vas prosim, ne povejte, da sem bil pri vas, kaj pa naj počnem, če ponoči kaj nujnega pride. „To je pač treba razumeti.

Venškega zdravnika, ni bilo razumevanja. Pozneje v prvi avstrijski republiki se močno potrudil, da bi svoje delo dobro opravljal. Mislil sem, da to zadostuje. Bil sem naiven, kakor pač kmet, ki pride v mesto. V dobri veri sem obiskal vse meščanske družine v Velikovcu in šele pozneje sem razumel, da so me tedaj, ko so me sprejemali, v resnici skušali le potegniti na drugo stran, ko pa so videli, da to ne gre, me za njih več ni bilo.

V upanju na uspešno prakso sem vzel v Velikovcu v najem hišo, oskrbel si stanovanje, a kmalu uvidel, da je nemogoče vse to plačevati. Da bi pa dobil posojilo od slovenske posojilnice, o tem ni bilo govora. Te so stale tedaj strogo na stališču, da lahko dobi posojilo samo posestnik, ki ima dva garanta, tudi posestnika. Poskušal sem seveda, pa so mi rekli, da je to izključeno, ker nisem kmet. V slovenski sredini je ugled imela le duhovščina. Za intelektualca, za slovenskega zdravnika, ni bilo razumevanja. Pozneje v prvi avstrijski republiki, se je to stališče začelo nekoliko spreminjati, toda takrat je bilo nemogoče kaj dobiti.

Vse te za mene tako težke stvari je presekala prva svetovna vojna. Že julija 1914 sem bil mobiliziran.

Koroške ljudske pesmi, ki so šle v druge slovenske pokrajine¹

Ni malo slovenskih ljudskih pesmi, ki so znane po vseh slovenskih pokrajinah, ni pa preveč takih, o katerih bi vedeli, da so na Koroškem doma in so od tam šle tudi v druge slovenske kraje in dežele. Nekaj takih si hočemo danes ogledati.

1. „V Celjovc sem biu, Tam gor na novem placu“

V Beneški Sloveniji, v Gornjem Trebilju, se poje pesem, natisnjena v Rich. Orla knjižici „Slovenske narodne pesmi iz Benečije (Lj. 1922, št. 26), ki pravi:

*(:V Celjovc' sam biu:)
Tam gor na novem placu,
slušu sam trobento pitt,
an nove pisma brati.*

*Nova pisma govore
da puojdemo vsi k soldatom,
če puojdem, saj ne puojdem sam,
saj puojde jubca z meno.*

*Le pojd, le pojd jubica,
tam boš dobro živjela,
bieli krušac jedla boš
an sladko vince pila.*

Pesem je znana po vsem Slovenskem v Štrekljevi zbirki (SNP II, št. 1540—1548) je z naslovom „Ljuba na vojski“ 9 drugih takih pesmi, v Inštitutu za glasbeno narodopisje v Ljubljani pa imajo še 6 rokopisov z napevi, največ jih je s Pri-morskega.

Pesem nas postavlja v leto 1763, v čas cesarice Marije Terezije, ki je tisto leto izdala „nova pisma“, t. j. zakonsko naredbo, s katero je vpeljala splošno vojaško dolžnost — poprej so vojake najemali za plačilo (sold — žovd), od tod ime žovnrin in žovd — vojska. Vojna služba je po teh novih pismih trajala za vse potrjene do smrti ali do popolne invalidnosti. Šele l. 1802 so službo skrajšali na 14 let, kar pa v časih večnih vojska ni bilo nič boljše. Šele leta 1845 so skrajšali službo na 8 let — ljudske pesmi pojo o dolgih osmih letih — leta 1866 pa na tri leta, kar je ostalo do l. 1918.

V stari najemniški vojski so jemali žolnirji svoje žene ali ljubice s seboj in so se smeli ženiti — vojaške žene so bile v vojski šivilje, pletilke, snažilke, perice. To je ostalo, dokler je bila služba dosmrtna. Pozneje so to pravico omejevali, v

¹ Dr. Ivan Grafenauer je sodeloval tudi pri slovenskih oddajah celovškega radia. Poleg zgoraj navedene oddaje je napisal še oddajo pod naslovom: Slovenske ljudske pesmi, ki so šle iz drugih slovenskih pokrajin na Koroško.

Še pred tem pa je napisal oddajo z dne 30. 9. 1958 pod naslovom: „Slomškova predavanja v celovškem semenišču“; z dne 2. 11. 1958: „Zlati očenaš iz Zilje“ in 11. 9. 1961: „Anton Martin Slomšek in nedeljske slovenske šole“.

dobi triletne službe se zaveznik ni smel ženiti do odslužitve roka ali do tretjega — zadnjega nabora.

Vojaške žene niso bile, kar bi kdo utegnil misliti, kar kake vlačuge. Saj ču-dovita babica v slavni povesti Božene Nemcove „Babička“ (1855) je bila žena vo-jaka najemnika v pruski vojski in petnajst let je živela z njim v tuji vojski, dokler ga ni v vojski zoper Poljake l. 1794 topovska krogla smrtno ranila (gl. pogl. VII. in XIV).

Pesem nas postavlja v Celovec, torej na Koroško. To mesto omenjajo tudi druge inačice iz različnih dežel, kot obvezniki se omenjajo Korošci, Nemci in Kranjci, v nobeni pesmi ni imenovan kak drug naborni kraj. Za beneške Slovence je bila Avstrija s Koroško leta 1763 tuja država, saj je bila Benečija tedaj še sa-mosvoja mestna država in je prišla pod Avstrijo šele l. 1797 (do 1809) in l. 1814 (do 1866). K beneškim Slovencem je prišla ta pesem šele v avstrijki dobi in to z Goriškega. Razširila pa se je poprej po vseh avstrijskih slovenskih pokrajinah.

2. „Lani sem možila se . . . Jutri bo v Celovcu smenj“

Še druga beneškoslovenska pesem omenja Celovec in je na Koroškem doma. Pesem iz Škrutovega pri Orlu št. 32 pri Št. Lenartu se glasi:

*Jutre bo v Cejovci trh,
gor ga bom peljala:
gor ga bom zataščala
jen ga bom prodala.*

*Za en cener ga ne dam,
sam ga težko dobila,
raj ga bom domu peljala,
jan ga bom jubila.*

To je le odlomek vse pesmi. Druge inačice, razširjene po vsem Slovenskem, v Jugoslaviji in izven nje, pravijo še več. Prva kitica pravi: Lani sem možila se, / Letas me že griva, / Imam moža hudega, / hujšega ko kopriva. / No in še to pove, kaka lenoba je. Nato pride kitica o celovškem semnju: „Za an cener“ v sledeči kitici bi se pa moral glasiti: Prav po ceni pa ga ne dam . . . Pesmi v Štrekljevi zbirki ni — se je morda komu zdela pohujšljiva — Glonar pa jo je priobčil v svoji „Slovenski pesmarici“ (str. 112 — 6 kitic) in 15 inačic z napevi hrani v rokopisih Glasbeno narodopisni inštitut v Ljubljani, tudi Devovo inačico s Koroškega. Celovski sejem se omenja v inačicah vseh pokrajin, čeprav so ga nekatere nadomestile z drugimi kraji. K beneškim Slovencem je prišla pesem z Goriškega.

Zveza Koroške z Goriško je bila v minulih stoletjih zelo živahna, saj je šla čez Predil (1156 m), ki je le pičlo 200 m nad Rabeljskim jezerom, najbližja in naj-zložnejša pot iz Beljaka v Trst, najzložnejša tudi iz Celovca. In prav po tej poti se je ohranilo več pesmi o koroških božjih potih, ki se drugje niso ohranile.

(Od Beljaka do Trsta je čez Predil 180 km, iz Celovca 220 km, čez Koren (1070 m, 540 m nad Rekarjo vasjo) in Ljubljano je od Beljaka do Trsta 220 km, od Celovca čez Ljubelj (1368 m, 668 m višje od Brodov) in Ljubljano v Trst pa 190 km).

3. V Dufovljah na Krasu je zapisal Lovro Žvab koledno pesem o začetku svetih Višarij (LZ III, 594: SNP I, 520) „Lovca streljata na Marijo“

*Marija se vzdigne jenu gre
Oj Marija, oj Marija!*

*Pod letu goro visoko
Gospa sveta Višarija!*

(tako za vsako liho in sodo vrstico — menjaje)

*Marija se doli vsedala,
da bi sinka previvala,
previvala, počivala,
grešnikom grehe odpuščala.
Odpust nam Bog in Marija
jen vsa nebeška družina!
Marija se vzdigne jenu gre
Vsrđ lete gore visoke,*

*Marija se doli vsedala,
de b sinka previvala,
previvala, počivala.
Per tam je Bog dal beli dan,
Ker s ga je zvolil Jazus sam.
Per tam ugleda jagra dva,
Jagra dva strelca oba,
Marija jim prav odgovori:
»Počas, počas, jagra vidva!«*

*Jagra nista za tu nič marala,
flinte k licem pritiskala,
de bi Marijo vstrelila.
(Marija zakliče k Bogu:)
»De b mi Bog to gnado dal:
prej ko bosta mene vstrelila,
de bi kamen ratala?«
Marija še tega zrekla ni,
jen sta že kamen ratala.*

*Marija se vzdigne jenu gre
vrh lete gore visoke.
Po gori je špancirala,
Po gori gor, po gori dol,
In si sedež zbiralala,
Či b se cerkov zidala
Da b noter Marija prebivala,
grešnikom grehe odpuščala.*

*Odpust naj jim Bog jenu Marija
In vsa nebeška družina.*

(Nato zahvala in slovo koledniške družbe.)

4. „Jezus odpušča romarjem grehe“ (SNP I, št. 463-5: v GNI v Lj. še tri inačice z napevi).

Tudi to je pesem o svetih Višarjah. V petih inačicah, s Krasa, iz ljubljanske okolice in iz Frama blizu Maribora, se odpravlja Marija na pot na „lubo sveto Marijo“ — le v odlomku iz goriške okolice na Sveto goro. — Jezusek bi rad šel z njo, pa mu Marija odreče, češ, premajhen si za hojo, pretežak za nošo. Ko pride na Višarje, pa ga tam sreča. Odgovori ji: „Jaz sem doma in tukaj, tudi po vsem svetu!“ Spotoma da je grešnikom grehe odpuščal, le trem grešnicam jih ni, „ker so sinke zapravile, pa vendar zelen krancelj nosile“. Marija prosi še zanje. V polovici inačic odgovora ni, le v eni mater usliši, pa določi grešnicam posebno pokoro. Soglasje inačic od Pliskavice blizu Trsta do Frama blizu Maribora kaže, da je izročilo doma v vnožju Višarij, v Kanalski dolini.

5. „Hudič skuša romarja“ (SNP I, št. 190, zapisal M. Majar „iz Lokavca v Vipavski dolini).

Ta čudovita pesem sicer ni na Koroškem doma — saj opisuje romarjevo pot po Soški dolini navzgor čez Predil na Višarje — pa je tako lepa, da ne moremo

mimo nje — pa saj se nanaša na Koroško. Takole se začne: Romar se spravlja na božji pot / Z Lokavskega na svete Višarje. Romar je pa težko šol, / Sam Bog mu je stopinje šol.

In zdaj se na treh postajah dogodi ista skušnjava:

*Romar se vzdigne in mi gre
Gor po Kanalskem dóli.
Tam ga čaka huda hudoba,
Huda hudoba motiliva:
»Oj le romar, romar, kam ti greš?«
»Jez grem na božji pot,*

*Na lube svete Višarje,
K Mariji v nebesih kronano.«
»Romar, povrni se nazaj,
tam so čudne dežele:
Tam mi zvonovi ne zvonó,
Tam mi tičice ne pojó!«*

*Kaj še romar govori:
»Naj volja božja se zgodi!«*

To se zgodi z enakimi besedami, ko gre romar „Gor po Belščam grabnu“, in pod Višarjami „Gor po zaljenam gozdi“. Ko pa to tretjo skušnjava zavrne:

*Romar se vzdigne in mi gre
Gorta po božjem hribi.
Zvonovi sami zazvonó,
Vrate same se odpirajo,*

*Sveče same se vžigljajo:
Sam Jazuš mu je mašo brat,
Sam Jazuš mu je mašo brat,
En angelc je polek stal.*

6. „O Jezusovem telesu, ki na Koroškem raste iz zidu“ (SNP III, št. 6702).

To pesem je zapisal v Volčah, svojem rojstnem kraju Jožef Kragelj (1845—1917), dolgoletni tolminski župnik in dekan. Zložena je v slogu organistovskih pesmi 18. stoletja in se začena takole:

*Nič ne maraj, grešna duša,
če te lih ta hudi skuša:
pojdi v mesto Korotan,
saj boš videl čudež sam.*

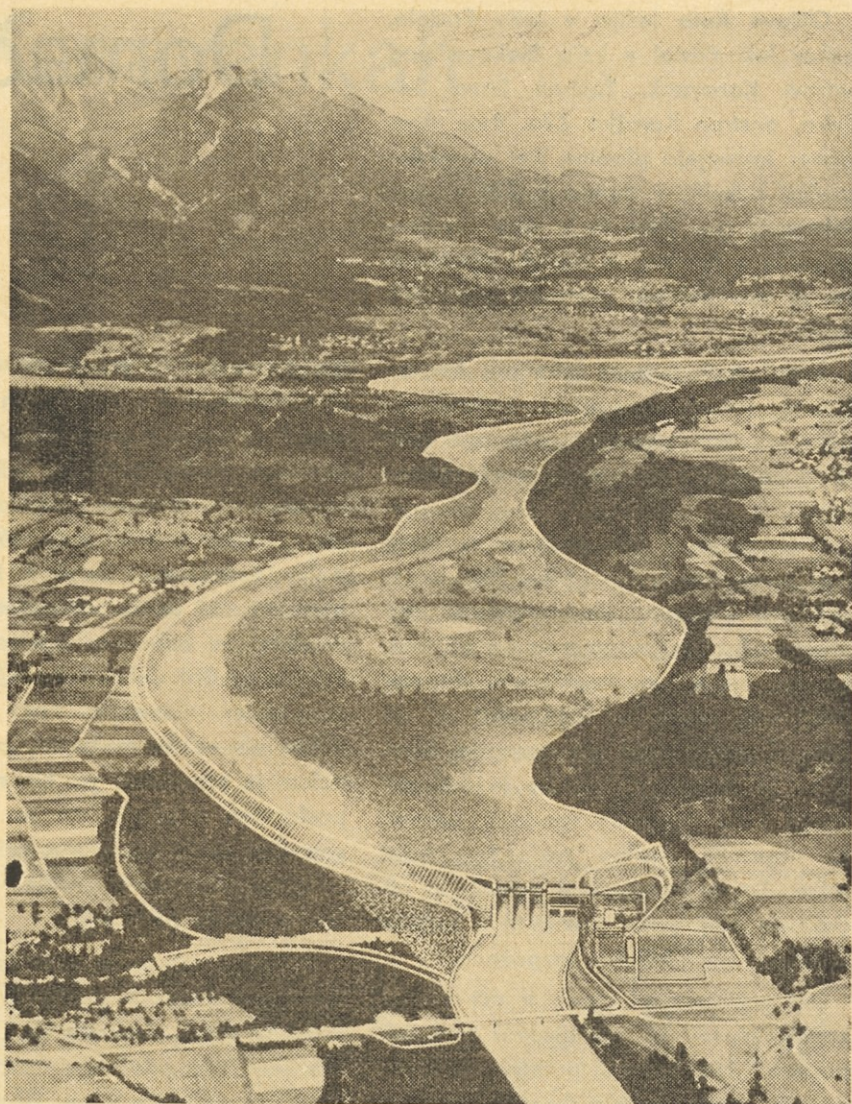
*Tam pod tale zid Peljava,
tam je Jezusova puščava,
stara hiša, črni zid,
vunkaj rase Jezus živ.*

Nato pesem v sedmih odstavkih našteva Jezusovo glavo, njegove rane, ušesa, usta, kolena, nožice, kar naj bi se vse videlo na podobi, rastoči iz zidu. Mesto Korotan je kajpada Beljak, mesto v Korotanu: „Peljava“ je Perava pri Beljaku (zdaj v Beljaku). Pesem se nanaša na razpelo v kapeli bivše romarske cerkve Sv. Križa na Peravi, ki pa je po odhodu zadnjega slovenskega župnika — to je bil Jurij Trunk — nehala biti romarska cerkev.

Pesem pa je iz časa, ko je bil ta križ še „v puščavi“, t. j. na prostem na „črnem zidu“ stare hiše, preden je bila k zidu z „milostno podobo“ prizidana kapela tako, da je ta podoba postala oltarna podoba (1771 — 1774), da celo preden je bila „stara hiša“ podrtá in pravokotno na zid z milostno podobo postavljena baročna cerkev sv. Križa (1726—1751), ena najlepših cerkva na Koroškem. Podstava Kragljevega zapisa je torej starejši kakor prva romarska knjižica nemška in slovenska s pesmijo „Od začetka svete prehke (bridke) martre, katera se je v letu 1708 na Peravi zunaj Bilaka u koroški diželi z enga gladkiga zidu začela unspušat“ (1774). Gl. I. Vrhovnik, IMK XIX (1918), 112-4.

Drava
spreminja
podobo
naših
krajev

Pri Bistrici
v Rožu
nastaja
nova
elektrarna

7. „V srce mi je nahajala“ (SNP II, št. 1035-38).

To je prelepa zilijska ljubavna pesem, ki jo je prvi zapisal **Urban Jarnik** (1784—1844) o semnju pri Sv. Juriju pred Plajpergom. Našla je pot tudi na Kranjsko. (št. 1037-8). Pesem se glasi po Jarniku:

*Sem biw, včera na semenjè
Për svet m furne na gorè,
tam je lubca rajawa,
mene v sèrce nahalawa: —
Lubica moja — lubica moja!*

*Je bwa tenka ko konopwá,
rèdeča kakor gartroža,
bjewa ko makov cvjet,
sam Bog te zvolio na te svjet: —
Lubica moja — lubica moja!*

Ojčeve Rute ležijo v krilu Pridola, kakor leži Pridol v krilu Blekove pod vrhovi Karavank. Tostran Sava Dolinka, onstran Koroška Zila. Rute danes imenujejo planino, ker so se domačini odselili v dolino k Zili, si tam ustanovili nov dom in je bilo nekdane polje z njivami in ograjki opuščeno ter je vso trebinjo prerastla planinska paša.

Sedaj tudi pomeni planino, ker se košnja samo na najbolj rodovitnem delu za seno pospravi, sicer pa služi skozi celo leto za pašo govedi in konjem.

Naslonjena v rob planine in skrita pod goro stoji Ojčeva hiša. Tiho in zapuščeno sameva, ne spreminja več svojega lica in poznajo se na nji leta, ko so nehali jo vzdrževati. Prostor pred njo prerašča bilje, plot, ki je ograjal gredo pred njo, razpada, hlev, ki se je držal svojčas hiše je pokručil snegu in v njegovih spodnjih zidinah so napravili zasilno zaslombo pašni živini. Ta se še nagnete ponoči in ob deževju pod nizko streho in v mokrih dneh so tla globoko razgažena.

Na prvi pogled pade v oči visoka kašča, ki stoji kot samostojna zgradba poprek k hiši. Spodaj je zidana iz kamna, nosi leseno vrhnjo shrambo obdano okoli in okoli s takozvanim „gankom“, balkonom, ki je ves vegav, a dobro pove, da je služil sušenju koruze in pridelka.

Planke te zgornje kašče kažejo široke špranje, ponekod so odlomljene ali odbite deske, da se vidi do pod svisl in ima veter odprta piščala skozi. V strehi so se odločile številne škodle, vendar še ni tiste škode, da bi mogla

Domačija

moča prodreti v notranjost. Stavba je sicer še močna v ogrodju in tramovju, četudi je ozka in proti zaješnemu ohišju videti visoka in šibka, trdno kljubuje času in vremenu. Svojemu namenu pa očitvidno ne služi več, odkar so bila polja zapuščena. Spodnji kamniti in obokani del je še zaslonjen s starim orodjem in kolesjem, pregrada, ki se odpira v nižji del tal, kaže, da je bil ta prostor namenjen tudi za hram. Kašče so se le malokdaj posluževali, odkar je prenehalo pri hiši redno gospodarstvo, kvečjem, da je kak pastir spravljaj drobno v njo, ali pa se je odložilo tisto staro orodje, ki je brez haska ležalo okoli hiše.

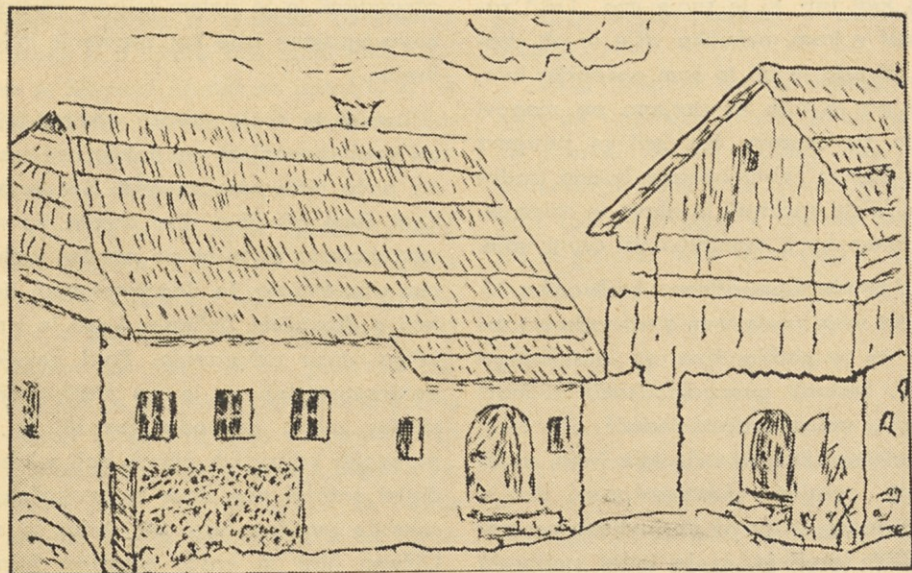
V hišo samo pelje en edini vhod po nekaj stopnicah, sestavljenih iz robatih kamnov skozi obokane duri. Te so postavljene tako, da stoje nasproti vhodu v kaščo, najbližje k nji. Duri zapira od znotraj težak zapah, toda luknje, ki so nastale ob podbojih v izdrtem kamnitem zidu, dovoljujejo večji roki, da jih tudi od zunaj odpahne. Tla v široki veži pokriva il in kamen, okoli starega ognjišča „pozada“, je še nekaj nerabne posode, ki ni nikomur v mar, zraven pa še nekaj orodja, ki ga hoče pastir imeti pri roki za notranjo rabo.

Po načrtu, po katerem je postavljene

v Karavankah

na večina starih rutarskih domačij, peljejo tudi pri Ojčevi hiši iz veže na desno duri v kamrico, vzadaj v kamro, ki je služila hišni gospodinjici za shrambo in na levo v največji hišni prostor, v družinsko izbo. Ta leži nekoliko višje kot ostali del hiše. Zato držita k nji še dve leseni stopnjici. Izba zavzema najbolj vidni del hiše in ima pet oken na dve strani. To je sedaj tudi edini prostor, ki je za silo opremljen in v njem zaklenjeno, kadar ni človeka blizu, tisto kar služi za vsakdanjo rabo. Po

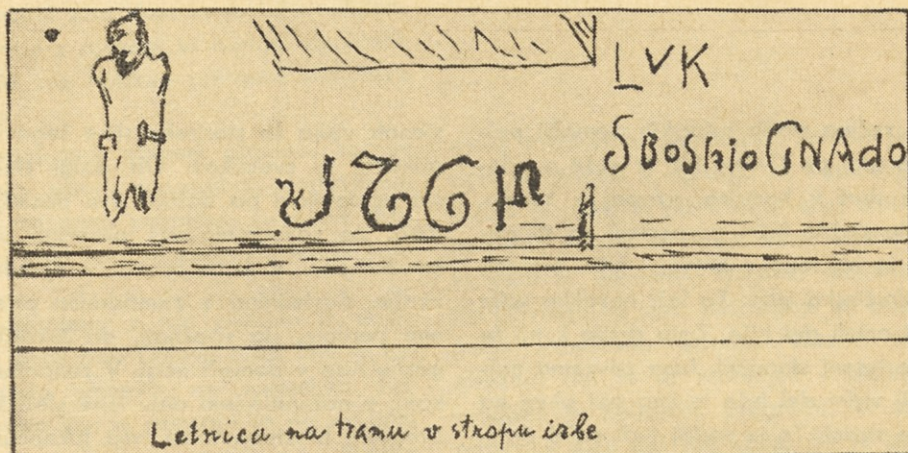
stenah visijo še starinske slike šegavih prikazni in svetnikov. Ob dolgi steni sta postavljeni po dolžini dve postelji, tako, da zavzameta vso praznino ob kmečki peči v kotu in sta v njenem okrilju. Posteljnina z zamodrelim prtenim perilom, da spoznati, da tukajšni gostje niso v domači negi. V zunanjem kotu, v najsvetlejšem delu izbe stoji še starinska hrastava miza, vsa luknjičasta in razjedena od črvov, nad njo v kotu pa vsa oskubljena podoba goloba nad svetniško podobico.

Ojcova domačija s kaščo

O starosti Ojčeve hiše bi bilo težko natančno soditi samo po njeni zunan-
osti. Še slika Marije na zunanji steni
hiše, levo od vhoda, od časa močno
izbrisana in obledela, bi mogla poka-
zati na daljše razdobje. Toda hiša no-

si v sebi zanimiv in važen dokument
svoje preteklosti. V lesenem tramu, ki
nosi strop in polico v izbi je vrezana
letnica, ob nji pa še v stari pisavi voš-
čilo takole:

V sredini letnica 1764. Desno od nje
motiv z voščilom „z božjo gnado“, ki
ga je graditelj vrezal. On je bil verjet-
no tudi tisti, ki je svoje ime „Luk“ za-
rezal v tram, nekoliko višje in ob stra-
ni. Morda je bil to sam gospodar hiše,
ali pa je bilo to storjeno po njegovi
želji za spomin. Na levi je pritrjena
ob tram z žebli ožgana lesena podo-
ba, ki da spoznati le glavo in ramenje,
medtem ko ji manjkajo vsi drugi udje.

V tem je zapopadena vsa kronika hi-
še, ki se je podedovala od roda do ro-
da in je ostala živa do današnjega
dne. Sedanji gospodar, kakor tolmači
napis, ve povedati sledeče: Ta hiša,
z letnico 1764, ni bila šele tedaj v te-
melju zgrajena. Letnica pove, da je
bila tedaj na nova postavljena na po-
gorišče prejšnje, ki je tedaj pogorela
in torej sega njena prava zgodovina

še dalje nazaj. Ko so čistili pogorišče
stare hiše za novo stavbo, so našli še
neizgorelo podobo Kristusa, ki so jo
obvarovali in jo potem pritrdili ob tram
novo-zgrajene izbe kot spomenik in ta-
lisman.

Zaradi te svoje starosti pomeni hiša
po svoji zunanosti in notranosti važ-
no pričo naše kmečke hiše. Ker se te-
kom časa očitno niso delale na nji
prezidave in se je le po potrebi v sta-
rem popravljala, še dandanes nudi do-
jem o domačem življenju, ki se je v nji
tekem časa odigravalo. Pred nekako
petdesetimi leti se je po smrti svojih
staršev mladi gospodar preselil in si
na svojih kajžarskih njivah doli v Zilski
dolini sezidal nov dom iz premoženja
rutarske malične hiše. Od tedaj so se
Ojčeva hiša in kašče praznile, hišno
orodje zametavalo, popravila opušča-

la, njive so postale ledina, drevje pred hišo in okoli nje, je okrnelo, se prevleklo z lišaji in se posušilo, v hiši pa in okoli nje je zavládala tišina planine, ki jo sedaj motijo le lovci in pastirji.

Enkrat na leto sicer tudi sedaj še oživi domačija in prostor okoli nje. Ob času prve košnje sena ali „seče“ kakor se tu pravi. Boljši del travnikov se še pospravi za seno, preden se odpre po celem paša. Tiste dni se znajde staro in mlado na planini, kosci pred grabljicami, ki za njimi raznašajo redi in prigrablujejo k soncu, da bi se pokos čimprej posušil. Tedaj se iz dimnika v hiši kadi ves dan, kuha se in pe-

če. Gospodar pridno priliva delavcem in vse je veselo. Še posebej kuharico so pripeljali s seboj, ker ne bo treba postreči samo z vročimi krapí, temveč tudi s svežimi fancovti in sladko žganjico. Za moške in ženske vsem po volji in teku. Tedaj se za južino (kosilo) zopet zbere vse okoli stare hrastove mize v sončnem kotu izbe. Tam se šalijo in si natolcujejo odrasli na svoj način, mladina pa skače pred hišo in stika po koteh okoli hiše in na kašči, medtem ko se v soncu seno suši.

Napis v tramu pa verjetno neopažen molči.

J.M.

Slovenci v času naselitve

Pred več kot 80 leti je v Pragi izšla knjiga »Enakopravnost Slovencev«, ki je pisana v nemščini. Poglavlje »Pleme Slovencev« govori o nastanku slovenskega naroda in o izvoru naše zgodovine. Kdaj so se Slovenci naselili na ozemlju, ki na njem živijo še danes? O priselitvi Slovencev citira avtor knjige nemškega zgodovinarja Röslerja, ki pravi:

»Dejstvo je, da so se Slovenci naselili med leti 568 in 592 po našem štetju v Panoniji, kakršna je bila za časa Rimljanov, v Norikumu in v vsej pokrajini od Donave do Istrije.« Do podobnih zaključkov je prišel v tistem času tudi drug nemški avtor Büdinger: »Slovenska veja je proti koncu šestega stoletja pognala korenine med Zgornjo Dravo in Črnim morjem v vseh deželah južno od Donave«.

Oni del Slovencev, ki se je naselil v

deželah na desnem bregu spodnje Donave tja do Črnega morja, so kmalu nato podjarmila finska plemena Bolgarov, vendar ga niso mogla pregnati z zasedenega ozemlja.

Vojska Bolgarov je bila mnogo močnejša od slovenske, vendar so se kulturno zaostali Bolgari uklonili višji ol'ki slovanskega plemena in sprejeli slovanski jezik tudi za svojega. V kratkem času pa sta se plemena tako tesno spojila, da sta tvorila odslej samo še eno ljudstvo; v teku dveh stoletij je izginil finski element popolnoma: priseljeni Bolgari so sprejeli od Slovanov jezik, navade, običaje in vero. Tako združeno ljudstvo je dobilo ime po priseljenem delu in se imezuje še danes bolgarsko.

Bolgari so se ločili od ostalih Slovencev šele, ko se je naselilo v srednjem delu dežel, ki so jih prej zavzeli Slovenci, dru-

go slovansko pleme Srbov in Hrvatov, ki so zapuščali svojo domovino v Karpatih in Beli Hrvški. Štajerski Slovenci ob Muri so se tedaj seznanili s Hrvati, ki so ostali še dolgo potem njihovi sosedi. Prevzeli so marsikaj iz hrvaškega jezika, navad in narodne noše. Ko so vdrl v zdaj srbske in hrvaške kraje Madžari in se zagnali kakor klin med ločena dela Slovencev, je bila zapečaten ločitev za vedno. Madžarski dvor, tako pravi Palacky v Češki zgodovini, 1. del, Praga 1864, ni bil največja nesreča samo za Slované in med njimi v prvi vrsti za Slovence, temveč tudi v evropski zgodovini eden najusodnejših dogodkov..

Ta nasilna ločitev velikega organizma, ki se je začel mirno razvijati, je povzročila, da so bili izgledi za bodočnost pri obeh delih ločenega plemena enako slabi. Vendar niso vzeli konca ne Bolgari in ne severno odrinjeni Slovenci; ločena dela pa sta se sčasoma drug drugemu popolnoma odtujila; oba sta se morala postaviti na lastne noge in se zanesti na lastno moč, ker so se kmalu zgubile vse narodne in pozneje tudi verske vezi.

Slovenci so ostali dolgo časa zvesti svoji poganski veri. Ciril in Metod sta jih v devetem stoletju spreobrnila h krščanstvu. Ko je verski razkol razcepil krščanska ljudstva v dva tabora, so se priključili Bolgari grški, Slovenci pa rimski cerkvi. Bolgari so postali samostojni in so se razvili v silo, ki je kot nevaren sosed ogrožala celo vzhodnorimsko kraljestvo. Toda ko so se pojavili v Evropi Turki, so jim Bolgari podlegli in njihove samostojnosti je bilo konec. Po tej katastrofi so nosili polnih pet stoletij težeči turški jarem.

Slovence so vladali nekaj časa po lo-

čitvi slovenski knezi, niso se pa mogli ubraniti napadov, ki so jim bili izpostavljeni na vseh straneh.

Manjkajo nam sicer točna poročila o posameznih bojih, ki so jih prestajali za svojo samostojnost in niti ona usodna nesreča nam ni znana, ki je napravila konec njihovi neodvisnosti. Vemo pa, da se niso bojevali samo proti sorodnim plemenom, temveč tudi proti mnogim barbarskim ljudstvom. Baje so se obdržali na vrhu v boju proti Obrom; Madžari, ki so dobili itak dovolj zemlje, jih niso posebej nadlegovali, popolnoma podlegli pa so germanskemu plemenu vzhodnih Frankov. V trenutku, ko se je pojavilo omenjeno germansko pleme, je bilo na mah uničeno kulturno delo več stoletij; čemer so celo mongolski Obri prizanesli, so Franki naravnost iztrebili s površine. Danes vemo, da so dosegli stari Slovenci pomembno kulturno stopnjo in so poznali že literaturo. Znani slavist Miklošič je rekonstruiral tedanji kulturni položaj na podlagi paleontoloških študij in podatkov.

Danes vemo, da prav stari Slovenci sicer niso dosegli klasičnega grškega in rimskega naroda jezikovno in literarno, da pa so se jima med vsemi tedanjimi evropskimi narodi kulturno najbolj približali. Poleg teh so bili edini v Evropi, ki so imeli oblikovno in po skladnji popolnoma razvit jezik.

Pred tisoč leti, ko sta v Evropi veljala le latinski in grški jezik, ki sta uživala neomajen ugled, je proglasil papež Hadrian staroslovenski jezik za cerkveni jezik. Njegov naslednik Janez VII. je to odredbo leta 880 potrdil. Zakaj je proglasil papež za cerkveni jezik prav staro

slovenščino, ko je bilo poleg nje še toliko drugih živih jezikov? Zakaj se ni odločil za frankovski jezik, saj je znano, da so proglasili na primer frankovskega kralja Karla Velikega za svetnika zaradi njegove gorečnosti pri širjenju krščanske vere, in sv. Bonifacij, po rodu Frank, je bil rimskemu papežu zelo blizu? Zato ne, ker je papež zadevo pretehtal in je odkril, da je bil samo slovenski jezik dovolj razvit, da so ga poleg grščine in latinščine mogli uporabiti kot cerkveni jezik. Vsi drugi jeziki tedanjega časa temu odlikovanju niso bili dorasli.

S tem odlikovanjem staroslovenskega jezika pa je povezana nečedna denunciacija in spletka proti apostolu Slovanov, sv. Metodu. Moža so zatožili v Rimu, da širi s slovenskim jezikom krivo vero. Metod se je moral zagovarjati pred

rimskim papežem ne samo zaradi svoje vere, temveč tudi zaradi svoje slavističke. Papež je pohvalil njegovo znanstveno delo in ga imenoval za nadškofa. Nemški škofi so osramočeni odšli.

Ni dvoma o tem, da je slovensko ljudstvo doseglo zelo visoko kulturno stopnjo že iz poganskega časa, največji podvig pa je doživelo za časa spreobrnitve h krščanski veri po svetima Cirilu in Metodu. Kakor se je z reformatorjem Martinom Luthrom povzpел nemški jezik do docela nove stopnje, ali kakor je novoslovenski jezik — kar je med Slovenci najbrž manj znano — nanovo zaslovel kot knjižni jezik v dobi reformacije po Trubarjevih in Dalmatinovih zaslugah, ki sta se priključila naprednemu gibanju, tako je vzcvetela tudi stara slovenščina v dobi spreobrnitve pred tisoč leti.

Slovensko prosvetno društvo v Logi vasi je proslavilo šestdesetletnico

Sredi septembra 1965 je praznovala slovenska prosveta ob Vrbskem jezeru velik jubilej. Loga vas ter z njo vsa bližnja in daljna okolica je doživela proslavo šestdesetletnice obstoja domačega Slovenskega prosvetnega društva „Svoboda“, ki je izzvenela kot praznik slovenske prosvete ob Vrbskem jezeru. Na travniku pri gostilni „Marica“ se je zbralo veliko število domačinov, ki so se jim pridružili še mnogi prijatelji logavaških prosvetašev iz sosednih krajev in društev, da skupno obhajajo pomembni jubilej. Povabilu se je odzvalo tudi več častnih gostov, med njimi deželni svetnik Erich Suchanek kot osebni zastopnik koroškega deželnega glavarja Sime, bivši deželni glavar Ferdinand Wedenig, predsednik Zveze kulturno prosvetnih društev Slovenije in član glavnega odbora Socialistične zveze delovnega ljudstva Branko Babič, jugoslovanski konzul v Celovcu Željko Jeglič, logaveški župan Jožef Ulbing s člani občinskega odbora, vrbski podžupan Wagner, predsednik Slovenske prosvetne zveze dr. Franci Zwitter, ravnatelj slovenske gimnazije dvorni svetnik dr. Joško Tischler ter številni zastopniki slovenskih prosvetnih društev iz sosednih krajev.

Govorniki so jubilejnemu društvu izrazili čestitke in željo, da bi še nadaljna desetletja ustvarjalo na koroški zemlji — v korist slovenskega ljudstva in za dobro sožitje v deželi. Tako je dejal predsednik Slovenske prosvetne zveze dr. Franci Zwitter med drugim:

„Pred približno sto leti se je zbralo slovensko ljudstvo iz vse Koroške na velikem taboru v tej občini in prvič v zgodovini postavilo narodne zahteve, ki

so sila podobne današnjim zahtevam našega ljudstva. Že pred sto leti so tukaj v Logi vasi koroški Slovenci terjali svoj jezik v šoli, terjali svojo materinščino v uradih. Tudi danes imamo še iste zahteve; še naprej hočemo v šolah našo materinščino in še naprej se glasi naša zahteva po našem jeziku v uradih.

Pred šestdesetimi leti pa so se tukaj znašli ljudje, ki so spoznali potrebo po organizirani borbi in po organiziranem gojenju naše domače slovenske kulture tukaj na naši zemlji. Zbrali so se na ustanovnem občnem zboru slovenskega prosvetnega društva „Slavček“ možje, od katerih so trije tukaj med nami, ostale pa

že pokriva hladna zemlja. Tem pionirjem danes čestitamo in se jim zahvaljujemo vsi člani slovenskega prosvetnega društva v Logi vasi ter vsi slovenski prosvetaši na Koroškem."

Ganljiv je bil prizor, ko je predsednik društva Maks Kaki počastil te tri še živeče ustanovne člane: Matevža Rainerja, Jožefa Strauša in Rudolfa Gröb-lacherja. Poudaril je njihovo pionirsko delo, ko so pred šestimi desetletji z usta-novitvijo takratnega prosvetnega društva „Slavček" položili temelje organizirani slovenski prosvetni dejavnosti v Logi vasi in okolici. Zagotovil je, da hoče se-danja generacija nadaljevati njihovo delo. V znak tega pa jim je izročil spomin-ska darila. Slovensko prosvetno društvo „Edinost" iz Škofič pa je logavaškim prosvetašem ob njihovem jubileju poklonilo lepo sliko svojega pevskega zbora kot spomin in simbol meddruštvenega sodelovanja v skupnih prizadevanjih pri gojitvi slovenske prosvete na Koroškem.

Predsednik Slovenske prosvetne zveze dr. Franci Zwitter je vrsti zaslužnih članov jubilarnega društva izročil „Drabosnjakovo priznanje", ki jih je z njimi Slovenska prosvetna zveza odlikovala za njihovo pozhriovalno in nesebično pri-zadevanje.

Deželni svetnik Erich Suchanek je v svojem govoru naglasil, da znajo biti Korošci v trenutkih sile in nevarnosti ne glede na narodno pripadnost in svetovni nazor enotni, kadar gre za domovino in deželo Koroško. Poudaril je jasno funk-cijo in nalogo manjšine v državi in deželi, ko je dejal:

„Zaradi obmejne lege Koroške na stikališču treh velikih evropskih narodnih skupin je prebivalstvo dežele posebno dovzetno za ideje mednarodnega spo-razumevanja. Bolestne izkušnje dveh svetovnih vojn so to dovzetnost še poglo-bile. Danes lahko upravičeno ugotavljamo, da je misel dobrega sosedsstva po-stala resničnost; sosedsstvo z Jugoslavijo na eni in z Italijo na drugi strani je na Koroškem našlo dober odziv in že dolgo rodi dragocene sadove. Pri tem je naj-večjega kulturnega in državnopolitičnega pomena kulturna izmenjava z našimi sosedi Slovenijo in Videmsko pokrajino. S temi kulturnimi stiki nudi Koroška kot majhna dežela zgled velikim državam za sporazumevanje med narodi."

Na proslavi je govoril tudi predsednik Zveze prosvetnih organizacij Slo-venije Branko Babič, ki je v svojem govoru poudaril:

Svoboden nacionalni in kulturni razvoj vsakega naroda, ne glede na to, kje živi, je prav gotovo predpogoj za zblizanje med narodi, za sožitje in sode-lovanje, za medsebojno črpanje kulturnih vrednot. Tudi današnja kulturna mani-festacija govori o takem razvoju in to je dejansko eden od osnovnih pogojev za medsebojno razumevanje in prijateljstvo med narodi obeh sosednih dežel.

Naj ponovim besede, ki jih je nedavno izrekel eden vodilnih državnikov in politikov Avstrije: manjšine naj ne bodo predmet spora in sovraštva, ampak most zblizanja, razumevanja, prijateljstva in sožitja tako med narodi kot tudi

med državami. To mi vsi globoko pozdravljamo in bi bilo želeti, da bi ta misel dejansko vsebolj postala tudi stvarnost."

Šestdesetletnica organiziranega kulturno-prosvetnega dela, kot jo je slavilo prosvetno društvo „Svoboda“ v Logi vasi, je nedvomno dogodek, ki daleč presega društveni okvir. Ta jubilej je izreden dogodek za celo občino in dogodek za vso deželo, za nas Slovence pa manifestacija obstoja in življenja naše narodne skupnosti na Koroškem.

Janšev čebelnjak

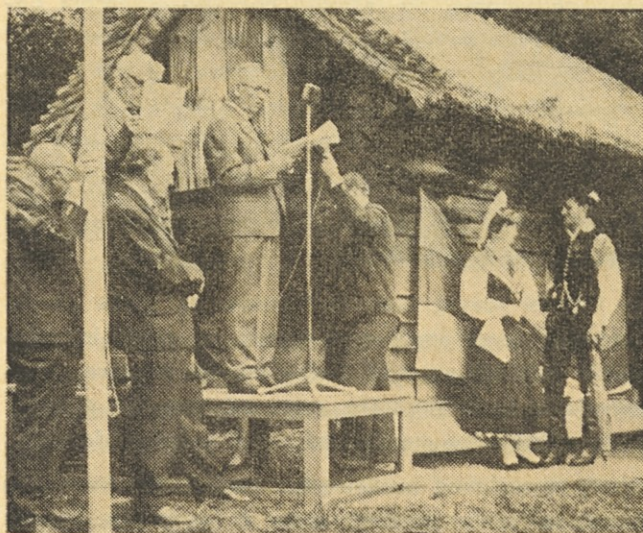
Na Breznici na Gorenjskem so odkrili meseca avgusta 1965 spomenik Antonu Janši, očetu čebelarstva.

Anton Janša, „najbolj čudovit čebelar, ki je kdaj koli živel“, kakor ga je imenoval angleški čebelarski zgodovinar H. M. Fraser, se je rodil meseca maja 1734 v vasi Breznica na Gorenjskem. O čebelah je bil temeljito poučen že v mladih letih. Narava ga je obdarila z bistrim čutom za opazovanje, kar je pri dolgotrajnem opravljanju s čebelami privedlo Janšo do mnogih, za znanost zelo pomembnih spoznanj iz vede o čebelarstvu.

Janša je bil poleg tega izredno nadarjen slikarski talent in je kot kmečki fant risal na panjske končnice lepe motive iz ljudskega življenja, tako da je bil njegov čebelnjak prava umetnina. To ga je privedlo tudi na dunajsko umetnostno akademijo. Toda na Dunaju je dobila njegova življenjska pot novo smer:

leta 1770 je z ukazom takratne cesarice Marije Terezije postal prvi cesarsko-kraljevski učitelj na prvi čebelarski šoli na svetu, hkrati pa je dobil nalogo potovati in poučevati tudi po drugih avstrijskih deželah.

Čebelariti je začel Janša leta 1770 s 16 panji, leta 1772 pa jih je imel že 300 in je dosegel, da so leta 1773 po njegovem načinu čebelarili že po vsej dunajski okolici. Babil

se je z načrti za ustanovitev čebelarkega društva, kar pa se mu ni posrečilo, pač pa so bile ustanovljene še nadaljnje čebelarke šole, katerih učitelji so imeli izrecen ukaz, da morajo čebelariti le po Janševih načelih. O svojih dognanjih na področju čebelarstva je Janša napisal dve strokovni knjigi, ki sta doživeli celo vrsto ponatisov in prevodov. Umrli je 13. septembra 1773 na Dunaju, star komaj 39 let.

Leta 1964, ko je minilo 230 let od njegovega rojstva, so se „prvega čebelarja na dvoru Marije Terezije“ spomnile mnoge strokovne revije na svetu. Avgusta 1965 pa je čebelarke družina Antona Janše iz Breznice na Gorenjskem postavila velikemu rojaku in očetu čebelarstva dostojen spomenik: s pomočjo občin Jese-nice in Radovljica, raznih čebelarskih družin in društev ter sklada za pospeševanje kulturne dejavnosti pri sekretariatu za kulturo in prosveto SR Slovenije je bil obnovljen Janšev čebelnjak na Breznici. Otvoritvene slavnosti so se poleg številnih domačinov udeležili tudi predstavniki Zveze čebelarskih društev Slovenije, avstrijske čebelarje pa sta zastopala predsednik Avstrijske čebelarke zveze na Dunaju Alois Troper in predsednik Koroške čebelarke zveze dr. Ernst Priesnitz iz Celovca.

Tako je dobila Gorenjska nov kulturno-zgodovinski spomenik, ki spominja na pionirja čebelarstva — Slovenca Antona Janšo.

OSCAR WILDE

„Sebični velikan“

Pravljica za naše male bralce

Vsako popoldne, ko so se otroci vračali iz šole, so po navadi zavili na velikanov vrt, da bi se tam igrali.

To je bil velik in prijazen vrt, pokrit z mehko zeleno travo. Po travi so bile tu in tam posejane rože kakor zvezde. Tam je raslo dvanajst breskev, ki so vsako pomlad zacvetele v nežnih, rožnatih in srebrnih cvetovih, v jeseni pa so bogato obrodile. Po drevju so posedale ptice in tako sladko prepevale, da so otroci večkrat obstali sredi igre in jih poslušali. „Kako srečni smo tukaj!“ so vzklikali drug za drugim.

Nekega dne pa se je velikan vrnil domov. Obiskal je bil svojega prijatelja, velikana ljudožrca iz sosednje dežele, in ostal pri njem sedem let. Ko je sedem let minilo in ko je že povedal vse, kar je imel povedati, zakaj povedati ni imel kaj prida, se je odločil, da se vrne v svoj lastni grad. In ko je prišel domov, je zagledal otroke, ki so se igrali na vrtu.

„Kaj pa počnete tukaj?“ je zarjovel z zelo grobim glasom, in otroci so zbežali.

„Moj vrt je moj vrt!“ je rekel veli-

kan. „To lahko vsak ve in zato ne bom dovolil nikomur, razen sebi, da bi se igral v njem!”

In obzidal je vrt z visokim zidom in pribil nanj desko z napisom:

KDOR BO PREPLEZAL TA ZID
BO KAZNOVAN!

Ta velikan je bil res zelo sebičen.

Otroci zdaj niso imeli nobenega prostora, kjer bi se lahko igrali. Skušali so se igrati na cesti, toda cesta je bila zelo prašna in posuta s trdim kamenjem, pa jim zato ni bilo všeč. Po šoli so krožili okrog obzidja in se pogovarjali o vrtu, ki se je skrival za njim.

„Kako srečni smo bili tam!” so govorili.

Potem je prišla pomlad in po vsej deželi je bilo polno drobnega cvetja in drobnih ptic. Samo v vrtu sebičnega velikana je bila še zima. Ptice niso marale prepevati v njem, ker tam ni bilo otrok, in drevje je pozabilo pognati brstje in cvetje. Nekega dne je lep cvet pokukal iz tal, toda ko je zagledal desko z napisom, so se mu otroci tako zasmilili, da se je potegnil nazaj v zemljo in znova pogreznil v spanje. Edina dva, ki sta bila zadovoljna, sta bila sneg in zmrzal.

„Pomlad je pozabila na ta vrt,” sta rekla, „zato bova lahko živela tukaj vse leto.”

Sneg je pokril travo s svojim debelim belim plaščem, zmrzal pa je s srebrnim ivjem prepleskala drevje. Nato sta povabila v goste severno burjo in ta je prišla. Do ušes je bila zavita v kožuho in je ves dan rjovela po vrtu in odpihavala dimnike s treh.

„To je pa res prijeten kotiček,” je

rekla. „Še točo moramo povabiti na obisk.”

In toča je prišla. Vsak dan je tri ure klestila in ropotala po grajski strehi, dokler ni pobila skoraj vseh strešnikov, potem pa je drvela sem in tja po vrtu, kolikor naglo je le mogla. Oblečena je bila v sivo obleko in njena sapa je bila ledena.

„Prav res ne razumem, zakaj se letos pomlad tako obira,” je rekel sebični velikan, ko je sedel pri oknu in gledal po svojem zmrzlem vrtu. „Upam da se bo vreme obrnilo.”

Toda pomlad sploh ni prišla niti ne poletje. Jesen je nasula zlatega sadja v sleherni vrt, v velikanov vrt pa ni spustila niti obirka.

„Preveč je sebičen,” je rekla.

In tako je bila v vrtu zmeraj zima in severna burja, toča, mraz in sneg so plesali okrog drevja.

Ko je nekega dne velikan buden ležal v postelji, je zaslišal čudovite zvoke. Tako sladko je zvenelo na njegova ušesa, da je mislil, da prav gotovo korakajo mimo kraljevi godci. V resni je bil samo ščinkavec, ki je prepeval za oknom, toda ker je minilo že toliko časa, odkar je velikan zadnjič slišal ptičje petje v svojem vrtu, se mu je to zdelo najlepša godba tega sveta. Nato je toča nehala ropotati nad njegovo glavo, severna burja je prenehala s svojim divjanjem in skozi priprta okna so prišle do njega sladke vonjave.

„Mislim, da je naposled vendarle prišla pomlad,” je rekel velikan. Skočil je s postelje in pogledal skozi okno.

In kaj je videl?

Videl je najčudovitejši prizor. Skozi

majhno luknjo v zidu so se bili priplazili otroci in so zdaj sedeli v vejah po drevju. Na vsakem drevesu, ki ga je videl, je sedel otročiček. In drevesa so bila tako zadovoljna, ker so se otroci vrnili, da so se pregrnila s cvetjem in rahlo valovala z vejami nad otroškimi glavami. Ptice so se spreletavale in radostno prepevale, cvetje je kukalo skozi zeleno travo in se smejalo. Bil je čudovit prizor. Samo v enem kotu je bila še zima. Bilo je v najbolj oddaljenem kotu vrta in tam je stal majhen fantek. Bil je tako majhen, da ni mogel doseči veje drevesa, zato je krožil okrog nje-ga in bridko jokal. Ubogo drevo je bilo še zmeraj pokrito s snegom in ivjem in nad njim je rjovela severna burja.

„Splezaj name, fantek!“ je reklo drevo in sklanjalo k njemu svoje veje, kolikor je moglo. Toda otrok je bil premajhen.

In ko je velikan to videl, se mu je otajalo srce.

„Kako sebičen sem bil!“ si je rekel. Zdaj vem, zakaj pomlad ni marala priti sem. Tistega fantka bom posadil na vrh drevesa, nato bom porušil zid in moj vrt bo za vse večne čase otroško igrišče.“ In prav zares mu je bilo žal, ker je bil obzidal svoj vrt.

In po prstih se je spustil po stopnicah, prav tiho odprl glavna vrata in stopil na vrt. Toda ko so ga otroci zagledali, so se ga tako ustrašili, da so vsi zbežali — in v vrtu je bila spet zima. Samo mali fantek ni zbežal, zakaj njegove oči so bile polne solza in zato ni vedel, da prihaja velikan. In velikan se mu je prikradel za hrbet, ga rahlo vzel v roke in ga posadil na drevo. In drevo je pri pričci zacvetelo

in ptice so priletele in pele na njem, fantek pa je stegnil ročice, jih vrgel velikanu okrog vratu in ga poljubil. Ko so ga drugi otroci videli, da velikan ni več hudoben, so spet pritekli na vrt in z njimi se je vrnila pomlad.

„Otročički, to je zdaj vaš vrt,“ je rekel velikan. Pograbil je velikansko sekiro in z njo do tal porušil obzidje. Ko so ljudje šli opoldne na trg, so videli, kako se je velikan igral z otroki v najlepšem vrtu, kar jih je kdaj koli videlo človeško oko.

Ves dan so se otroci igrali, in ko je prišel večer, so stopili k velikanu in se poslovili.

„Kje pa je vaš mali tovariš?“ je vprašal velikan. „Tisti fantek, ki sem ga bil zjutraj posadil na drevo.“ Velikan ga je imel najrajši, ker ga je bil poljubil.

„Ne vemo,“ so odgovorili otroci. „Odšel je.“

„Morate mu reči, naj jutri gotovo pride!“ je rekel velikan. Toda otroci so mu rekli, da ne vedo, kje je doma, in da ga prej še nikdar niso videli. In velikan je bil zelo žalosten.

Vsako popoldne, ko so se vračali iz šole, so otroci zavili na vrt in se tam igrali z velikanom. Toda malega fantka, ki ga je imel velikan tako rad, niso nikdar več videli. Velikan je bil z vsemi otroki zelo prijazen, pa vendar je hrepenel po svojem prvem malem prijateljčku in je večkrat govoril o njem.

„Kako rad bi ga videl!“ je vzdihoval.

Leta so tekla in velikan se je zelo postaral in zelo oslabil. Ni se mogel več igrati, zato je sedel v velikanskem

naslanjaču, gledal, ko so se otroci igrali, in občudoval svoj vrt.

„Precej lepih rož imam,” je rekel. „Toda otroci so najlepše rože.”

Ko se je nekega zimskega dne oblačil je gledal skozi okno. Zdaj ni več sovražil zime, ker je vedel, da je to samo tisti čas, ko pomlad spi in ko rože počivajo.

Nenadoma pa si je od začudenja pomencal oči ter nato strmel. Kar je videl, je bilo zares čudovito. V najoddaljenešem kotu vrta je stalo drevo, ki je bilo pregrnjeno s čudovitim belim cvetjem. Veje so bile zlate, na njih so viseli srebrni sadeži, pod njimi pa je stal tisti fantek, ki ga je velikan imel tako rad.

Z veliko radostjo se je velikan spustil po stopnicah in stekel na vrt. Hitel je po trati in se približal otroku, a ko je prišel do njega, mu je od jeze kri udarila v obraz.

„Kdo je bil tako predrzen, da te je ranil?” je vprašal, zakaj na dlaneh malega fantka sta bili rani od dveh žeb-ljev in rani od dveh žeb-ljev sta bili na njegovih drobnih nogah.

„Kdo je bil tako predrzen, da te je ranil?” je zakričal velikan. „Povej mi, da lahko zgrabim svoj veliki meč in ga pobijem!”

„Nikar!” je odgovoril otrok. „To so vendar rane ljubezni.”

„Kdo pa si?” je vprašal velikan. Obšla ga je čudna groza in pokleknil je pred malega otroka.

Otrok se je nasmehnil velikanu in mu rekel:

„Nekoč si mi dovolil, da sem se igral v tvojem vrtu, danes boš pa ti odšel z mano v moj vrt, ki je na nebu.”

In ko so tisto popoldne otroci pritekli na vrt, so našli velikana, ki je mrtev ležal pod drevesom, pregrnjenim z belim cvetjem.

DR. JOSIP ŠASEL:

Spomini

(Nadaljevanje)¹ 2

Poselitev Podna v občini Slovnji Plajberk in imenoslovje slovenskih kmetij in prebivlancev Podna.

V kolikor morem iz lastnega soditi po ohranjenih listinah pri razglednejših kmetijah, je moralo od nekdaj obstojati med Rutarjani velika ukaželnost in spoštovanje do pismenosti.

Tako so se tudi

pri p. d. Vrbančku

ohranile stare listine, po katerih se da moje prednike po očetovi in materini strani najdalje nazaj zasledovati kot posestnike te kmetije.

Kmetija Vrbanček leži ob vzhodnem podnožju dolgega hrbta (roba), ki se odcepi od glavnega reza Karavank neka-kam tam, kjer se stikata masiv Stola in Vratače; ta hrbet se torej vleče od Votelce doli preko Vgrizove planine (Kosmatice) Velikega Roba, Pranta, Iskrobe, Reber in se zgublja v Pavcovem Repu na Pufar doli. Dol Poden je stisnjen med ta hrbet in med Kozji Hrbet na vzhodu. V tem svetu se je torej odigralo življenje mojih prednikov, v svetu ki leži blizu 1000 m nadmorske višine, pa je zavarovan nekako na vse štiri vetrovne strani,

zlasti tudi proti severu s širokim hrbtom Žingarce, proti jugu pa z impozantno navpično steno Visoke Vrtače, od koder »dižej hre«. Matere tu namreč že v zibelki prepevajo otrokom:

»Dižej hre, dižej hre«,
dovsej z Vrtače,
našom Jozeju
nótr v hvače.

Dobro označuje ta svet ljudska rečenica, da se »pri nas vidi samo v nebesa«.

Kmetije pa se niso mogle razprostrti sredi Podna; če bi bilo to plodno polje, bi moglo tudi tu nastati kako kompaktnije naselje. Ker pa je ta dol po sredi napolnjen s kamenitimi gruči in kopci kot ostanki morene² nekdanjega ledenika, ki je tekla od Vrtače doli, so se vse večje kmetije prislonile ali na vzhodni, ali pa na zapadni hrbet, kjer se je le količkaj sveta za njive ali vsaj za seče (senožeti) dalo iztrgati divjemu kamenitemu svetu. Po sredi, na hrbtu nekdanje morene² so našla le manjša posestva prostora, Frčnik, Smonilk, Repic, Rjavc.

Vzhodni Kozji Hrbet od Pošnikarja do Podnarja je pripadel nekdaž Vetrinjskim menihom, in se je vsaj v glavnem že zgodaj poselil; tam so znamenite hiše: Pošnikar, Bukovnik, Bošt, Huba grofova (prej Benal — od Benagliv, še prej Šribar) vmes, zlasti med Hubo in Podnarjem pa so takozvane Kajže: Tona, Ravš, Pávlej, Žvrécar, Prhovec, Žnidar, Pavel, Matiček, Mihalič, Not, Jurjavc. Zemlja ob tej strani je dosti plodnejša (zato one številne kajže iz časa, ko ej rudnik svinca bil v obratu) kakor »rodi«, to je skopi svet na nasprotni strani, kjer se kot najstarejša kmetija imenuje Lužékarjeva (izgovori: Vžekar, Nemci pišejo Lausegger, podobno kakor Lausitz za Lužice).

Kar južno od Lužékarja so se ob tem vznožju stisnile tri hiše (približno enake velikosti) in sicer: Farónjakova, Vrbánčkova in Boštétova; te hiše so med domačimi znane pod skupnim imenom Vóvbarti. To je nedvomno patronimično ime, kakor pri Mečizarjih; začetnik naselja je bil nek Vóvbart (Volbart, mogoče Wolfhard ali podobno) torej kak Nemec rudar. Po tradiciji pri teh hišah je on imel tri otroke, katerim je vsakemu zapustil po eno hišo in sicer hčeri Veroniki p. d. Farónjakovo, sinu Urbanu p. d. Vrbánčkovo in sinu Boštjanu p. d. Boštétovo. Kakor bo iz naslednjih listin razvidno je ta tradicija menda povsem točna; napravila se je po domačih hišnih imenih. Podobna je oni pri Strugarjevih na južnem pobočju Psinskega vrha, kjer je začetnik Strugar tudi zapustil štirim sinovom štiri hiše, ki danes nosijo njih krstna imena kot domača imena.

Od Vovbartov dalje v hrib pod Prant in Veliki Rob so se še naselili kmetje: Vštine (Avguštinec) in Šošeljč kar navštrit, še višje gori pa Vgriz (izgovarjaj Vhriaz, Vhriza, nemško Ogris).

Tako nekako je bil poseljen Poden verjetno že v turški dobi. Kot najstarejša listina se je ohranila pri Vrbánčku datirana z dne 30. oktobra 1628, kakor je v besedilu navedeno³. To je bila doba, ko je dvignila 30 letna verska vojna med protestantskimi in katoliškimi deželnimi knezi, ki so vsak v svojem območju brezobzirno izvajali načelo: cuius, regio, eius religio.⁴

Na gradu Humbergu, kamor je vsaj zapadni del Podna (če ne celi?) spadal, pa je vladal protestantski feudalec Bartolomej von Dietrichstein, ki se v določenem roku ni vrnil pod okrilje kato-

liške cerkve (kakor so habsburški vladarji za Avstrijo to določili), ter je moral radi tega bežati.⁵ Na Humbergu je nastal nek interregnum⁶ — ni bilo neposrednega fevdalca — šele leta 1633 sta grajščino združila brata Žiga in Boltazar von Dietrichstein oziroma je Humberg prevzel Žiga Ludvik grof von Dietrichstein.

V predmetni listini iz l. 1628 kak fevdalec ni naveden, gospostvo se v isti imenuje Freyherrschaft Hollenburg, listino pa je izstavil in sestavil Mihael Lampökh, Hofschreiber der Freyherrschaft; na listini je pritisnjen tudi njegov pečat, fino izdelan z njegovim imenom.

V zaglavju ima ta listina neke zavitke, je pisana s spretno, veččo roko v nemški kurzivi⁷, samo glavni odstavki se začinjajo z latinico, tako tudi začetek »Zu wissen...« V njej se pripoveduje, da so k »herrschaft« pristopili, die Erbar Magdalena des Hannsens Lausßeggers im Pleyberge fwt. Hausfrau« neben Iro beistandten Barteln Wißer und Sebastian Lausßegger — vsi ti so gosposki sporočili sledeče (odstavki v listini nimajo številke):

1. Po dne 5. aprila 1621 (to je očitno po smrti moža te Magdalene Lausßegger) se je »der dritte thaill Rauth) to je Vrbančkov posestvo) priznal (Verert worden) vdovinima sinovoma »Urban in Hannßen Lausßegger« tako, da naj velja to priznanje (Ehrung) za onega, ki se bo izkazal za gospodarstvo najboljši (am tauglichsten), gospodarstvo pa vodi dotlej (interim) vdova:

2. Ker pa se je sedaj (Jezo) izkazalo, da bi mogel Urban Lausßegger najbolje voditi, prosi vdova s pristavi (beiständer) ponižno (gehorsamlich) naj se njemu

pripiše (zuzuschreiben), v kar gosposka privoli s tem, da na gospodarstvo pazi interim vdova, ker on še ni prav »Voggt = oder Mannbar (samoupraven ali v moških letih), nadalje da izplača bratu Hannßen Lausßegger ob njegovi svojepравниosti (Voggtbarkeit) šestdeset goldinarjev proti njegovi odpovedi, dotlej (unzt dorthin) pa da ga vzdržuje »mit Spaiß, Claidtung und aller gebührent notdurft«⁸

3. ker pa je njegova mati stara in ko ne bo hotela voditi gospodarstva, ima ji on dajati (reichen und erfolgslassen) letni prevžitek (Außzug): en birenj rži (Ain Virling Roggenß), en birenj ječmena (Gerste), en birenj pšenice (Waiz), en birenj ajde (haidte), deset funtov svinjine (Zechen Schweinenes) in petnajst funtov govedine (Tunfzechen Rindfleisch), pol masla soli (Ain halbes Mazz Salz), posejati ji ima pol orala lanu (ain halbmorgen haarsamb aužusan), dati en par čevljev (ain baar Schuch), končno eno kravo pozimi in poleti krmiti (auf ain Kue Winter und Sommer Fuetter).

4. v dokaz tega (derßen zu Urkhundt) sta se na pokorno prošnjo (auf beedthail gehorßams bite) sestavila dva enaka »Spauzete⁹ Vnd mit des Ernnesten, wolformen Michaeln Lampökhens hofschreibers der Freyherrschafft Hollenburg Pettschaft Vnd handtschrifft Verfertigt Vnd Bewestiget worden...«¹⁰ Actum Hollenburg dato obbemeldten 30. Oktobr. des 1628.

Prednja listina je nad vse zanimiva ter dovoljuje precejšen vpogled v Podnu.

Posestvo, katerega se tiče, se imenuje tu: »der dritte thaill Rauth« to je tretjina trebljenja (krčevine). Nedvomno je menjeno Vrbančkov posestvo, kajti v li-

stini se je isto pripisalo Urbanu Lausßegger, ki se označuje v poznejši listini od 10. maja 1689. za umrlega, gospodaril je torej na posestvu pol leta manj kot šestdeset let ter je to posestvo nedvomno po njem dobilo ime Urbančkovo = Vrbanček. Iz tega se da sklepati, da so ga splošno imnovali Vrbanček, v tej zmanjševalni obliki še iz mladosti, ko je (po listini) prevzel gospodarstvo še kot nedoleten.

V poznejši listini iz leta 1689 se označuje isto posestvo kot »ain drite Hubea« ter se je pripisalo njegovemu sinu, »an sein Leibs Lebenlang zur Freystüfft«. Posestniki so bili torej podložniki Humberga v kategoriji »Freistifter«, ki so dosmrtno gospodarili na posestvu proti določenim dajatvam (Ehrung), tudi njihovi otroci so morali služiti gosposki in brez privolitve iste niso mogli preiti v službo kakega drugega gospoda, bili so torej »glebae adscripti«. ¹¹ Šele s patenti iz leta 1772 in 1774 se je to nevoljništvo razvezalo. ¹²

To razmerje pa iz listine od leta 1628 še ni razvidno, je pa verjetno že obstajalo, ker se v njej še govori o »Ehrung«. Iz višine znatnega prevžitka pa se da soditi, da je bilo posestvo že dobro urejeno, čeprav se označuje še kot »Rauth« — verjetno se je ta naziv prevzel in ohranjeval po urbarju na grajščini. Dotični svet torej ni bil šele novo iztrebljen (novine) ter je ustna zgoraj omenjena tradicija, da sta Vrbančkova in Boštetova hiša že obstojali, ko so Turki hoteli prodreti na Sveto peč, prav verjetna. Pri sestavi listine je posestvo obstajalo gotovo že poldrugih sto let, verjetno pa je bilo še starejše in se je mogoče že sredi XIV. stoletja tam naselil in svet iztrebil

kak humberški rudar, kajti tega posestva se v listini še vedno označuje »im Peyperge« — v Plajberku — (pozneje leta 1689 že: im Pleyperg Poden).

Iz imena Lausßegger se da sklepati, da so ali Lužekarjevi (najstarejša kmetija v Podnu) iztrebili predmetni svet, ali pa so se tja priženili. Prav mogoče je, da sta Bartel Wißer kot mož Veronike p. d. Faranjak in Sebastian Lausßegger p. d. Bošte, s katerima je vdova Magdalena pristopila pred gosposko kot »beistandtner« ¹³ posestnika sosednih kmetij, Faranjrove in Boštetove, in so bili tam zbrani vsi Vovbarti. To je tembolj verjetno, ker so po nemškem pravu (ki je nedvomno tedaj tam veljalo) imeli neposredni sosedje pri vsaki spremembi posestnega stanja svojo besedo, mogli so namreč posestni spremembi ugovarjati, zato so se morali zaslišati.

Nadalje domnevam, da je bil Sebastian Lausßegger p. d. Bošte svak vdove Magdalene (brat njenega umrlega moža), Bartel Wißer p. d. Faranjak pa njen brat.

Začetnik naselja pri Vovbartih bi torej bil Vovbart Lausßegger. V Bartel Wißerju gledam jaz tudi svojega prednika v premii moški črti, čeprav se njegovi nasledniki iz mojih listin ne dajo zasledovati (šele leta 1708 se pojavi v listinah nedvomni prednik Josef Wissner).

Vsekakor pa se rodbinsko ime Wißer v predmetni listini iz leta 1628 tudi že prvič pojavlja. Odkod je sem prišlo? Kako se da tolmačiti?

Vse to je nejasno. Vsekakor beseda ni slovenska, temveč nemška in se da na tri načine tolmačiti:

Prvotna pisava Wißer in Wissner bi dala sklepati na glagol wissen = vedeti,

torej Vedež. Sedaj običajna pisava Wieser bi mogla izvirati ali iz Wiese = travnik (v teh Rutah je tudi res mnogo oseb z rodbinskim imenom Travnik) ali pa iz glagola weisen = srednje visoko nemško: wîsen. In ravno na poslednji način je tolmačil pok. profesor Šajnik, ki je bil dober filolog, ime Wieser, češ, da se je obenem z imenom Einspieler dalo od nemških pisarjev na grajščini kot rokodelsko ime kakor: Tischler, Rader Zimmermann, Schuster, Schnider itd. itd.; ime Wieser pa je vzeto iz tkalčevske obrti, ki je bila tedaj, ko ni bilo tekstilnih strojev, zelo razvita in specializirana, saj je v srednjem veku zlasti Rož slovel, da izvaža hodnino (platno za jadra) in raševino (rasovno močno sukno kakor Tirolerloden) v Benečijo. Pri onem tkanju je bil Wieser tisti, ki je niti uravnaval (=vižal-wîsen) in nasnoval (torej Nasnovatelj), Einspieler pa oni, ki je med napete in gori ali navzdol razstavljene niti metal (einspielen) snovalnico (ladjico), iz katere se je odvijala počezna nit.

Moj pokojni oče mi je zmeraj pravil; Naš rod se včasih ni pisal Wieser, imeli smo drugo ime, ne vem ali Travnik, ali kako. — V župnijskih knjigah se ime tako daleč nazaj ne da zasledovati. Mogoče bi to pojasnili urbarji z Humberga in Vetrinja?

V listini iz leta 1628 je zlasti tudi zanimiv prevžitek, ki se je zapisal vdovi Magdaleni za starost. Reče se lahko, da je bil izdaten. Kmetija se je morala na onem rodnem, nerodovitnem svetu intenzivno obdelovati. Rž, ječmen in pšenica se v glavnem še danes pridelujejo za kruh in jedi iz moke, ajda pa se v tej višini skoraj ne prideluje več, ker kot druga setev na požetih ozimnih žitih

ne dozori pred jesenskim mrazom, vigredi pa sejejo raje drugo žito. Mogoče pa je, da se ajda tudi leta 1628 ni v Rutah sejala, temveč kupila ali zamenjala od Drave gori.

Mero birenj poznajo še danes — to je vreča, ki drži štiri škafce à 20 litrov; beseda je nastala iz nemške vierling. Štiri birnje žita je kar dosti za prehrano stare ženske, če je poleg tega imela še kravo in mleko od nje. Malo pa je dobila mesa na leto samo 10 funtov à 56 dekagramov svoinjine to 5,6 kg in 15 funtov govedine to je 8,40 kg. Še v moji mladosti se je meso jedlo le izredno, na velike praznike, drugače pa le jedi iz moke, mleka, sir itd., od sočivja. — Koliko je bilo $\frac{1}{2}$ masla soli? V moji mladosti so poznali stari masel, to je 3 litre in novi masel, to je 2 litra, predmetno je vdova prejela verjetno 1,5 litra soli. Zanimivo je tudi, da se lan v listini ne imenuje Lein, temveč Haarsamb. Domačini tudi danes ne poznajo besede za rastlino, imenujejo jo predivo (pradoo), pač pa poznajo vmeno (laneno) seme in vmeno ole (olje). Pridelani lan je morala vdova očitno sama pospraviti, obdelati in potem spresti v obleke. Čudno je, da si ni dala zapisati kake ovce. Verjetno pa jih je imela kot lastnino, zato se niso zapisale; kajti za kak par ovc si je zlahka krmo za zimo sama pripravila iz vejnikov listnatega drevja v gozdu.

Tako je torej listina iz leta 1628 dovolila nek vpogled v socialne razmere tistega časa — vdova nesamoupravna more samo s pristavi razpravljati pred gosposko, vendar pa na drugi strani sposobna voditi gospodarstvo podložnega zemljišča njen prevžitek za stara leta itd.

Nekoliko širši vpogled v tedanje razmere dovoljujeta naslednji dve listini, tičoč se pašnih pravic v Podnu. Polg skopega poljedelstva je namreč živinoreja osrednji problem prehrane in obstoja v tem goratem svetu. Dokler naselitev še ni bila gosta, se je moglo tudi pasti, kjer je pač bilo pripravno; čim pa so se Rute napolnile z ljudmi in živino, so se začeli razvijati konflikti, treba jih je bilo avtoritativno¹⁴ urejevati. To nalogo je tedaj opravljalo fevdalno gospodstvo na Humbergu.

Prva listina, ki sem jo ohranil v izvorniku, predstavlja pokorno poročilo (gehorsemer Bericht) bivšega vaškega upravnika (gewester Lantrichter) Johan Pitner o pašnem sporu (wegen Wädung des Vichs betref) med Adamom Ogris in Gregorjem Laussegger, oba »in Pleyperg« z dne 6. julija 1686, to pa v prepisu z dne 19. junija 1723. Listina je opremljena s pečatom Dietrichsteinov: v ovalu grb s krono in tremi roglji (križi), nad njimi neke črke, v ščitcu dva od sebe obrnjena viničarska noža, okoli pa v latinici napis Freiherr in Hollenb. V listini se pripoveduje, da je Adam Ogris postavil tri priče in sicer Štefana Ogrisa, Urbana Lausseggerja in Mihaela Strugerja star., vsak blizu 90 let star, ki pričajo in so pripravljeni tudi priseči: da Gregor Laussegger ali njegovi predniki niso pasli svinje (die S. V. Schwein) čez most ali vodo pri Šribarjevem gruntu (bey dem Schreiberischen Güetl), sedaj pa nekaj let sam (etlich Jahr hero) nasiloma (Gewalthetiger weiß) pasejo (haben... ausgehalten) po celem Podnu in ga razrivajo, ne da bi se to očistilo (Vergereinigt außgewühlt) nadalje pričajo, da je bil Adam Podnar vedno (allzeit) upra-

vičen (ist befuegt gewesen) na Lužekarjevi planini (Laussegger alben), kolikor visi proti njegovemu Rutiču (wie das dachtraiff Gegen seinen Rauth zeigt) nemoteno pasti (Vngehindert zu wajiden), vendar pa ne prej, da Laussegger odžene svojo živino domov (mit seinem Vih von der alben nachan Hauß abziechet), nakar je cela planina Podnarju odprta (offenstehe); Lužekarju pa ni dovoljeno (dem Laussegger — stehe mit nichten zûe) pasti (außzuhalten) na Zelenici (Seeleniza), na Sveti Peči (Heylige wandt) na Kozjem hrbtu (Gäßrüggen), celo pa po Šribarjevem gruntu al tamkajšnjih gmajnah (schreiberische Güett oder deren Gemein), kakor se je to doslej godilo, on naj bi se zadovoljil s svojo planino in svojo gmajno (solte nich seiner alben, und seiner Geman... wohl betragen), kakor se je to godilo pri njegovih prednikih hvalevredno in sosesko (löblich vnd nachbarlichen Geschehen). V končnem odstavku se predlaga, ker je užaljena stranka v tem sporu (die beleidigte Parthen... in stehender Strittigkhait) ne samo oropana paše (nit allein ihrer Viehwajde beraubt), temveč tudi z žaljivimi besedami in udarci večkrat od nasprotne stranke vznemirjena (mit Ehrenrührigen worthen und Sträihen zum ofteren von der Gegenpartey beünruhigt worden), zato prosijo ponižno naj spoštovana zemljiška in sodna gosposka izvoli nasprotniku primerno satisfikacijo in pazljivost naložiti in podobne (»atentate«) z nepoustljivo kaznijo (pöen) popolnoma preprečiti (genzlich zu inhibiren).

Prednja listina dovoljuje nek vpogled v sodni postopek na grajščini leta 1686. Na gradu samem je obstojal »Pfleger«, katerega je ljudstvo imenovalo flegar, ki

je imel nad različnimi vrstami podložnikov upravno oblast, izvrševal je nižje kazensko sodstvo, pozneje tudi takozvano »krvno« sodstvo, ker so stala humberška vešala ob cesti v Celovec pri Tavčarju na Gorjah, kakor piše Singer¹⁵, pa seveda tudi civilno sodstvo, za katero predmetno gre. V posameznih vaseh na obširnem gospodarstvu so bili postavljeni nižji upravniki takozvani Landrichter (lontrihitar ali kratko: rihtar), ki so pazili na red, nadzorovali in izvrševali naredbes z grada, vodili preiskave (prve poizvedbe) in o tem poročali flegarju, seveda ustmeno (na gradu se je to eventualno zapisalo, kakor v predmetnem slučaju). Za pomočnika so imeli več biričev, močnih moških, ki so po potrebi nasilno vršili iztirjavanje, nadzirali rabate, lovili fante za vojno službo itd. Na gotov znak z grada, ki se je slišal ali videl po celem Spodnjem Rožu, so se morali vsi rihtarji in biriči podati gori na grajsko dvorišče, kjer so prejeli povelja. Reklo se je: na Humpreze palivka-palávka pojé, vsi vkup. Na znak te pavke so se razbežali zlasti flihtarji (ubežniki) v nepristopno skalovje.

V predmetnem slučaju nastopa kot lontrihitar nek Johan Pitner, verjetno ni iz Plajberka. On poroča flegarju in ustavi namesto strank predloge.

Kot stranki nastopata Adam Ogris kot užaljena stranka (lontrihitar se je očitno postavil na njeno stran) in kot nasprotna stranka Gregor Laussegger, ki se ga slika kot nasilneža. Ta je nedvomno posestnik p. d. Lužekar. Kdo je Adam Ogris, ni jasno, verjetno pa je p. d. Podnar in je identičen z Adamom Podnarjem, ki se v poročilu naenkrat imenuje kot pašni upravičenec.

Izmed prič je Urban Laussegger nedvomno p. d. Vrbančk, ki je posestvo prevzel leta 1628, ko še ni bil polnoleten, je torej sedaj »blizu« 90 let star. Kdo sta priči Stefan Ogris in Mihael Struger star., ni podrobneje označeno, vsekakor pa sta kaka posestnika v Podnu ali pa mogoče že prevžitkarja.

Vse priče izpovedujejo v prid Adamu Ogrisu in proti Lužekarju, čeprav je p. d. Vrbanček z njim gotovo v sorodstvu. Lužekarja popisujejo kot izjemo od prednikov, kot odljudnega soseda in nasilneža, ki je z besedami in dejansko žalil nasprotnika. Čeprav vse govori proti njemu, domnevamo, da je bistvo sledeče: Lužkarjeva kmetija se označuje kot najstarejša v dolu, vedno je bila na dobrem slovesu, njeni gospodarji trdni in premožni. Verjetno se je živina s te kmetije nekaj neovirano pasla po celem Podnu in še višje gori, kajti ta kmetija si je prilastila edino planino v tem dolu, pravo visoko ležečo planino na južnem in vzhodnem pobočju Kosmatice, ki se v listini imenuje Lužkarjeva planina. Te obširne pravice kmetije pa so se tembolj utesnjevale čimveč novo iztrebljenih posestev je nastalo, čimveč prvotnih rudarjev je prehajalo na poljedelstvo. Predniki Gregorja Lausseggerja so menda uvideli nujnost, da morajo drugi tudi živeti, in so se zadovoljili z bliže ležečo pašo ter s planino na Kosmatici, pri hiši pa se je gotovo vzdrževala tradicija o nekdanjih pravicah. Te pravice menda skuša uveljaviti sedanji Gregor Laussegger, gotovo »gajtišen« (geitzy) gospodar — pa se je izkazalo kakor izgleda, da so hišne pravice zastarane.

Zanimivo je tudi, da so predmetni prični spor sprožile svinje (die S. V.

Schwein), kakor piše v listini. Kaj ta S. V. pomeni, mi ni prav jasno, mogoče je »Sit venia verbo = naj bo dovoljena ta beseda — kar kaže da je moral biti pisec (po običaju stoletja) precej tankočuten in izobražen. Danes se svinje ne pasejo na prostem, temveč le v ograjenih prostorih, menda radi pomanjkanja paše. V tedanjem času pa je bil dol gotovo zaraščen z bukvami in doli, da so se svinje pasle na žiru in želodu. Gozd sredi dola se še danes imenuje Dóbrava, čeprav tam ne rastejo več dobi.

Šribarjevo posestvo, ki se omenja, je poznejša Benálova huba, potem kratko Huba, ki je bila za časa moj mladosti grofova (humberška), kjer je imel svoje gospodarstvo in svoj urad stalen gozdar (forštinar). Preko Žabnice, ki izvira iz Jizarcà, je bil tam položen vedno lesen most.

Kakor je iz ostalih krajevnih imen razvidno, so se paše že izdatno izkoriščale, živinoreja je bila torej cvetoča. Kosmatice se sicer ne imenuje, tam gori pa se menda nahaja v listini omenjena Lužekarjeva planina.

O P O M B E

1. Uredil in z opombami opremil doktor Julij Felaher
2. morena; ledeniška groblja
3. Dr. Šašel je to listino imel na razpolago in jo priključil svojim spominom kot prilogo štev. 8. Žal je nisem našel v zapuščini in ne pri spominih.
4. Cuius regio, eius religio: Podanik je moral biti iste vere kot njegov deželni knez.
5. Ta rok je izvajala protireformacija. O begu Bartolomeja von Dietrichsteina glej Singer I. str. 265 in 268.
6. Interregnum: medvladje
7. Kurziva; ležeča, poševna, nagnjena pisava.
8. — s hrano, obleko in vsem potrebnim
9. Spanzele — izvirnik
10. S pečalom in v rokopisu napravljeno in potrjeno
11. K zemljišču pripisani = z zemljiščem povezani
12. Hermann, Handbuch der Geschichte Kärntens, II. snopič, 2. zvezek, stran 120 zgoraj
13. Beiständler = priča, pomočnik
14. Avtoritativno = s posredovanjem oblasti
15. Singer I. stran 272

DR. FELAHER JULIJ:

Dr. Janko Kotnik - osemdesetletnik

Trden in zdrav je 22. decembra 1965. praznoval doktor Janko Kotnik znanstveni sodelavec in predavatelj na filozofski fakulteti ljubljanske univerze svoj 80-letni življenjski jubilej. On je eden od vidnih članov velike Kotnikove družine iz Dobrij, iz katere so izšli številni in plodni kulturni — prosvetni delavci — znanstveniki, profesorji, duhovniki,

učitelji, župani in drugi, ki so levji delež svojih moči posvetili delu za koroške Slovence.

P. d. Župančev iz Dobrij pri Ravnah se je rodil 22. decembra 1885. kot sin kmečkih staršev. Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani in v Celovcu, kjer je leta 1906 maturiral. Po svojih študijah je romanist in slavist. Študiral je v Pragi,

Gradcu in Lausanni romansko in slovansko filozofijo. Doktorat si je pridobil leta 1911 na univerzi v Gradcu z dizertacijo o dobrškem narečju. Služboval je na realki v Gorici v l. 1912—1913, na gimnaziji v Banja Luki 1913—1914.

Takoj ob izbruhu prve svetovne vojne je bil mobiliziran in 4. septembra 1914 na ruski fronti ranjen in od Rusov ujet, 4½ leta je prebil v Rusiji deloma kot vojni ujetnik, deloma kot prostovoljec v takratni srbski, pozneje jugoslovanski diviziji v Odesi. Boril se je proti Nemcem v Dobrudži v Bolgariji in je leta 1917 vstopil v rusko revolucionarno vojsko, kjer je ostal eno leto. V drugi polovici leta 1918 je bil v Moskvi sourednik lista „Jugoslovanska federacija“. Po vrnitvi iz Rusije leta 1919 je bil nekaj časa urednik tednika „Mir“, nato pa med plebiscitno dobo član jugoslovanske plebiscitne komisije v Celovcu.

Po plebiscitu je za kratko dobo znova odšel kot profesor na svoje staro službeno mesto v Banja Luko. Od 1. januarja 1921 pa do konca šolskega leta 1939-40 je služboval kot profesor na realni gimnaziji v Mariboru. Od 1. septembra 1940 do začetka druge svetovne vojne 1941 je bil inšpektor za moderne jezike v prosvetnem ministrstvu v Beogradu. Med drugo svetovno vojno je bil lektor za francoski jezik na univerzi v Ljubljani, v začetku leta 1945 pa ga je nemški okupator odpustil. Po osvoboditvi je nekaj časa delal pri Agitpropu za Koroško, nato pa je

bil kot referent za šolske knjige zaposlen v ministrstvu za prosveto v Ljubljani, s 1. februarjem 1946 je bil znova imenovan za lektorja francoskega jezika na ljubljanski univerzi, od 1. oktobra 1948 je univerzitetni predavatelj pri katedri za romansko filologijo na ljubljanski univerzi, 1. januarja 1956 pa je bil imenovan za znanstvenega sodelavca prav tam.

Že kot dijak je začel pisati v Mir od l. 1903—1904, kjer je priobčil nad 30 podlistkov pod psevdonimom Danimir — deloma originalnih črtic, deloma prevodov iz češčine, ruščine in francoščine. Sodeloval je pri revijah: Zora, Nastavni vjesnik, Časopis za narodopisje, Slavistični reviji, Mladi Jugoslaviji v Velikovcu in Koroškem Slovencu. Važnejša dela predvsem za Koroško so: Narečje guštanjske okolice, Slovenski rokopis iz Leš pri Prevaljah iz sredine 18. stoletja. Štekanje, knjiga o Lesičjaku, ljudskem pesniku in pevcu iz Korotana, napisal uvod k Kramolčevi izdaji Lesičjakovih pesmi; članek Ožbalt Dular, prost kmet v Remšeniku pri Železni Kapli, sotrudnik Bleiweisovih novic je objavil v Koroškem Slovencu. Objavil je še vrsto slovarjev slovensko-francoski slovensko-angleški, francosko-slovenski, — ki so bili izšli že v III. izdaji, ter več učbenikov in slovníc ter vadnic za angleški in francoski jezik.

Jubilant še vedno predava, še vedno je v polnem poletu dela, daleč je še do pokoja, čeprav je uradno že v „pokoju“. Mi mu želimo trdnega zdravlja in ohranitev polne delovne sile.

IZ ZGODOVINE SLOVENSКИH PREGOVOROV IN UGANK

Prva knjižico ljudskih ugank v slovenščini je izdal Marko Pohlin na Dunaju leta 1788 in jo imenoval »Kratkočasne uganke«, zadnjo pa Vinko Möderndorfer v Celju pred dvajsetimi leti (1946). Naslovil jo je »Koroške uganke in popevke«. Župančič in nekateri drugi naši pesniki so vedoma prevzeli od ljudstva marsikaj lepega in vrednega. Znanstvene zbirke slovenskih ljudskih ugank do danes še nimamo.

Vsak narod ima svojo zakladnico pregovorov, ki so kakor jezik in kakor slovenstvo sad sto in stoletnega snovanja. Pregovori sami so seveda veja ustnega slovenstva, vendar imajo čisto posebno mesto in vlogo, saj jih vpletamo tudi v vsakdanji pomenek. To je mogoče zato, ker je pogovor zdaj dobro zadeta resnica, zdaj namig na sobesedniku znano zgodbo, zdaj nevsiljivo podan nauk, zdaj posrečena ironija, zda živa, slikovita prispevka, skoraj zmerom pa kratka, izbrušena, lepo zvoneča besedna igra.

Z besedo »pogovor« označujemo največkrat kar vse omenjene vrste teh formul, splošne resnice kakor: Navada je železna srajca, Sila kola lomi, Na prošnji svet stoji; obzirne napotke kakor: Kdor molči, devetim odgovarja, Bolje »drži ga« ko »lovi ga«; bolj ali manj nabrušene posmehljivke kakor: Naglost ni prida, je rekel polž, ki je sedem let lezel na bučo in mu je pod vrhom spodrsnilo; primere kakor: Se smeje ko cigan belemu kruhu; ali tudi čisto kratke: rase kot iz vode, trd ko kamen, bela ko padeni sneg.

Pregovori so na Slovenskem danes še zmerom pretežno kmečki. Kar nam naši pregovori povedo o raznih obrtih, poklicih, stanovih, izhaja vse pač iz kmečkih krogov. Na primer: Kar dohtar zapiše, adijo vogel hiše; Zima in graščina ne prizaneseta.

Kmetovo življenje je najožje povezano z naravo in z letnimi časi, zato so prav številni tudi vremenski, letni in podobni pregovori. Poleg takih, ki so precej splošni in morda določajo termine za razna dela na polju, v gozdu ali doma, imamo še vrsto krajevno omejenih, a zato nič manj zanimivih pregovorov. Ti se opirajo na krajevne izkušnje in opazovanja.

Od Trubarja, ki nam je prvi sporočil nekaj izrekov o vremenu in letnih časih, se je v slovenskem leposlovju, nabožnem, znanstvenem in publicističnem tisku nabralo že toliko pregovorov, da bi jih bilo za debelo knjigo. Prav tako pa smemo reči, da ni nič manjše število pregovorov, ki krožijo nezapisani od ust do ust. Dosedanja skrb za pregovore je zelo skromna, saj premoremo vsega le dve samostojni izdaji: eno je pripravil Fran Kocbek 1887, eno Ivan Šašel 1934. Ta zadnja je sicer obsežnejša od prve in opremljena s tehtnim predgovorom profesorja Čajkanoviča, vendarle je v bistvu prav tako poljudna.

Zastavljanje ugank nam je znano iz pravljič. Toda zastavljanje in reševanje ugank ni »pravljlična« reč, ampak je bilo že v srednjem veku v navadi tudi na

naših tleh. Uganke so še zmerom žive, najsi bo v prvotni družabni vlogi med preprostim ljudstvom ali pa kot slovstvena zvrst, ki se je ne branijo celo veliki pesniki.

Pri ugankah nas najbolj privlači drzna prispodobna govorica. Oblikovne uganke niso daleč od pregovorov, le da so večkrat v vezani besedi in tudi daljše. V ugankah včasih naletimo na posebne, nalašč skovane besede, ki jih navadni govor ne pozna, kakor na primer: Reža reži — čepja čepi — reža dol pade — jo čepja popade — (zrel kostonj v ježici in ženska, ki ga pobira). Kajpada so tudi med ugankami precejšnji razločki, saj uvrščamo v rubriko »uganka« med drugim neke besedne igre, potem računske igre in celo uganke, ki so tako po obsegu kakor po vsebini že skoraj pravcate zgodbe.

Uganke so ozko povezane z okoljem, kjer so nastale in kjer se zastavljajo, zato so človeku, ki sam ne živi v tistem okolju, včasih res težko razumljive. Prispodoba »Plavec (oganj) murca (kotel) liže« je zelo verjetno nastala med pastirji. Komu, če ne njim, naj bi ogenj zbudil predstavo o dobrem govedu, ki se med sabo obližuje. Le tako sta kotel in ogenj mogla postati voliča črne in svetle (plave)dlake. Danes bo taka uganke delala vsakomur preglavice, zato pa gre včasih v pozabo. Prav tako se zgubljajo tudi uganke v zvezi z drugimi napravami, ki na vasi izginjajo: slamnata streha, škopnik, cepec, telenge (jarem za dvoje živali). Vendar pa bodo predvidoma tudi nove naprave in nove iznajdbe prišle v uganko, prav kakor je že ob svojem času prišla ura in z njo ali za njo drugi tehnični predmeti.

OSIP ŠEST

„Kako ravnamo s knjigami“

Da, to je poglavje! Tu smo prav posebno doma. Kako naj delimo ljudi, po kakšnem sistemu, v kakšne pasme?

a) V takšne, ki zbirajo samo lepo vezane knjige, neglede na vsebino. Te stojijo potem v omari, za katero je naredil osnutek arhitekt, in čakajo... Čakajo, da bi prišel kdo in jih začel prebirati. — Ampak čakajo in bodo čakale zaman. Brada, siva, dolga jim bo zrasla. Zlato obrobene na vedo, da so samo za dekoracijo, lastnik pa sprejema od časa do časa spoštljivo pohvalo: »Ah, kako mnogo knjig! Koliko čitate!«

In okrog se bo govorilo: »Ste že bili pri Antonu Vičku? Ta pa je res načitan mož!«

Viček pa bere samo dnevnike.

b) Naj jih razdelimo v takšne, ki cenijo knjigo po vsebini, jo prečitajo, potem se jim pa valja okrog. — Kamor stopiš, povsod najdeš knjigo: na mizah, v kuhinji, v kopalnici.

c) Ali v takšne, ki imajo samo trideset, štirideset izbranih knjig: Dostojevskega, Fausta, Puškina, Prešerna, Cankarjeve »Podobe iz sanj«, Župančiča, Hamleta, dva zvezka Scotta, Thackeraya in Peera Gynta. Morda še eno knjigo Grahama Greena, Hessea, Faulknerja.

Ti so morda najpametnejši in najpoštenejši.

Pa ne gre vselej tako. So strokovna dela, kaj ne, gospod inženir, zdravnik, profesor, brez njih ne gre. Knjižnica rase, omare so nabite. Tako pride dan, ko potrebuješ knjigo, ki jo imaš v svoji knjižnici za gotovo, samo najti je ne moreš.

Nikdar ne moreš najti knjige, ki jo potrebuješ. To je star zakon.

Naredimo torej red, je zadnjič rekel moj prijatelj Miklavž. Vse ven iz omare in urediti po sistemu! Kakšnem? Opažil je, da ima večina knjig rumene hrbte. Prav, Po rumenih hrbtih. Pa ugotovi Miklavž takoj blaznost take redakcije. »Modra ptica« se meša z Villonom, Sinclairov »Alkohol« s »Cvetjem iz vrta sv. Frančiška«, Machiavelli z Greenovo »Močjo in sijajem«, tragične črtice Čehova s »Turkovimi sanjskimi bukvami« in s »Slovenskimi pregovori in reki« (Kje neki je staknil to knjigo, ki je taka redkost?). To ne gre. Drug način, pravi Miklavž. Recimo: nekako kronološko, ali pa slovenske knjige posebej, angleške in španske posebej, italijanske za francoskimi in tako lepo v redu dalje.

Izkaže se, da nima Prešerna. To bo pomota. No, pa Župančiča — ni ga! Skandal!

Pa začnimo drugače. Po abecedi. Andrejčkov Jože. Poleg njega Bernanos, Bevk, če mu je sosed všeč ali ne. Nato Cankar in tako dalje do Lewisovega »Babbitta«, preko Rostandovega »Cyrano de Bergeraca« in Tavčarja do Wallacea. Pri »Ž« se izkaže, da pride Župančič »Čez plan« do »Naše besede«. Toda Prešern je v štirih različnih izdajah — Miklavž obupuje ves zbezan: urejevanje knjižnice je vražja reč. Tudi po abecedi ne gre.

Pristopil je potem k sistemu: po velikosti. Na levo je zabasal zvezke Enciklopedije, zraven nekaj slovenskih bibliofilskih izdaj... Srbe in Hrvate složno poleg njih. Tič je prijatelj Miklavž... Zakaj bi se ne družili narodi v slogi in sporazumu?

Potem je naložil vse zbirke, katerih še ni plačal, v predale. Tudi to je sistem — urediti knjige po plačanih in neplačanih.

Ko je opravil ureditev po tem sistemu, se je postavil ves prepoten sredi sobe.

Knjiga ni limona. Ko jo prežvečiš, jo vržeš stran. Tako dostikrat misli množica velikih civiliziranih narodov. Majhni, kulturni narodi mislimo drugače... Knjiga, dobra knjiga, je prijatelj; za knjigo velja Sirahova misel o prijatelju, ki je kot novo vino. Ko se postara, ga rad piješ. Zato imamo doma knjižnice. Knjigo je treba brati in jo shraniti za kasnejše zopetno branje. Knjiga, ki ni vredna, da jo dvakrat prebereš, ni vredna, da si jo enkrat prebral.

»Dom brez knjižice, je kakor cerkev brez oltarja«, je pravil stari De Amicis.

Če so Alenčice in Matjažki pri hiši, je treba kmalu poskrbeti za otroško literaturo. Narodne pravljice, Milčinskega zgodbe, še prej Župančičev »Ciciban« — stvari, ki nimajo primere v otroški literaturi nobenega drugega naroda.

Ko pridem kam na obiske, pa najdem police nabite s tujimi knjigami, slovenske pa nobene — tudi take družine so — se zamislim. Tak človek me neha zanimati. Ne zato, ker je Slovenec. Tudi Kitajec, ki bi imel vse mogoče knjige, kitajskih pa ne bi ljubil, — mi ne bi imel dosti povedati.

Vsaj »železni repertoar« slovenske klasične knjige bi moral vsak človek imeti doma. Pa čeprav je nuklearni fizik ali specialist za aniline...

O knjigah se da povedati samo še eno:

Ne posojaj knjig!

Ne posojaj nikomur knjig!

Ne posojaj nikdar nikomur knjig!

V S E B I N A

Stran

1. Koledarski del	1 — 29
2. Oton Župančič: Napis na nagrobniku narodnih herojev	30
3. Vodilni avstrijski državniki o manjšinskih vprašanjih	32
4. Program ZSO na Koroškem	33
✓ 5. Dr. Franca Petka ni več (dr. Franci Zwitter)	43 —
6. Akademik dr. Ivan Grafenauer	46
7. Tri nove knjige mladih koroških Slovencev	56
8. Boro Kostanek: Žalostinka na Lili, Nova cesta	57
9. Miško Maček: Pred jesensko agonijo, Beli drevoredi, Trava, Mamica je šla, mi smo	60
10. Niko Darle: Pesmi iz ciklusa „Tihožitja“	62
11. Florijan Lipusch: Valentin Oman	64 —
12. Florijan Lipusch: Werner Berg, Josef Friedrich Perkonig, Christine Lavant, Helmut Scharf	66 — 72 —
13. Izidor Cankar: Na obisku pri Ksaverju Mešku	72 —
14. Iz zgodovine slovenskega slovstva: Ob 170-letnici smrti Antona Tomaža Linhart	76
15. Odlomek iz spominov dr. Franca Petka	80
16. Dr. Ivan Grafenauer: Koroške pesmi, ki so šle v druge slovenske pokrajine	89
17. J. M.: Domačija v Karavankah	94
18. Slovenci v času naselitve	97
19. Slovensko prosvetno društvo v Logi vasi je proslavilo šestdesetletnico	99
20. Janšev čebeljak	102
21. Oskar Wilde: „Sebični velikan“	103
22. Dr. Josip Šašel: Spomini	106
23. Dr. Felaher Julij: Dr. Janko Kotnik — osemdesetletnik	113
14. Iz zgodovine slovenskih pregovorov in ugank	115
25. Osip Šest: „Kako ravnamo s knjigami“	116

Popravek: Na strani 44 v članku o dr. Petku je tiskarski škral zamenjal letnico 1927 z 1923. Dr. Petek je namreč bil deželni poslanec od leta 1923 dalje, kakor je bilo v nagrobnem govoru tudi dejansko povedano.

1 — 24	Koleborní dal
25 — 30	1. Otta Lomová: Město na neobvyklém místě
31 — 36	2. Vojtěch Štěpán: O myslivostech v okolí
37 — 42	3. František Pátek: O vlně (Dr. František Pátek)
43 — 48	4. Akademik Dr. Jan Grosse
49 — 54	5. O nové škole v okolí Prahy
55 — 60	6. O škole v okolí Prahy
61 — 66	7. O škole v okolí Prahy
67 — 72	8. O škole v okolí Prahy
73 — 78	9. O škole v okolí Prahy
79 — 84	10. O škole v okolí Prahy
85 — 90	11. O škole v okolí Prahy
91 — 96	12. O škole v okolí Prahy
97 — 102	13. O škole v okolí Prahy
103 — 108	14. O škole v okolí Prahy
109 — 114	15. O škole v okolí Prahy
115 — 120	16. O škole v okolí Prahy
121 — 126	17. O škole v okolí Prahy
127 — 132	18. O škole v okolí Prahy
133 — 138	19. O škole v okolí Prahy
139 — 144	20. O škole v okolí Prahy
145 — 150	21. O škole v okolí Prahy
151 — 156	22. O škole v okolí Prahy
157 — 162	23. O škole v okolí Prahy
163 — 168	24. O škole v okolí Prahy
169 — 174	25. O škole v okolí Prahy

Študijska knjižnica
DZ 05
KOROŠKI
1966

059(436.5=163.6)

1045205

KOROŠKA OSREDNJA KNJIŽNICA
RUVNE

COBISS

1
9
6
6

